

Onderzoeksrapport

April 2006

Asielzoekers en terugkeer. Een kwalitatief en kwantitatief onderzoek.

Prof. Dr. Marie-Claire Foblets & Prof. Dr. Norbert Vanbeselaere (K.U.Leuven)

Centrum voor gelijkheid van kansen en voor racismebestrijding
Observatorium voor migraties

Inleiding	7
------------------	----------

Hoofdstuk 1: Vrijwillige terugkeer als onderdeel van de migratiecyclus	9
---	----------

Definiëring en situering	9
Literatuuronderzoek	10
Vrijwillige terugkeer, na een verblijf in België	14
Trends en cijfers	15
1. Overzicht van de asielaanvragen	15
2. Vrijwillige terugkeer	16
2.1 REAB-categorieën en terugkeer	16
2.2 Verblijfsduur	19
2.2.1 De verblijfsduur van de hele groep	19
2.2.2 Verblijfsduur van asielzoekers en illegalen	22
3. Conclusie	24

Hoofdstuk 2: Onderzoeksvraag, onderzoekopzet en onderzoeksmethode	26
--	-----------

Kwalitatief – kwantitatief: de koppeling	26
Ethiek van de onderzoeker	28

Hoofdstuk 3: Kwalitatieve analyse: Asielzoekers in België. Vandaag en morgen	30
---	-----------

Kwalitatieve methodologie	31
1. Semi-gestructureerde diepte-interviews	31
2. Doelgroep	31
2.1 Overzicht van de volledige doelgroep	32
2.2 Afbakening groep van de asielzoekers in open centra en loi's	32
2.2.1 Belang van het verloop van de asielprocedure	
2.2.2 Vreemdelingen die illegaal in België verblijven	
2.3 De afbakening van de groep kandidaat-terugkeerders	34
2.4 Het contacteren van de asielzoekers en kandidaat-terugkeerders	34
2.4.1 Het contacteren van de asielzoekers	
2.4.2 Het contacteren van de kandidaat-terugkeerders	
2.5 Het exacte profiel van de asielzoekers en kandidaat-terugkeerders	35
3. Verloop van de interviews	37
4. Analyse van het kwalitatieve materiaal	38
De ervaring van en het omgaan met de asielprocedure in België	38
1. Informatieoverdracht en sociale netwerken	39
1.1 Het verloop van de informatieoverdracht	39
1.2 Verhalen en anekdotes	42
1.3 Sociale netwerken in België en de implicaties voor zwart werk	45
1.3.1 Sociale netwerken in België	45
1.3.2 Zwart werken	47

2.	Algemene perceptie van de asielprocedure en de opvang	48
2.1	De verschillende percepties	48
2.1.1	De asielprocedure als onvoldoende doorzichtig	48
2.1.2	De asielprocedure als willekeurig	49
2.1.3	De asielprocedure als onrechtvaardig	50
2.2	De metafoor van het kansspel	52
3.	Hoe “copen” met de asielprocedure als stresssituatie?	52
3.1	De verschillende variabelen die een invloed hebben op de keuze van de coping- strategie	53
3.2	De verschillende coping-strategieën	54
3.2.1	Het huwelijk als coping-strategie	55
3.2.2	De verschillende coping-strategieën met betrekking tot regularisatie	55
3.2.3	Zo lang mogelijk procederen vanuit het opzicht dat de asielprocedure een test zou zijn.	60
3.2.4	Wachten op mei 2006	61
3.2.5	Vermijdend copen	62
3.3	De implicaties van de duur van de procedure	62
	Toekomstperspectieven en het al dan niet terugkeren	63
1	De toekomst voor asielzoekers in België	63
1.1	Toekomstperspectief: een leven in de illegaliteit	64
1.2	Toekomstperspectief: doorreizen naar een derde land	66
1.3	Toekomstperspectief: vrijwillige terugkeer	66
2.	Welke plaats neemt ‘vrijwillige terugkeer’ in binnen de toekomstperspectieven van de asielzoekers?	67
2.1	Perceptie van de asielzoekers over de kandidaat-terugkeerders	67
2.2	Het gevoel hebben niet te kunnen of willen terugkeren naar het land van herkomst	69
2.2.1	De duur van hun verblijf in België wordt reden om niet terug te keren	70
2.2.2	Integratie als grond om niet terug te keren	71
2.2.3	Vervreemding van het land van herkomst	71
2.2.4	Conventie van Genève als motivatie om niet terug te keren	72
2.2.5	Situatie in de asielprocedure beter dan deze in het land van herkomst	72
3.	Motivaties, verwachtingen en toekomstperspectieven van kandidaatterugkeerders	73
3.1	Terugkeer voor de “dynamiek van het kansspel” aanvangt	74
3.2	Het verlaten van de “dynamiek van het kansspel”	75
3.3	Factoren extern aan de “dynamiek van het kansspel”	76
3.4	Definitieve of voorlopige terugkeer?	77
3.5	De rol van IOM	77
	Besluit en gevolgtrekkingen	79

Hoofdstuk 4: Kwantitatieve analyse	82
Inleiding	82
Positionering ten opzichte van het kwalitatieve luik	83
Bespreking van het instrument	84
1. Vormelijke aspecten	84
2. Inhoudelijke aspecten	85
2.1 Procedure en opvang	85
2.2 De situatie in het thuisland	85
2.3 Toekomstperspectieven	86
3. De verwerking van de data	86
Beschrijving van de steekproef	88
Op zoek naar interpreteerbare concepten	89
1. Procedure en opvang	90
1.1. De rechtvaardigheid in de procedure	90
1.2. Lengte van de procedure	90
1.2.1 De procedure als test	90
1.2.2 De procedure is te lang	91
1.2.3 Begrip voor de lengte	91
1.2.4 De procedure als strategie	91
1.3 Autonomie of controle	91
1.4 Coping strategieën	91
1.4.1 Emoties ventileren ($\alpha = .65$)	92
1.4.2 Gelatenheid ($\alpha = .60$)	92
1.4.3 Opzoeken van (emotionele en instrumentele) sociale steun ($\alpha = .77$)	92
1.5 Acculturatie oriëntaties	92
2. Situatie in het land van herkomst	93
2.1 Economische motivatie	93
2.2 Gepercipieerde legitimiteit van de migratie	93
2.3 Evolutie/verbetering van de situatie in het thuisland	94
3. Toekomstperspectieven	94
3.1 Gepercipieerde stabiliteit van de huidige situatie	94
3.2 Gepercipieerde outcome expectancy: de geschatte kans op permanent verblijf	94
3.3 Willen/moeten blijven in België: het verlangen in België te leven met verblijfsstatuut	94
3.4 Denken aan terugkeer	94
3.4.1 'Denken aan terugkeer' ($\alpha = .77$)	95
3.4.2 Toekomstige terugkeer' ($\alpha = .78$)	95
3.5 De representatie van mogelijke terugkeer	95
3.6 Gepercipieerde permeabiliteit	95
Beschrijving van concepten en relaties per domein	95
1. Persoonlijke gegevens	96
2. Procedure en opvang	98
2.1 Percepties	98
2.2 Manieren van omgaan met de procedure en het verblijf in België	100
3. Situatie in het land van herkomst	103
4. Toekomstperspectieven	104

De procedure: een bron van hoop of wanhoop?	107
1. De procedure is een weg naar moedeloosheid...	108
2. ...of is er toch nog hoop?	112
3. Conclusie	114
Terugkeren of blijven: een analyse	115
1. Blijven in België of denken aan terugkeer?	115
2. De dynamiek van het blijven	117
2.1 Analogieën met de bevindingen uit het kwalitatieve luik	117
2.2 de dynamiek van het blijven	119
3. Een tweede modus van denken over terugkeer?	121
4. Conclusie	123
Conclusies	124
1. Het instrument	124
2. Inhoudelijke bevindingen	125

Hoofdstuk 5: Besluiten en beleidssuggesties	127
--	------------

Robuuste bevindingen en suggesties voor verder onderzoek	127
---	------------

Belangrijkste bevindingen met relevantie voor het beleid	129
---	------------

1. Humanisering van het verblijf	129
1.1 Een éénduidigere procedure	130
1.2 Een betere communicatie over de procedure: een juridische dienst, naast de sociale assistent	130
2. Het terugkeerbeleid	131

Referenties	136
--------------------	------------

Bijlagen	138
-----------------	------------

Inleiding

Het pilootproject “Asielzoekers en terugkeer. Een kwalitatief en kwantitatief onderzoek” zoekt een beter inzicht te krijgen in de motivaties van de asielzoekers in België om al dan niet terug te keren. Het onderzoek wordt uitgevoerd door de Katholieke Universiteit Leuven (Departement Antropologie en Departement Sociale Psychologie) in opdracht van het Centrum voor Gelijkheid van Kansen en Racismebestrijding (Dienst Observatorium voor Migraties.) Het project werd medegefinancierd door het Europese Vluchtelingenfonds.

Sinds de invoering van de LIFO procedure¹ door het Commissariaat generaal voor Vluchtelingen en Staatslozen en het afschaffen van de financiële hulp in de ontvankelijkheids fase, is de instroom van asielzoekers aanzienlijk gedaald. De uitstroom van asielzoekers daarentegen is niet toegenomen. Bovendien is de interesse voor de vrijwillige terugkeer van de asielzoekers in de centra beperkt, ondanks de feitelijke stijging van het aantal gedwongen terugkeren.

Los van de geringe interesse van asielzoekers voor het vrijwillige terugkeerprogramma en de beperkte uitstroom, kunnen we in de REAB rapporten niettemin vaststellen dat er zich de afgelopen jaren verschillende terugkeerpatronen manifesteerden, afhankelijk van de nationaliteit van de betrokkenen. Deze terugkeerpatronen zijn niet eenduidig. Er zijn verschillen wat betreft ‘de beslissingsduur’ om al dan niet terug te keren, alsook verschillen tussen en binnen de verschillende groepen. Deze diversiteit kan verklaard worden door verschillende factoren op zowel macroniveau als op microniveau.

Op microniveau dient rekening gehouden te worden met het persoonlijke migratieproject van de asielzoeker. De ‘agency’ van de migrant mag niet onderschat worden. Dit piloot-project heeft als doel de factoren te identificeren die een invloed hebben op de motivatie van de asielzoeker met betrekking tot vrijwillige terugkeer. Op basis van deze factoren zal een methodologie worden ontwikkeld om te peilen naar de motivaties van asielzoekers met betrekking tot terugkeer. Het project zal zowel kwalitatieve als kwantitatieve instrumenten hanteren.

Dit onderzoek is exploratief en in een eerste fase kwalitatief. Het tracht op basis van een beperkte literatuurstudie en intensief veldwerk, een algemeen overzicht van de terugkeerproblematiek te bieden en een identificatie van de elementen die een rol spelen bij de beslissing van een asielzoeker om terug te keren. In het tweede, kwantitatieve luik van dit onderzoek zal een methodologie worden ontwikkeld die moet toelaten om de motivatie van de asielzoekers om al dan niet terug te keren, op grotere schaal te meten en analyseren. Deze methodologie wordt in het kader van dit onderzoek aan een eerste testfase onderworpen.

In hoofdstuk twee, wordt het begrip ‘vrijwillige terugkeer’ gesitueerd en gedefinieerd als onderdeel van de migratiecyclus. Er wordt een beknopt overzicht gegeven van de bestaande literatuur met betrekking tot vrijwillige terugkeer in het algemeen, om vervolgens specifiek in te gaan op de context in België. Om een beter inzicht te krijgen in de motivaties van asielzoekers om al dan niet terug te keren naar hun land van herkomst, werden kwalitatieve en kwantitatieve onderzoeksmethodes toegepast.

---

¹ We gaan uit van een zekere voorkennis. Korte schets van de asielprocedure in België: zie bijlage.

In een eerste kwalitatieve fase werden 79 personen, waarvan 64 asielzoekers zijn, geïnterviewd met betrekking tot de motivaties van asielzoekers om al dan niet terug te keren. In een tweede kwantitatief luik, vulden 91 asielzoekers een vragenlijst in. In het derde hoofdstuk zullen we de overkoepelende methode toelichten, die werd toegepast om tot een vruchtbare koppeling van kwalitatieve en kwantitatieve onderzoeksmethodes te komen.

Vervolgens wordt de kwalitatieve analyse uiteengezet. Nadat de methodologie, toegespitst op het kwalitatieve luik wordt geëxpliciteerd, worden de gegevens die tijdens de interviews werden geïdentificeerd, verduidelijkt. Op een bijna chronologische wijze wordt het pad van de asielzoekers en de daarmee gepaard gaande beleving onderzocht. In een eerst deel gaan we dieper in op de beleving van de asielprocedure en de levensomstandigheden van de asielzoeker. In het tweede deel worden de toekomstperspectieven van zowel asielzoekers als kandidaat-terugkeerders onder de loep genomen.

In het vijfde hoofdstuk wordt de constructie en eerste test van een kwantitatief instrument gepresenteerd. Dit instrument wordt geconstrueerd in het licht van de kwalitatieve analyse en de belangrijkste thema's die daarin terugkwamen. Behalve de toelichting van de constructie en eerste test van het instrument worden ook de inhoudelijke bevindingen voorgesteld, en teruggekoppeld aan het kwalitatieve luik.

Ten slotte, in hoofdstuk 6, zullen we een bespreking geven van de meest robuuste bevindingen van dit onderzoek. Daarnaast zullen we trachten enkele beleidssuggesties te geven.

Vrijwillige terugkeer als onderdeel van de migratiecyclus

Definiëring en situering

Wanneer we de migratiecyclus beschouwen voor vluchtelingen, kunnen we algemeen stellen dat deze uit drie fasen bestaat (Koser, 1998). Eerst is er het vertrek, en de reis naar een land dat niet het hunne is. In dat land is er vervolgens een tijdelijk verblijf, waarin de specifieke procedure voor het land in kwestie gevolgd wordt, en waaruit dus al dan niet een erkenning als vluchteling volgt. Dit is de tweede fase. In de derde fase dringt een permanente oplossing zich op. Deze kan bestaan in een permanent verblijf in het land waarin de procedure werd gevolgd, een emigratie naar een derde land, of terugkeer naar het thuisland. Wat België betreft kan deze terugkeer enerzijds verordend worden (gedwongen repatriëring), anderzijds bestaat er ook de mogelijkheid om vrijwillig terug te keren (bv. via het REAB programma van IOM).

Het uitgangspunt van deze studie betreft een inzicht te verwerven in de terugkeerdynamiek van asielzoekers, meer specifiek in de motivatie al dan niet vrijwillig terug te keren. Zowel macro-factoren en trends in deze vrijwillige terugkeer als meso- en micro-factoren zullen gedurende het onderzoek bekeken worden, om een zo volledig mogelijk overzicht te verschaffen van de terugkeerdynamiek. Op individueel niveau wordt op zoek gegaan naar een spreekwoordelijk kantelpunt, een punt waarop iemand beslist dat terugkeer een goede optie is, of althans de minder slechte optie. Hierbij moet wel opgemerkt worden dat het onderzoek zich richt op de motivaties om al dan niet terug te keren, en dus niet éénzijdig op motivatie om terug te keren. Er zal dan ook gepoogd worden factoren te isoleren die bepalend kunnen zijn voor een asielzoeker om te blijven dan wel terug te keren. Het mag immers duidelijk zijn dat in de zoektocht naar een kantelpunt beide kanten langs dat punt in kaart moeten worden gebracht.

In wat volgt zal een voorlopige stand van zaken van het onderzoek beschreven worden. De informatiebronnen die hiervoor gebruikt worden, omvatten bevindingen in de bestaande literatuur over remigratie, cijfers omtrent vrijwillige terugkeer (uit de REAB-jaarverslagen), bezoeken aan asielcentra (Bevingen, Arendonk, Broechem en Rixensart), met inbegrip van de relevante aspecten uit gesprekken met sociaal assistenten, gesprekken met mensen die werken in organisaties die REAB-partner zijn en gesprekken met asielzoekers in de federale open centra.

Een kleine noot betreffende methodologie: In de eerste fase van het onderzoek werd geopteerd om in sterke mate 'bottom-up' te werken. Deze uitgangspositie stelt ons in staat om zoveel mogelijk informatie te verzamelen, teneinde gaandeweg een scherper gedefinieerde onderzoeksruijme te creëren. Het is dan ook de bedoeling, zeker wat de beginfase van het onderzoek betreft, enerzijds zoveel mogelijk uitgangsposities en vooronderstellingen te weren, anderzijds in interactie met de data en de literatuur toch te zoeken

naar fundamenteën en richtpunten, waaraan het verder verloop van het onderzoek kan opgehangen worden. Dit verslag zoekt dan ook het midden tussen het verstrekken van zoveel mogelijk informatie (van wat momenteel reeds voor handen is) en een overzichtelijk geheel.

Ten slotte willen we de lezer wijzen op een belangrijke conceptuele kwestie aangaande vrijwillige terugkeer, meer specifiek omtrent de definitie van het concept 'vrijwillig'. Morrison (2000) geeft aan dat er drie gradaties van 'vrijwilligheid' kunnen onderscheiden worden:

- Een duidelijke en open keuze van de vluchteling/asielzoeker om terug te keren naar zijn thuisland of om zich permanent te vestigen in het gastland.
- Een keuze tussen het terugkeren nu, op vrijwillige basis, of blijven met het risico om gedwongen gerepatriëerd te worden op een later moment.
- De asielzoeker legt zich neer bij de repatriëring, en verzet zich niet.

In dit onderzoek werd geopteerd om de tweede gradatie als operationele definitie van 'vrijwillig' aan te houden. Dit betekent dat, wanneer we in dit verslag over 'vrijwillige terugkeer' spreken, het gaat om elke terugkeer die niet gedwongen is. Dit betekent niet dat we a priori vastleggen hoe asielzoekers 'vrijwillige terugkeer' beleven – dit is een empirische kwestie – maar wel dat we dit criterium hanteren bij bijvoorbeeld de analyse van trends en cijfers.

Literatuuronderzoek

In studies omtrent internationale migratie wordt traditioneel een scherp onderscheid gemaakt tussen vluchtelingen en arbeidsmigranten. Dit onderscheid is te passen in andere distincties, bijvoorbeeld tussen politieke en economische migratie, of nog, vrijwillige en onvrijwillige migratie. Hoewel er duidelijke juridische verschillen zijn tussen beide groepen, kan het onderscheid bezwaarlijk absoluut genoemd worden, en verschillende relatief recente benaderingen van internationale migratie stellen de validiteit van het onderscheid dan ook in vraag (Al-Ali, Black & Koser, 2001). Zo is het bijvoorbeeld niet helemaal correct een sterk onderscheid vol te houden tussen politieke en economische migranten, aangezien bijna alle migraties gemotiveerd zijn door een amalgaam van factoren, onder andere sociale redenen (Koser, 1998). Ook het onderscheid gedwongen – vrijwillige migratie moet enigszins gede-essentialiseerd worden, aangezien elke individuele migratie allicht een positie op het continuüm 'gedwongen – vrijwillig' bekleedt, eerder dan exclusief tot één van deze categorieën te behoren (Al-Ali et al., 2001). Deze redenering kan o.i. evenzeer worden toegepast op de groep van asielzoekers in relatie met arbeidsmigranten en vluchtelingen. Dit alles betekent niet dat het belang van de juridische verschillen, en de sociale implicaties, moet worden onderschat, wel dat in bepaalde (onderzoeks-) contexten, bijvoorbeeld terugkeermigratie, de basis voor het onderscheid kritisch mag bekeken worden. In wat volgt geven we dan ook een overzicht van zowel bevindingen vanuit onderzoek naar terugkeermigratie als bevindingen in de specifiekere context van vluchtelingen en asielzoekers.

Er zijn reeds verschillende studies uitgevoerd betreffende terugkeermigratie in het algemeen, i.e. niet specifiek gericht op vluchtelingen of asielzoekers (e.g. Toren, 1976; Manuh, 2002). King (2000) geeft in een overzicht een taxonomie van verschillende factoren die een rol kunnen spelen in de beslissing terug te keren. Het betreft economische, sociale en politieke redenen, alsook redenen met betrekking tot familie en levensloop. Verder stelt hij, op basis van verschillende studies, dat pull-factoren, die positieve aantrekkings van het thuisland reflecteren meer invloed hebben in terugkeermigratie en dat niet-economische factoren doorgaans een zwaarder gewicht krijgen in de beslissing terug te keren dan economische factoren. De meest voorkomende motivaties zijn familiebanden en het verlangen om terug te keren naar vrienden en het eigen volk (King, 2000). Dit betekent overigens niet dat economische factoren geen rol spelen. Wel lijken deze factoren eerder te spelen op een macro-niveau, terwijl op een individueel niveau economische argumenten doorgaans eerder contextueel zijn, en niet van doorslaggevende aard.

In de context van vluchtelingen en asielzoekers, stelt Eltink (1999) dat de bereidheid om terug te keren afhangt van de emotionele en reële verbondenheid met het thuisland en dat deze bereidheid enigszins wordt gefnuikt door de steun die afgewezen asielzoekers krijgen van de regering. Ook Andel (1999) onderstreept dat asielzoekers in Nederland blijven tot de mogelijkheid bestaat dat ze gedeporteerd worden. Van Opdebeeck, Van Oudenhove et al. (2000) geven eveneens aan dat bepaalde factoren in het gastland een belang kunnen hebben. In een studie naar de menselijke impact van bepaalde maatregelen, vonden zij dat maatregelen zoals de regularisatiecampagne in 2000, het LIFO-principe en de stijgende populariteit van het artikel §9.3, enerzijds de idee en de hoop heeft doen ontstaan bij asielzoekers dat je in België erkent wordt, als je er maar in slaagt lang genoeg te blijven. Anderzijds lijken deze maatregelen een soort rechtvaardiging te geven voor een (illegaal) verblijf. De procedure duurt in sommige gevallen inderdaad erg lang, en is in dat opzicht misschien uitzichtloos, toch geeft ze eveneens een reden om in België te blijven.

Een studie van Bloch en Atfield (2002) geeft aan dat het grootste obstakel voor Somaliërs in het Verenigd Koninkrijk om terug te keren de politieke instabiliteit en onzekerheid in het thuisland betreft, alsook de betere levensstandaard in het VK. In de context van potentiële terugkeer, werden voorwaarden aangehaald zoals een verbetering van de infrastructuur in Somalië, arbeidsmogelijkheden, gezondheidsvoorzieningen en educatiemogelijkheden voor kinderen. Simmons (2000) benadrukt eveneens de omstandigheden in het thuisland wanneer hij wijst op het belang van vrede en democratie in het thuisland, alsook de garantie van persoonlijke veiligheid en de kans op werken en wonen in geval van terugkeer. Ook Morisson (2000, in Black et al., 2004), in een evaluatie van een project voor vrijwillige terugkeer opgezet door Refugee Action, geeft aan dat de situatie in het thuisland een belangrijke factor is, enkel voorafgegaan door familie-reünie en op de hielen gezeten door het ongelukkig zijn in het VK. Kinthäl (2004) wijst, in de context van de terugkeer van Chileense en Poolse vluchtelingen, op de politieke bevrijding van hun respectievelijke thuislanden, maar benadrukt eveneens het belang van de economische situatie in het thuisland.

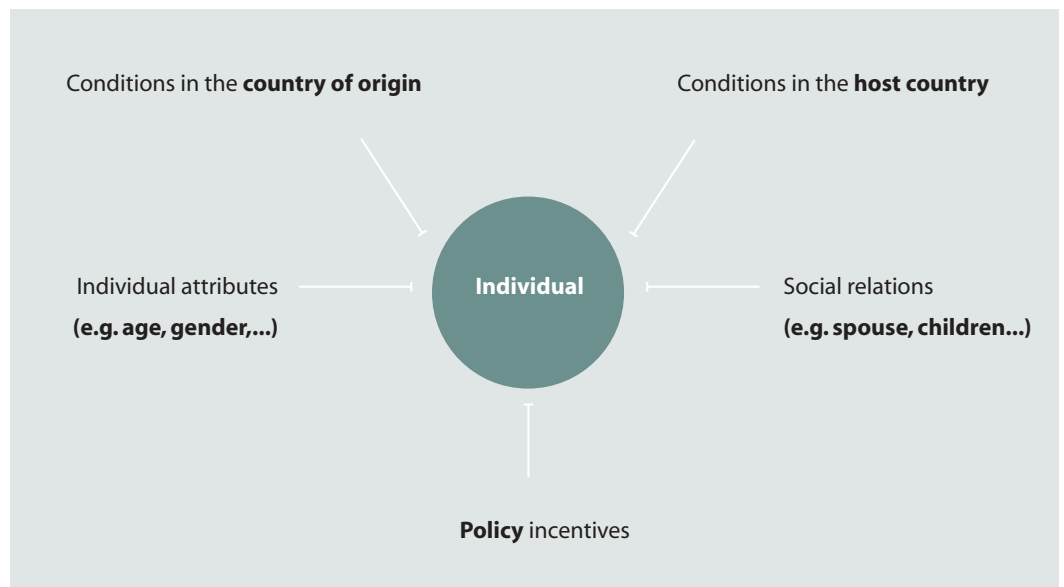
Al-ali et al. (2001) benadrukt de sociale en economische situatie in het thuisland als obstakel om terug te keren voor Bosniërs en Eritreërs. De meerderheid van de Bosniërs

wilde niet terugkeren omwille van een bezorgdheid over de aanhoudende economische crisis, de grote werkloosheid en de afhankelijkheid van humanitaire bijstand. Het gebrek aan woonmogelijkheden, een ondermaatse gezondheidszorg en educatiemogelijkheden in het thuisland alsook de afkeer ten opzichte van vluchtelingen, die gezien worden als verraders, werden ook vaak aangegeven als belangrijke factoren. Wel uitten vele Bosnische vluchtelingen heimwee en de wens om later terug te keren. De Eritreaanse vluchtelingen gaven, vergelijkbaar met de Bosniërs, grotendeels economische, sociale en culturele redenen aan voor hun beslissing niet terug te keren.

Uit het voorgaande blijkt dat het moeilijk is te voorspellen of iemand zal terugkeren of niet, hoewel sommige factoren duidelijk een aantal keer voorkomen. Het beslissingsproces is steeds complex en idiosyncratisch gekleurd, beïnvloed door een veelheid aan factoren en hoeft evenmin ten volle rationeel te zijn. Wel kan gezegd worden dat de beslissing om terug te keren beïnvloed wordt door zowel push- als pull-factoren, die economisch, sociaal, persoonlijk en politiek van aard kunnen zijn, waarbij de omstandigheden (push of pull factoren) in het thuisland een grotere rol lijken te spelen. Verder lijken niet-economische factoren een zwaarder gewicht te krijgen in het beslissingsproces. Black et al. (2004) identificeerden, op basis van de literatuur en een eigen studie naar motivaties om terug te keren, drie sleutelfactoren in de beslissing terug te keren:

- Structurele omstandigheden in thuis- en gastland, die kunnen worden ingedeeld in politieke, economische en sociale factoren.
- Individuele (leeftijd en geslacht) en familiale karakteristieken van de asielzoekers zelf.
- Stimulansen uitgaande van het beleid, die asielzoekers kunnen overtuigen of 'demotiveren' terug te keren.

Daarbij was er enige evidentie dat de omstandigheden in het thuisland eerder dan de omstandigheden in het gastland en dan vooral politieke omstandigheden, van primair belang zijn. Een andere belangrijke factor in het beslissingsproces bleek de kwantiteit en kwaliteit van informatie waarover de asielzoeker beschikt (Black et al., 2004). Het belang van informatie doordringt het hele beslissingsproces, niet alleen informatie over de situatie in het thuisland en de vooruitzichten in het gastland (cf. factor 1), maar ook informatie over het bestaan van terugkeerprogramma's (cf. factor 3). Op basis van de literatuur en deze bevindingen stelden Black et al. (2004) het volgende 'model' voor:

voorkomen. Anderzijds blijft het erg abstract, en weinig relaties zijn éénduidig. Zoals reeds gezegd blijken binnen de structurele factoren (het bovenste niveau in het model) de (politieke) omstandigheden in het thuisland van primair belang te zijn, met een sterke nadruk op veiligheid. Dit betekent niet dat de omstandigheden in het gastland geen invloed uitoefenen. Zo kan bijvoorbeeld de betere levensstandaard in het gastland in sommige gevallen een gewicht krijgen. Maatregelen van de staat uit, zoals opvang in open centra, de procedure, de regularisatie campagne van 2000 en anderen, kunnen hier vermeld worden, of op het derde niveau.

Op het tweede niveau, het individu, worden de factoren minder éénduidig. Leeftijd en geslacht worden, in het onderzoek van Black et al. (2004) eerder weinig vernoemd als factoren, en wanneer ze vermeld worden gaat het steeds om specifieke situaties, die weinig of geen veralgemening toelaten. Sociale relaties leiden evenmin tot een éénduidig beeld, maar hebben duidelijk wel een invloed. Zo bleek de meerderheid van de deelnemers die terugkeer reeds hadden overwogen, geen familie in het Verenigd Koninkrijk te hebben. Vaak werd ook de wens om zich te herenigen met familie in het thuisland vermeld. Anderzijds bleek de wens om de familie financieel te steunen vanuit het Verenigd Koninkrijk bij een aantal respondenten te bestaan.

Het derde niveau, de stimulansen uitgaande van de overheid of andere organisaties (zoals de terugkeerprogramma's van IOM) werd nooit aangehaald als motivatie om terug te keren. Een drietal redenen werd hiervoor aangehaald. Ten eerste bleek een deel van de respondenten nooit gehoord te hebben van de terugkeerafaciliterende programma's, of, en dat was meteen de tweede reden, bestond er weinig vertrouwen in de programma's. De belangrijkste reden was echter dat hulp bij terugkeer niet kan opwegen tegen meer fundamentele factoren, zoals gebrek aan veiligheid en langdurige werkloosheid. Hoewel het bestaan van programma's die terugkeer faciliteren geen centrale rol lijkt te spelen in het beslissingsproces, werd wel door de respondenten aangegeven dat deze programma's een grote hulp zouden zijn, moesten zij beslissen om terug te keren (Black et al., 2004).

Vrijwillige terugkeer, na een verblijf in België

Sinds 1984 organiseert de Internationals organisatie voor Migratie (IOM), in overeenkomst met de minister voor Maatschappelijke Integratie een vrijwillig terugkeerprogramma voor vreemdelingen, het REAB programma². Dit humanitaire programma staat bepaalde migranten bij, die vrijwillig naar hun land van herkomst wensen terug te keren of die naar een ander land willen emigreren en daarvoor niet over de nodige middelen beschikken. Er zijn drie categorieën van vreemdelingen die in aanmerking komen voor het programma³:

- Categorie A: vreemdelingen die een aanvraag tot het bekomen van het vluchtelingenstatuut hebben stopgezet.
- Categorie B: vreemdelingen aan wie de aanvraag tot het bekomen van het vluchtelingenstatuut werd geweigerd.
- Categorie C: alle andere vreemde onderhorigen, die zich in België bevinden, ten laste zijn van de overheid en die het land willen verlaten.

Migranten in België (A, B, C) die vrijwillig beslissen om terug te keren naar hun land van herkomst, maar daartoe niet de nodige middelen hebben, kunnen beroep doen op het REAB programma. IOM biedt de kandidaat-terugkeerders informatie over de bestaande terugkeerprogramma's die de terugkeer van de migrant kunnen vergemakkelijken. Ze verlenen eveneens reisbijstand, met onder andere ondersteuning in het verkrijgen van geldige reisdocumenten. Daarnaast krijgen sommige⁴ kandidaat-terugkeerders financiële bijstand. De migrant kan bovendien bij IOM terecht voor opvang bij de aankomst in het land van herkomst.

Voor de praktische uitwerking van het REAB programma doet IOM beroep op een netwerk van REAB partners. Het REAB netwerk bestaat uit een combinatie van niet-gouvernementele organisaties (NGO's), lokale overheidsinstanties (Steden en Gemeenten) en overheidsstructuren voor de opvang van asielzoekers (FEDASIL en de opvangcentra van het Rode Kruis). Het zijn in eerste instantie de REAB partners die de migrant wijzen op de mogelijkheid van een vrijwillige terugkeer. Indien een migrant een vrijwillige terugkeer aanvraagt bij de REAB partner, dan zal de partner samen met de migrant de nodige administratieve formulieren invullen en deze aan IOM doorgeven.

Het merendeel van de "vrijwillige terugkeer" gebeurt in het kader van het REAB programma. Naast dit terugkeerprogramma bestaan er nog verschillende specifieke, vaak korte termijn programma's die de reïntegratie in het land van herkomst begeleiden. Enkele recente REAB+-programma's zijn:

1. Vrijwillige terugkeer en reïntegratiebijstand voor Kongolese asielzoekers in België. (AVRRC)
2. Terugkeer en reïntegratie van niet-begeleide minderjarigen
3. Bijgestane vrijwillige terugkeer voor niet-begeleide minderjarigen die naar de Democratische Republiek Kongo of naar Angola wensen terug te keren.
4. Terugkeer, ontvangst en reïntegratie van Afgaanse onderdanen naar Afghanistan. (RANA)

² Brochure IOM: REAB

³ IOM: voorstellingsfolder REAB

⁴ Zij die vrijwillig terugkeren naar Slowakije, Hongarije, Polen, Roemenië, Bulgarije en Tsjechoë maken geen aanspraak op de reïntegratievergoeding. + 250 euro per volwassene en tussen 25 euro en 125 euro per kind, afhankelijk van diens leeftijd.

Trends en cijfers

In wat volgt zal een overzicht gegeven worden van algemene trends in instroom en vrijwillige terugkeer van asielzoekers en illegalen. Deze trends moeten gesitueerd worden in het onderzoek naar evoluties op het macro-niveau, en beogen geenszins een uitspraak te doen over factoren die een individu beïnvloeden in de beslissing om eventueel terug te keren. Wel is het ons inziens erg informatief een goed beeld te hebben van de grootte van en evoluties binnen de populatie waarover dit onderzoek handelt. De belangrijkste variabelen die opgenomen worden in deze analyses zijn de volgende:

- Nationaliteit
- Jaar van terugkeer
- Jaar van aankomst in België
- REAB-categorie

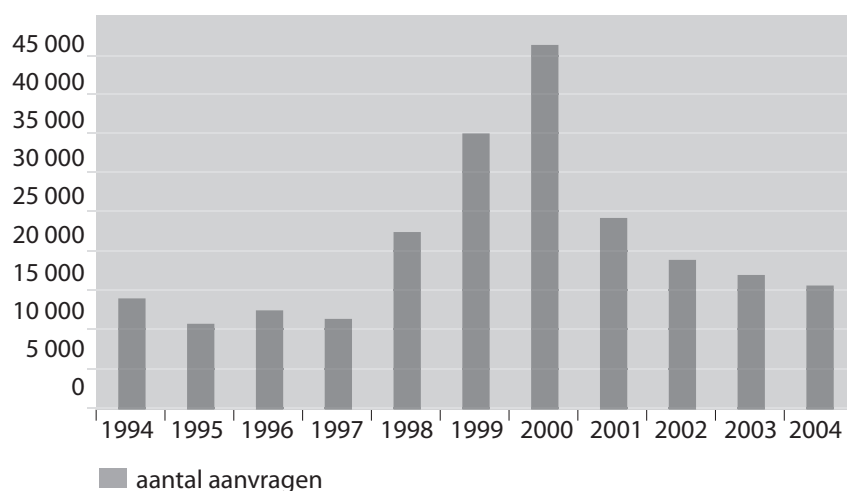
De gegevens werden gehaald uit de databank van het REAB-programma van IOM. Deze databank bevat gegevens van elke kandidaat-terugkeerder sinds het begin van het programma in 1986. Het gaat hier dus om individuele data, waarbij elk REAB-dossier gegevens bevat betreffende bovenstaande (en nog enkele andere) variabelen. Onze analyses omvatten een periode van 10 jaar, meerbepaald 1994-2004, dus richten zich niet op de beginjaren (1986-1993) van het programma omwille van een tweetal redenen. Primo was het aantal terugkeerders in de beginjaren beperkt. Secundo is het aantal variabelen en de aard van de variabelen in de databank gaandeweg veranderd, vooral in de eerste jaren. Dit impliceert dat er vele gegevens die later wel werden opgenomen, in de eerste jaren ontbreken of onvolledig zijn. Om de gehele dataset uniform en volledig te maken werd dus gekozen om enkel de periode 1994-2004 nader te bekijken.

Naast de gegevens van de REAB-databank, werd er ook een beroep gedaan op gegevens betreffende het aantal asielaanvragen in de periode 1994-2004. Deze gegevens zijn van een andere aard, namelijk jaargegevens per nationaliteit van het aantal asielaanvragen.

1. Overzicht van de asielaanvragen

Figuur 1 toont een duidelijke piek in het aantal aanvragen in 2000; maar liefst 42 691 mensen vroegen in dat jaar asiel aan in België. In januari 2001 werd het LIFO-principe ingevoerd (Last In, First Out). Hoewel vele factoren in het spel zijn, lijkt deze procedurewijziging toch het aantal aanvragen enigszins gedrukt te hebben, tot 15 357 in 2004.

Figuur 1
Aantal asielaanvragen per jaar.

2. Vrijwillige terugkeer

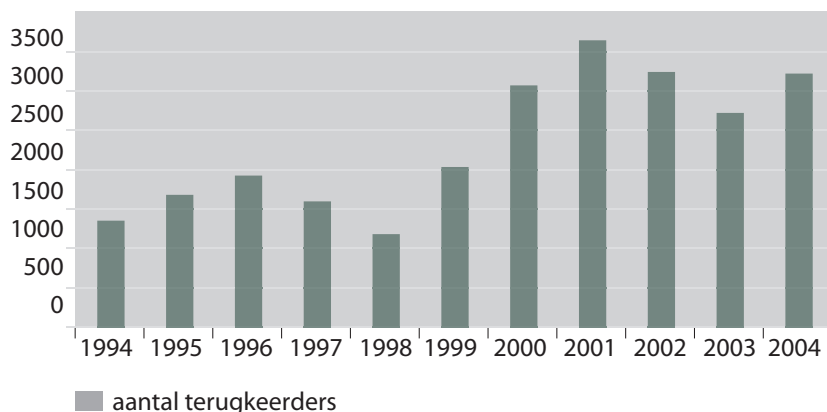
Bij al wat volgt moet de lezer steeds in het achterhoofd houden dat deze analyses gebeuren op gegevens die ons ter beschikking werden gesteld door IOM. Het betreft de database die wordt bijgehouden in het kader van het REAB-programma. Dit betekent dat elke uitspraak die hier gedaan wordt, strikt gezien enkel betrekking heeft op de groep van terugkeerders via het REAB-programma (en bij uitbreiding de hele groep REAB-applicanten, dus inclusief diegenen die zich kandidaat stellen voor het programma, maar uiteindelijk afhaken). Veralgemeningen naar grotere groepen zoals alle asielzoekers, alle illegalen of nog, alle migranten, moeten steeds met de grootste voorzichtigheid behandeld worden. Figuur 2 geeft een beeld van de grote van de groep terugkeerders voor de periode 1994-2004. We zullen nu dieper ingaan op enkele (potentieel) belangrijke variabelen.

2.1 REAB-categorieën en terugkeer

In de REAB-database wordt een onderscheid gemaakt tussen verschillende categorieën van terugkeerders:

- categorie A: asielzoekers die beslissen terug te keren tijdens het doorlopen van hun procedure.
- categorie B1: asielzoekers die terugkeren nadat hun asielaanvraag onontvankelijk werd verklaard (ofwel door DVZ ofwel door CGVS)
- categorie B2: asielzoekers die terugkeren na een negatieve beslissing in het onderzoek ten gronde.
- Categorie B3: asielzoekers die reeds in een ander Shengen-land een aanvraag deden en terugkeren naar dat land
- categorie C: mensen die terugkeren na een illegaal verblijf in België. Deze mensen hebben nooit een asielaanvraag ingediend.

Figuur 2:
Evolutie van het aantal terugkeerders

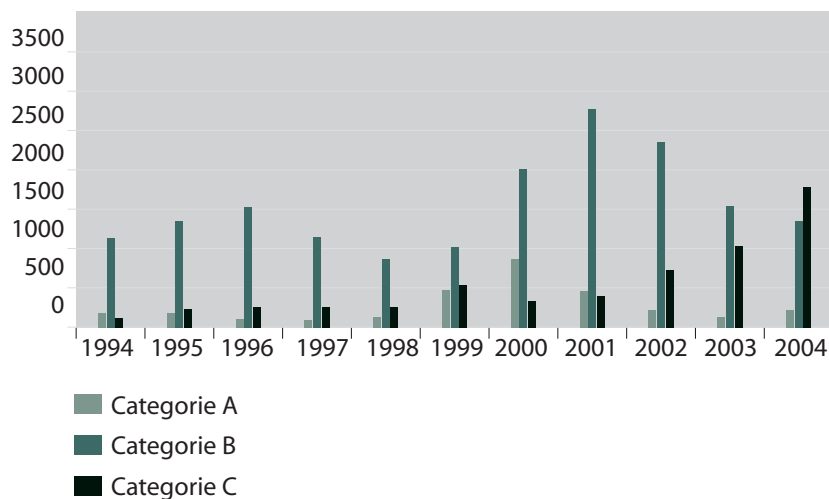
Categorieën A en B zijn dus asielzoekers, al dan niet uitgewezen; hiervoor zijn dan ook gegevens van instroom. Het moet wel opgemerkt worden dat de gegevens over terugkeer in de REAB-database van individuele aard zijn, terwijl de cijfers over asielaanvragen geaggregeerd zijn per jaar. Hieruit volgt dat de twee bronnen niet zonder de nodige

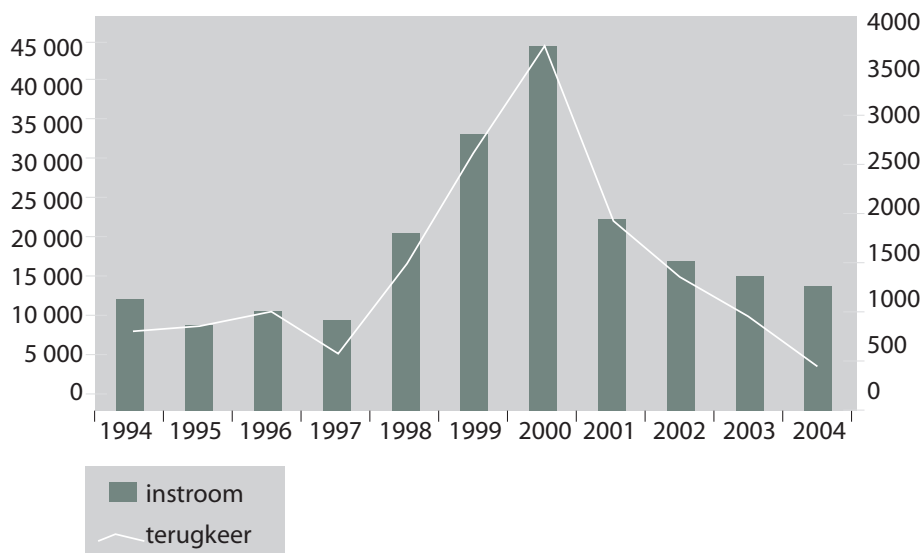
voorzichtigheid mogen gelinkt worden. Over categorie C bestaan er geen gegevens over instroom, hetgeen maakt dat uitspraken over deze groep nog moeilijker worden. Wel zal ook de terugkeerpraktijk van deze groep kort bekeken worden.

Figuur 3 geeft een overzicht van de grootte van de verschillende categorieën doorheen de jaren. Het is meteen duidelijk dat steeds meer illegalen gebruik maken van het REAB-programma; in 1994 bevatte categorie C 109 dossiers, in 2004 waren er dat 1697. Hierover later meer. Een tweede belangrijke trend is de afname van aantal terugkerende asielzoekers, vooral in categorie B. Om een beter beeld te krijgen van de evolutie in de vrijwillige terugkeer van asielzoekers, kunnen we de hele groep van terugkeerders onderverdelen in cohorten, waarbij elk cohort de terugkeerders bevat die in hetzelfde jaar in België arriveerden. Op deze manier kunnen de geaggregeerde gegevens van de instroom gelinkt worden aan de individuele data over de terugkeerders (enkel de terugkeerders van de categorieën A en B): we kunnen dan namelijk nagaan hoeveel mensen van het totaal aantal asielzoekers die België binnenkwamen in een bepaald jaar, terugkeerden. In wat volgt zal 'cohort' verwijzen naar de groep van mensen die in een bepaald jaar in België binnenkwamen, waarbij het eerste cohort dat van 1994 is.

Figuur 3.
Terugkeerders per REAB-categorie per jaar.

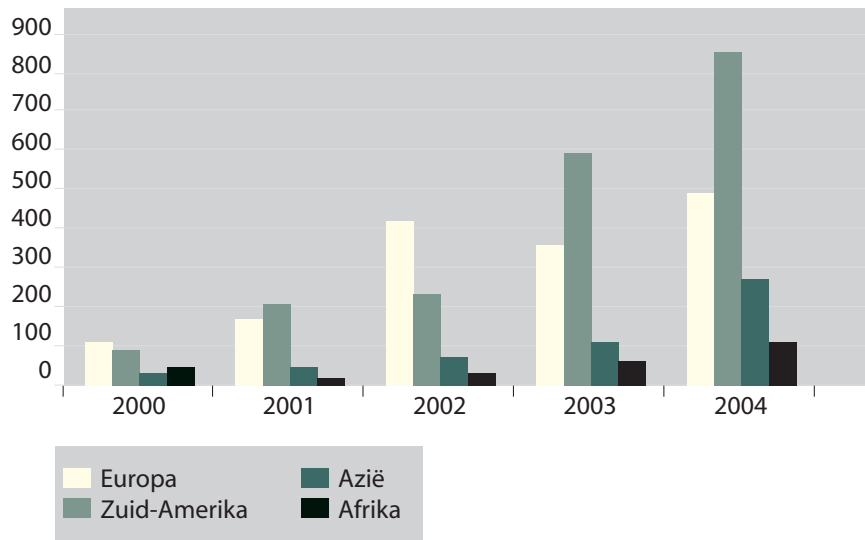

Figuur 4. Terugkeer uit elk cohort. De balkjes moeten op de linker as geprojecteerd worden, de punten op de rechter as.

Figuur 4 geeft een overzicht van de terugkeer van asielzoekers per cohort in vergelijking met de totale grootte van het cohort waarvan zij deel uitmaken. Er blijkt een nagenoeg perfecte relatie te bestaan tussen de grootte van de groep terugkeerders die in een bepaald jaar in België arriveerden, en de totale grootte van hun cohort: ongeveer één op twaalf asielzoekers maakt gebruik van het REAB-programma. Voor de periode 1997-1999 is er iets minder terugkeer. Ook voor de recentere cohorten (2002-2004) is er minder terugkeer, maar hier moet opgemerkt worden dat deze mensen minder tijd gehad hebben om vrijwillig terug te keren, met andere woorden: ‘verblijfsduur’ is een storende variabele in het verband, aangezien deze variabele een beperkter bereik heeft voor die voor recentere cohorten. Zo is het cohort van 2004 maximum één jaar in België, terwijl het cohort van 2000 reeds vier tot vijf jaar in België aanwezig is. Dit impliceert dat mensen uit het cohort 2000 een langere periode de tijd hebben gehad om terug te keren dan bijvoorbeeld mensen uit cohort 2004. Hoewel het onmogelijk is om uit te maken of ‘verblijfsduur’ een exhaustieve verklaring biedt voor de observatie (zoals steeds zijn er vele factoren in het spel, waaronder bijvoorbeeld de invoering van LIFO in 2001), moet deze storende variabele zeker in rekenschap genomen worden. Enkel de aanvulling met data van toekomstige jaren kan hier uitsluitsel brengen. De variabele ‘verblijfsduur’ zal later nog uitgebreider besproken worden.

Figuur 5.
Terugkeer van illegalen per continent

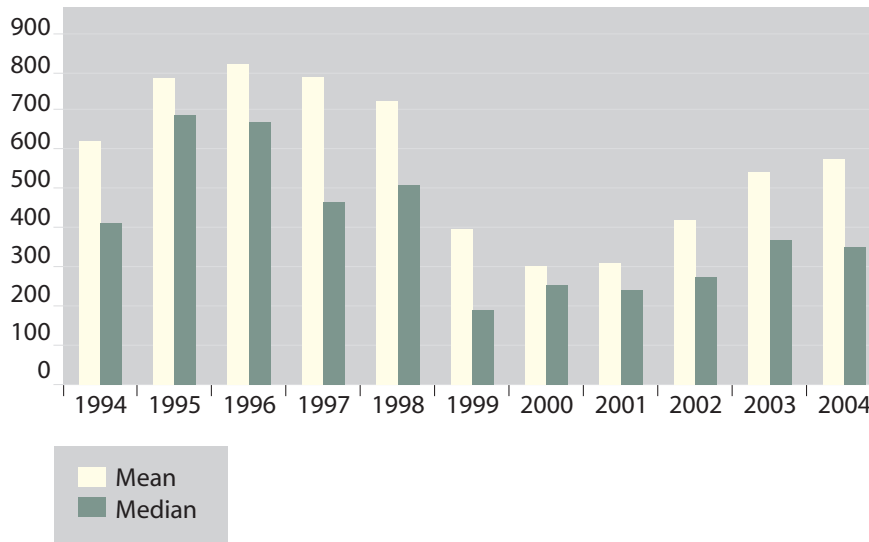
Zoals reeds gezegd is er een sterke toename in gebruik van het REAB-programma door categorie C, i.e. mensen die nooit asiel aangevraagd hebben. Figuur 5 toont het aantal terugkeerders voor de periode 2000 – 2004 per continent. Uit deze figuur kan afgeleid worden dat deze groei in terugkeer vooral moet toegeschreven worden aan illegalen van Zuid-Amerikaanse origine, en in minder mate aan de lichte toename van Europese illegalen. Meer specifiek lijkt het vooral te gaan om illegale Brazilianen en Ecuadorianen. In welke mate het hier gaat om een groeien van de groep illegalen in België of een grotere terugkeer bij illegalen, of beiden, kan op basis van deze data niet worden uitgemaakt. Wel is het opvallend dat de stijging zich hoofdzakelijk bij één nationaliteit voordoet, namelijk Brazilianen. Het gaat om iets meer mannen dan vrouwen met een gemiddelde leeftijd van 29, die vooral in Brussel verbleven, gemiddeld voor een periode van ongeveer een jaar.

2.2 Verblifsduur

2.2.1 De verblifsduur van de hele groep

Dit deel behandelt de verblifsduur van de hele groep terugkeerders, dit wil zeggen alle kandidaten, van welke categorie dan ook (A, B of C) die effectief terugkeerden. Figuur 6 toont de gemiddelden en medianen van de verblifsduur per jaar voor de periode 1994-2004

Figuur 6.
Maten voor de centrale tendens van de verblifsduur per jaar

Drie belangrijke observaties kunnen gemaakt worden op basis van figuur 6. Ten eerste vertoont de gemiddelde verblifsduur een sterke daling in 1999. Ten tweede lijkt de verblifsduur opnieuw toe te nemen in de periode 2000-2004. Ten derde is er bijna steeds een erg groot verschil tussen de mediaan en het gemiddelde, dat een stuk hoger ligt. De mediaan toont eveneens een sterke daling in 1999, maar de stijging in de periode 2000-2004 is veel minder sterk bij de mediaan in vergelijking met het gemiddelde.

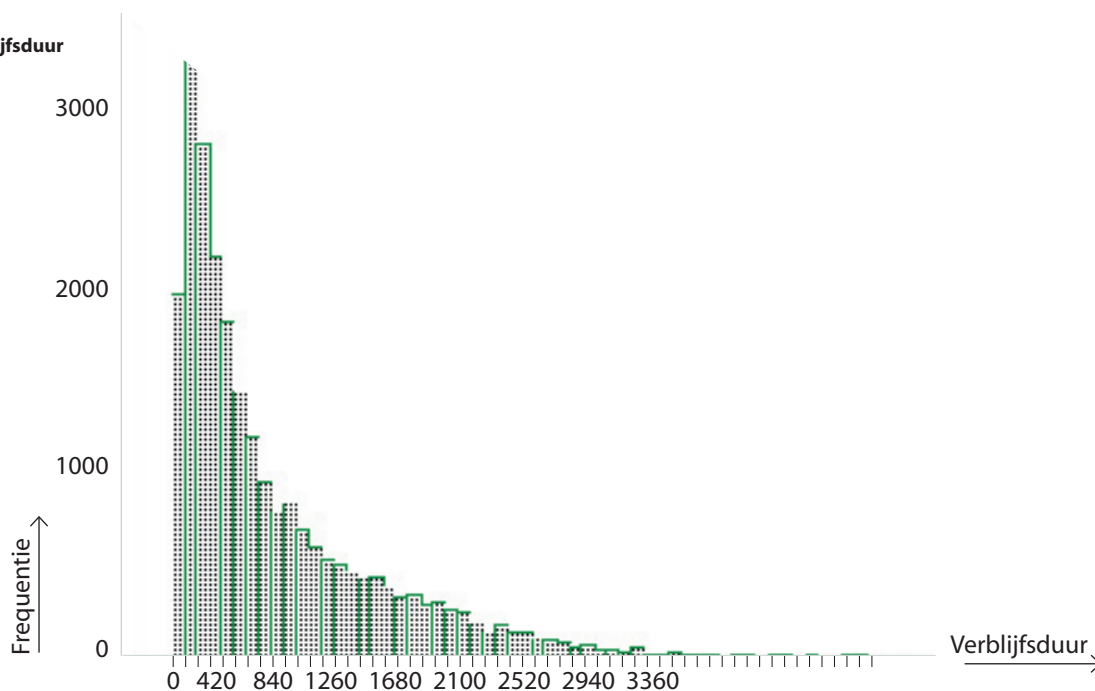
Zulke verschillen tussen beide maten voor centrale tendens maken het opportuun de frequentieverdeling van de variabele 'verblifsduur' onder de loep te nemen. Een voorbeeld van de verdeling wordt gegeven in figuur 7. Elk balkje representeert het aantal mensen dat binnen twee maanden terugkeerde, m.a.w. het eerste balkje geeft aan hoeveel mensen binnen 60 dagen na aankomst in België terugkeerde, het tweede balkje geeft aan hoeveel mensen tussen 60 en 120 dagen na aankomst terugkeerde het derde balkje hoeveel tussen 120 en 180 dagen enzovoorts...

Het is meteen duidelijk dat deze verdeling erg scheef is, en behoorlijk wat 'outliers' bevat. Wanneer we dit in rekenschap nemen, kunnen we ten eerste stellen dat de mediaan in deze context wellicht informatiever is dan het gemiddelde, omdat de mediaan veel minder beïnvloed wordt door de outliers.

De mediaan (die hier 312 dagen bedraagt) moet als volgt geïnterpreteerd worden: 50% van alle mensen die in de periode 1994-2004 terugkeerden met het REAB-programma, vertrok binnen de 312 dagen. Het wordt nu ook interessant analoge termijnen te berekenen voor andere percentages. We zullen hier werken met kwantielen, dit wil zeggen, 25% (= Q1), 50% (= de Mediaan of Q2) en 75% (= Q3). De kwantielen moeten op dezelfde manier geïnterpreteerd worden als de mediaan. Zo moet bijvoorbeeld Q3

geïnterpreteerd worden als: 75% van de mensen die in de periode 1994-2004 terugkeerden, deden dat binnen de 725 dagen (merk op dat de eerder genoemde 50% hierbij zit!). Of nog, in termen van de eerder gepresenteerde frequentieverdeling, is Q₃ het punt op de X-as dat de hele groep als volgt in twee deelt, namelijk 75% van de mensen bevindt zich links van het punt, 25 % rechts. Samen met de kennis over de mediaan kan ook gezegd worden: 25% van de terugkeerders, keerden terug tussen de 312 (= Q₂) dagen en 725 (= Q₃) dagen na hun aankomst in België.

Figuur 7.
Frequentieverdeling van verblijfsduur voor de periode 1994-2004.

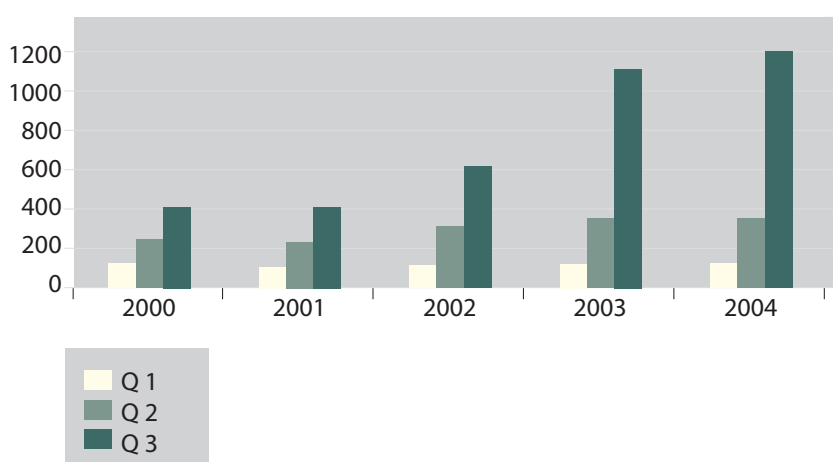
Deze gegevens lijken er op te wijzen dat de kans op terugkeer daalt naarmate iemand langer in België verblijft. Deze uitspraak overstijgt echter de gegevens die we voor handen hebben. Strikt genomen kan op basis van de data enkel volgende uitspraak gedaan worden: 75 % van al wie terugkeert, doet dit binnen de twee jaar, en slechts 25 % van alle terugkeerders verbleef langer dan twee jaar in België. Dit moment in het verblijf van een migrant (asielzoeker of illegaal) blijft natuurlijk een 'groepsgegeven': het doet geen uitspraak over een individueel geval, er zijn namelijk nog mensen die na twee jaar terugkeren.

Laten we nu de geobserveerde stijging in verblijfsduur voor de periode 2000-2004 nauwkeuriger bekijken. Figuur 8 geeft een overzicht van alle kwantielen voor deze periode. Wat meteen opvalt is de stabiliteit over de jaren van Q₁ en Q₂ in vergelijking met de sterke stijging van Q₃. Voor de periode 2000 – 2004 blijkt dus duidelijk de helft van de terugkeerders binnen het jaar terug te keren (cf. supra), maar de 25% terugkeerders die Q₃ extra in rekenschap neemt, doen Q₃ doorheen de jaren erg sterk stijgen.

Wanneer we deze bevinding samen bekijken met de analoge stijging in de gemiddelde verblijfsduur, de vorm van de frequentieverdeling en de stabiliteit van de mediaan, kunnen we volgende hypothese formuleren: het is niet zo dat de terugkeerders in 2004 langer in België verbleven dan terugkeerders in 2000 alvorens terug

te keren, maar er is een substantiële groep die reeds langer in België verblijft en terugkeert. Meer concreet stellen we dat de klaarblijkelijke trend in de gemiddelde verblijfsduur voor de periode 2000-2004 (zie Figuur 6.) te wijten is aan de grote instroom van asielzoekers die België kende in de jaren 1999–2001 (zie figuur 1).

Figuur 8.
Kwantielen van de verblijfsduur.

De periode 1999–2001 kende een erg grote instroom, met als topjaar 2000 met maar liefst 42691 asielaanvragen. Wanneer we deze groep, namelijk de asielzoekers die in 2000 een aanvraag deden, cohort 2000 noemen, kunnen we stellen dat dit cohort in 2001 één jaar (i.e. gemiddeld) in België aanwezig was, in 2002 twee jaar, in 2003 drie jaar en in 2004 vier jaar. Verder kunnen we stellen dat cohort 2000, gezien zijn initiële grootte, substantieel blijft in de periode 2001 – 2004. Dit impliceert dat in de jaren na 2000 telkens een relatief grote groep terugkeerders uit cohort 2000 komt, niet omdat de mensen in dit cohort meer “vatbaar” zijn voor terugkeer dan de mensen in andere cohorten, maar omdat er meer mensen in cohort 2000 zitten. Bij wijze van voorbeeld: in 2004 zijn meer asielzoekers, die reeds 4 jaar in België waren, teruggekeerd dan in andere jaren, omdat het grote cohort 2000 op dat moment 4 jaar in België aanwezig was. Op deze manier veroorzaakt cohort 2000 (mede) de stijging in gemiddelde - daar waar de mediaan minder vatbaar is - en ook de stijging in Q3. Cohort 2000 zal immers een deel uitmaken van 75% van alle terugkeerders die in de jaren 2001 – 2004 terugkeerden en aangezien dit cohort telkens een jaar meer in België aanwezig is, zal Q3 telkens een langere verblijfsduur moeten omvatten. Met andere woorden, het punt op de X-as in de frequentieverdeling dat Q3 representeert, schuift op naar rechts omdat cohort 2000 een voldoende grote groep is in de gehele groep van terugkeerders, en dus wel bij de 75% links van het punt moet horen, of althans gedeeltelijk. De mediaan ondervindt minder invloed van Cohort 2000. De grootste groep terugkeerders blijft immers terugkeren binnen het jaar, daarop heeft cohort 2000 geen invloed. Cohort 2000 laat zich vooral blijken daar waar in normale omstandigheden weinig terugkeerders zijn – met andere woorden, in de “staart” van de frequentieverdeling –, i.e. in 2002 terugkeerders die hier reeds 2 jaar zijn, in 2003 terugkeerders die hier reeds 3 jaar zijn enzovoorts.

Dezelfde redenering kan worden toegepast op de sterke daling in het gemiddelde en de mediaan van verblijfsduur in 1999 (zie figuur 6). Het kan immers meteen opgemerkt worden dat deze daling samenvalt met de enorme stijging in asielaanvragen hetzelfde jaar, met andere woorden: cohort 1999 is erg groot. De groep mensen uit cohort 1999 beïnvloeden het gemiddelde (en de mediaan) van verblijfsduur voor het jaar 1999, omdat zij een substantiële groep zijn binnen alle terugkeerders in 1999 en zij op dat moment slechts een kort verblijf hebben genoten in België namelijk maximum één jaar.

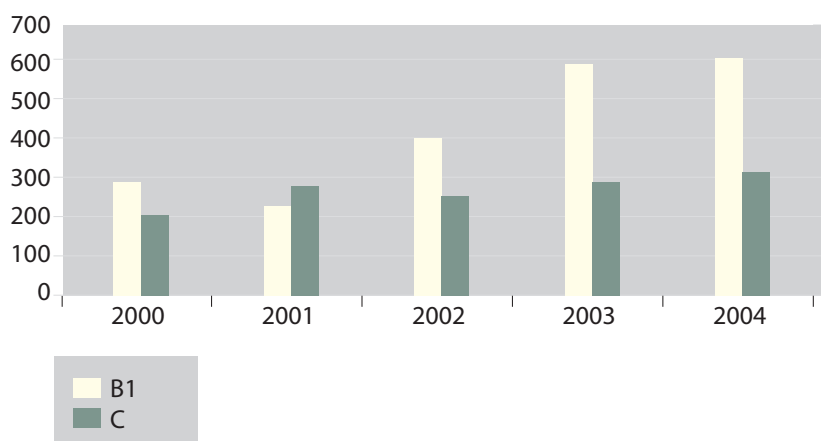
Samengevat stellen we dus dat jaargemiddeldes van verblijfsduur sterk beïnvloed kunnen worden door de grootte van de instroom in bepaalde periodes. De sterke daling in gemiddelde verblijfsduur in 1999 en de stijgende trend sinds 2001 zijn mogelijk slechts artefacten, een gevolg van de fluctuaties in asielaanvragen.

2.2.2 Verblijfsduur van asielzoekers en illegalen

In deze analyse zullen we de hele groep van terugkeerders in de eerder gegeven categorieën indelen (A, B en C, cf. supra). Behalve een overzicht te geven van de verblijfsduur van de verschillende subgroepen zullen we ook steun bieden aan de eerder gestelde hypothese dat de stijging in de gemiddelde verblijfsduur vooral te wijten is aan de grote instroom van asielzoekers in 2000. In het kader van de eerder gestelde hypothese is het dan ook belangrijk aan te tonen dat de stijging in gemiddelde verblijfsduur niet, of althans niet helemaal, te wijten is aan de toename van illegalen die terugkeren.

Wanneer we kijken naar de verblijfsduur van terugkeerders in het licht van de gestelde hypothese verwachten we concreet twee zaken. Ten eerste zal de trend die we voor de gehele groep geobserveerd hebben vooral aanwezig zijn bij asielzoekers (subgroepen A, B1 en B2), en minder of helemaal niet bij illegalen (subgroep C). Ten tweede moet worden getoond dat deze trend niet het gevolg is van het langer in België verblijven van elke asielzoeker afzonderlijk, maar van een plotse terugkeer van een relatief grote groep na langer verblijf in België. Verder moet worden getoond dat deze groep afkomstig is uit cohort 2000. Figuren 9 en 10 geven respectievelijk de medianen en derde kwantielen van subgroepen B1 en C. We beperken de visualisering hier tot de groep B1, de grootste subgroep van asielzoekers om de figuren overzichtelijk te houden.

Figuur 9.
Medianen van verblijfsduur voor
illegalen en asielzoekers. (B1 en C)

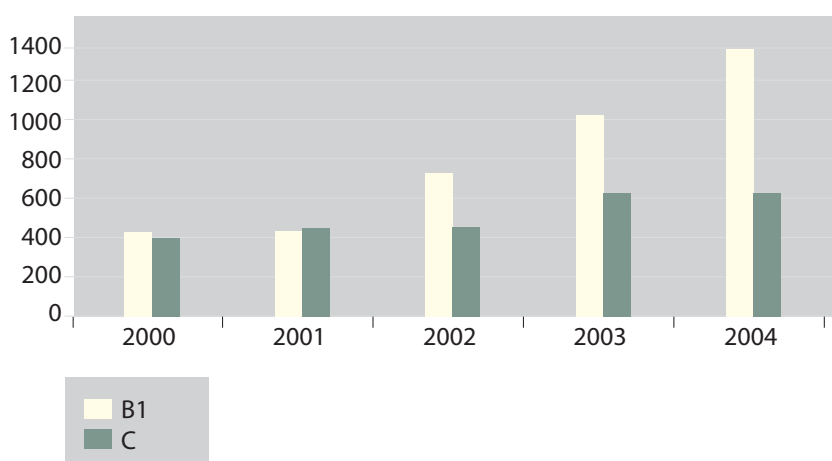

Figuur 9 toont een duidelijke stijging in de mediaan voor subgroep B1, terwijl deze stijging veel minder salient is voor groep C. Deze stijging lijkt vreemd, aangezien ze veel minder sterk aanwezig was voor de mediaan van verblijfsduur van de gehele groep (cf. supra), toch ligt ze binnen de verwachting. De mediaan verwijst naar een moment in het verblijf waarop 50% reeds is teruggekeerd. Wanneer we dit bekijken voor de gehele groep, wordt duidelijk dat deze 50% doorheen de jaren meer en meer illegalen bevat. De trend in de mediaan die we opmerken bij subgroep B1, wordt “weggewerkt” door subgroep C, die doorheen de jaren meer en meer die 50% zal uitmaken. Dit hoeft overigens niet te betekenen dat er minder asielzoekers terugkeren dan pakweg 4 jaar geleden; groep C is vooral groter geworden. Ook moet de terugkeer van asielzoekers worden gezien tegen de achtergrond van de instroom, die erg is afgenomen sinds 2000.

De kwantilen in figuur 8 vertonen dezelfde stijging voor B1, en een veel kleinere stijging voor C. Dit betekent dat de stijging in het derde kwantiel voor de gehele groep vooral een gevolg is van terugkerende asielzoekers en niet van illegalen. De stijging van het kwantiel wordt in de gehele groep nog enigszins getemperd door de terugkerende illegalen.

Uit dit alles mag duidelijk zijn dat het niet voor de hand ligt over gemiddelde verblijfsduur te spreken en jaargemiddeldes te vergelijken. We hebben hier willen aantonen dat de stijging in de gemiddelde verblijfsduur niet zonder meer kan toegeschreven worden aan het langer verblijven in België van ieder afzonderlijk individu, integendeel, we hebben getoond dat deze specifieke stijging vooral te wijten is aan een anomalie in de frequentieverdelingen van verblijfsduur. Deze anomalie hebben we toegeschreven aan de grootte van cohort 2000 en omliggende cohorten, met andere woorden de massale instroom van asielzoekers in de jaren 1999 – 2001. Deze argumentatie biedt overigens geen sluitende evidentie voor de hypothese dat terugkeerders nu even lang in België verblijven als enkele jaren geleden. Wel maakt het voorgaande duidelijk dat de nodige voorzichtigheid moet worden gehanteerd wanneer men werkt met gemiddelden in deze context, aangezien het gemiddelde een maat is voor centrale tendens in een variabele, en als dusdanig evenzeer beïnvloed wordt door de specifieke waarden van die variabele als het aantal observaties dat voor een bepaalde waarde bestaat (met andere woorden: de vorm van de frequentieverdeling). Dit betekent dat, wanneer we hypothetisch aannemen dat de kans op terugkeer na een bepaalde verblijfsduur doorheen de jaren perfect stabiel blijft, er alsnog enorme fluctuaties in gemiddelde verblijfsduur kunnen geobserveerd worden afhankelijk van de grootte van de instroom van potentiële terugkeerders.

Figuur 10.
Kwantiel 3 van verblijfsduur voor
illegalen en asielzoekers. (B1 en C)

Bij wijze van hypothetisch voorbeeld: stel dat de kans op terugkeer na 1 jaar $2/5$ bedraagt en na 2 jaar $3/5$ (met andere woorden, iedereen keert terug binnen een periode van twee jaar). Laten we nu aannemen dat elk jaar 5 mensen België betreden. Na verloop van tijd zou men observeren dat elk jaar 5 mensen terugkeren, en dat hun gemiddelde verblijfsduur 1,6 jaar bedraagt (elk jaar keren er 2 mensen terug die een jaar in België verbleven en 3 mensen die 2 jaar in België verbleven, dus $(2*1 \text{ jaar} + 3*2 \text{ jaar}) / 5 = 1,6$). Plots is er echter een massale instroom in hypothetisch België, er betreden in één jaar namelijk 50 mensen ons landje (geen reden tot paniek, het jaar daarop neemt de instroom weer af tot 5); de kans op terugkeer blijft echter identiek. Dit heeft als gevolg dat het jaar na deze massale instroom 23 mensen terugkeren en het jaar daarna maar liefst 32. Voor dit eerste “succesjaar” van het terugkeerprogramma, ligt de gemiddelde verblijfsduur nu erg dicht bij 1: $(20*1 + 3*2)/23$. Een overwinning voor vrijwillige terugkeer: mensen vinden sneller hun weg terug huiswaarts! Het jaar daarop zullen de kranten echter blokletteren op de voorpagina: “Migranten blijven langer in België”. Voor dat jaar bedraagt de gemiddelde verblijfsduur immers bijna 2 jaar: $(30*2 + 2*1)/32$.

3. Conclusie

Op basis van de analyse van de REAB-database kunnen enkele grote trends in het gebruik van het REAB-programma besproken worden. Ten eerste kunnen we observeren dat **steeds meer illegalen gebruik maken van het programma**. Het gaat hier hoofdzakelijk over Zuid-Amerikanen, die gemiddeld een jaar in België verblijven. Ten tweede moet de afname van het aantal asielzoekers (A en B) dat gebruik maakt van het programma genuanceerd worden. Het is niet noodzakelijk zo dat er minder asielzoekers vrijwillig terugkeren, aangezien dit aantal steeds tegen de achtergrond van de asielinstroom moet bekeken worden. We hebben gezien dat, hoewel er inderdaad lichte fluctuaties geobserveerd werden, het aantal asielzoekers dat terugkeert per cohort proportioneel stabiel blijft: **ongeveer één op twaalf asielzoekers maakt gebruik van het REAB-programma**. Tenslotte hebben we getoond dat ook de gemiddelde verblijfsduur van asielzoekers die beslissen terug te keren, moet geanalyseerd worden in het licht van het aantal asielzoekers dat België betreft. **We hebben in deze analyses getoond dat 75 % van al wie terugkeert, dit doet binnen de twee jaar, en slechts 25 % van alle terugkeerders langer dan twee jaar in België verbleef.**

Hoewel het analyseren van deze data een goed overzicht kan geven van grote trends en ontwikkelingen in vrijwillige terugkeer, kan er au fond betrekkelijk weinig gezegd worden over individuen, hun beleving en motivaties. De presentatie van deze gegevens had dan ook als uitgangspunt dat enkel factoren die op macro-niveau spelen kunnen geïdentificeerd worden. Het is o.i. belangrijk deze cijfergegevens nauwkeurig te bekijken, en te blijven bekijken, zodat mogelijke anomalieën snel kunnen geïdentificeerd worden, om zo beter te kunnen anticiperen en/of reageren op duidelijke trends die zich manifest voordoen. Hierbij moet echter steeds rekening gehouden worden met wat een gemiddelde, een absoluut aantal en dergelijke, betekent in de context van immigratie en vrijwillige terugkeer.

We verleggen in de volgende hoofdstukken de focus naar de leefwereld van de asielzoekers zelf, die in het onderzoek naar motivaties om al dan niet terug te keren het belangrijkste element van analyse moeten zijn. **Waar we tot nu toe het fenomeen ‘vrijwillige terugkeer’ benaderd hebben vanuit beleidsperspectief, vanuit reeds uitgevoerd onderzoek en vanuit cijfergegevens, laten we nu de asielzoekers aan het woord.**

Onderzoeksvraag, onderzoekopzet en onderzoeksmethode.

Aan de hand van dit onderzoek wordt beter inzicht verschaft in de motivaties van de asielzoekers om al dan niet terug te keren naar hun land van herkomst. Na een grondige literatuurstudie, die ons een overzicht gaf van zowel de globale, Europese als Belgische asieldynamiek en terugkeerproblematiek, hebben we de asielzoekers en de kandidaat-terugkeerders zelf aan het woord gelaten.

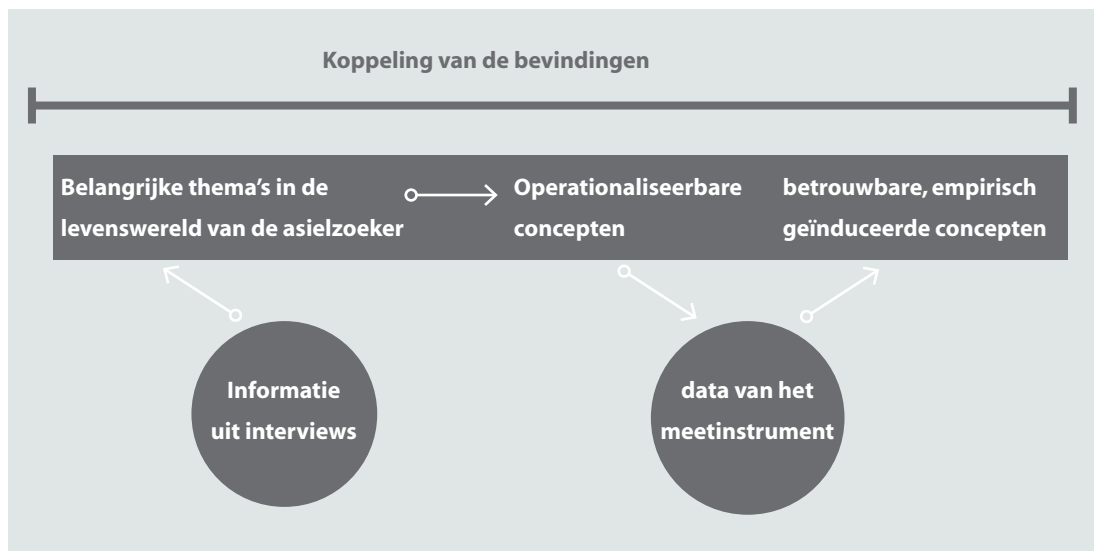
Met de medewerking van Fedasil en IOM konden tussen december 2004 en augustus 2005 170 asielzoekers, kandidaat-terugkeerders en sociaal assistenten worden bereikt in open opvang-centra en lokale opvanginitiatieven (LOI) over gans België.

Dit onderzoeksproject beroept zich zowel op kwalitatieve als op kwantitatieve onderzoeksmethodes. Er zal hier dieper worden ingaan op de plaats die beide onderzoeksmethodes innemen en de wijze waarop zij elkaar wederzijds beïnvloeden.

Kwalitatief – kwantitatief: de koppeling

In een initiële, kwalitatieve fase werden in totaal 79 exploratief kwalitatieve interviews afgenomen bij asielzoekers, kandidaat-terugkeerders en sociaal assistenten. Deze interviews genereerden een rijkdom aan informatie. Op basis van de verkregen gegevens werden belangrijke thema's binnen de leefwereld van asielzoekers geïdentificeerd en binnen de context geplaatst van de asielprocedure, het verblijf in België en de eventuele vrijwillige terugkeer. In de tweede, kwantitatieve fase, konden we deze thema's herneemen in de ontwikkeling van een instrument, dat toelaat op een kwantitatieve wijze de asielzoekers te benaderen. Het betreft hier een enquête met gesloten vragen, die door 91 respondenten werd ingevuld. In wat volgt gaan we even dieper in op de koppeling en samenwerking tussen beide methoden.

Figuur 3.1
De samenwerking tussen kwalitatieve en kwantitatieve methode.

Figuur 3.1 geeft een schematische voorstelling van de manier waarop en de niveaus waarop deze eerste fase met de tweede kwantitatieve fase gekoppeld wordt. De onderste cirkels duiden het empirisch niveau aan en de rechthoeken daarboven het conceptuele niveau. Links wordt de kwalitatieve fase uitgebeeld, rechts de kwantitatieve fase. De vetgedrukte cirkel bovenaan verwijst naar de koppeling van de bevindingen uit beide methoden. We verduidelijken hieronder het schema.

In de kwantitatieve fase worden de thema's uit de kwalitatieve fase overgenomen en vertaald in concepten, die, samen met enkele meer theoretische concepten, op hun beurt geoperationaliseerd worden in een concrete vragenlijst (enquête). Hiervoor werd op twee manieren gewerkt: enerzijds werden belangrijke aspecten uit de kwalitatieve fase rechtstreeks overgenomen; anderzijds werden sommige aspecten gepast in theoretische concepten die reeds ingebed zitten in een bestaand theoretisch kader. In het schema situeert dit proces zich in de overgang tussen het linkse en het rechtse gedeelte. De thema's die op inductieve wijze gedistilleerd werden uit de interviews worden met andere woorden nu opnieuw, maar binnen een andere, kwantitatieve, methodologie geoperationaliseerd. Deze operationalisering bestaat erin dat voor elk concept enkele, niet identieke items worden geconstrueerd, die elk afzonderlijk het overkoepelende concept proberen te "vatten". Het resultaat van dit constructieproces bestaat uit een verzameling items die elk afzonderlijk naar een bepaald concept verwijzen. Het geheel van alle items maakt het uiteindelijke meetinstrument uit. Dit wil zeggen dat het instrument bestaat uit concepten, die concreet worden "gemeten" aan de hand van verschillende items.

Het geconstrueerde meetinstrument levert, na afname, een kwantitatieve dataset op, die onderworpen wordt aan statistische analyses (we zitten nu helemaal rechts in het schema). Deze analyses onderzoeken welke items door de respondenten op analoge manier worden ingevuld, met andere woorden, welke items binnen de beleving van asielzoekers onder één concept kunnen geplaatst worden. Dit betekent dat de concepten op basis waarvan de vragenlijst geconstrueerd werd, niet noodzakelijk zullen terugkeren. Dit is een empirische aangelegenheid: er wordt, op basis van de antwoorden van de respondenten, a posteriori gekeken of de verschillende concepten überhaupt als afzonderlijk concept bestaan binnen de beleving van de asielzoeker en of ze dezelfde items "onder" zich hebben en dus of ze op dezelfde manier mogen geïnterpreteerd worden. Indien dit niet zo blijkt te zijn, hoeft dit geen blaam te zijn voor de bevindingen van de kwalitatieve fase; het kan eveneens mislopen in de operationalisering van de ontleende concepten. Wanneer verschillen gevonden worden tussen de a priori en a posteriori structuur van de items zullen opnieuw de rijke gegevens van de kwalitatieve fase een hulp zijn bij de interpretatie (alook de specifieke structuur binnen de items).

Dit hele proces gebeurt dus, al dan niet expliciet, in de wisselwerking tussen kwalitatieve en kwantitatieve fase én op het grensgebied tussen inductie en deductie. Expliciet wanneer we de concepten selecteren die gebruikt worden in de kwantitatieve fase, impliciet wanneer we a posteriori concepten uit de kwantitatieve fase interpreteren. Inductie wanneer we op basis van statistische criteria bepaalde verzamelingen van items als concept distilleren uit de kwantitatieve dataset, deductie wanneer we een keuze maken tussen verschillende mogelijke indelingen van de items (die leiden tot verschillende a posteriori concepten) met interpreteerbaarheid als belangrijk criterium. De term 'deductie' moet hier welbegrepen worden als voortkomende uit de kwalitatieve fase, met

andere woorden, het interpreteerbaarheids criterium wordt concreet ingevuld vanuit de kwalitatieve fase. Het mag duidelijk wezen dat in de figuur niet alle deze mogelijke wisselwerkingen worden weergegeven. Wel geeft het schema o.i. een duidelijk beeld van de wederzijdse bevruchting van beide methoden, zij het dan ietwat ongenueanceerd.

Tenslotte kunnen de bevindingen van beide methoden in tweede instantie met elkaar vergeleken, aangevuld en verrijkt worden. Dit proces wordt in het schema aangeduid als de koppeling van de bevindingen.

Ethiek van de onderzoeker

Wanneer we asielzoekers en kandidaat-terugkeerders vragen naar hun ervaringen en motivaties met betrekking tot de asielprocedure en hun toekomstperspectieven, moet dit steeds met de nodige voorzichtigheid gebeuren. De asielzoekers zijn niet altijd overtuigd van de neutraliteit van de onderzoekers en durven vaak niet volledig openlijk spreken over hun ervaringen, uit vrees dat deze informatie hun asielprocedure negatief zal beïnvloeden.

Vrijwillige terugkeer in het bijzonder is een zeer gevoelig onderwerp bij de asielzoekers. De asielzoekers willen er vaak niet over horen of voelen zich aangevallen wanneer zij over dit onderwerp worden aangesproken. Zoals we zullen zien, is het voor asielzoekers zeer moeilijk om over vrijwillige terugkeer te praten, zonder daarbij hun aanspraak op een vluchtelingenstatuut gedeeltelijk te ontkrachten.

Doorheen dit onderzoek was duidelijk voelbaar hoe ook sociaal assistenten steeds met enige voorzichtigheid over het thema vrijwillige terugkeer spreken. Sommige sociaal assistenten ervaren hun taak in eerste instantie als het behartigen van de belangen van de asielzoekers. Vanuit dit opzicht lijken de sociaal assistenten te vrezen dat onderzoek naar vrijwillige terugkeer als doel zou hebben te zoeken naar een methode om asielzoekers te motiveren voor het terugkeerprogramma's, ongeacht de situatie van de individuele asielzoeker.

Rekening houdend met de gevoeligheid van het onderwerp, hebben we er bij de asielzoekers en de sociaal assistenten steeds op gewezen dat wij geen waardeoordeel vellen wat betreft de vraag of ze al dan niet 'recht' hebben op een vluchtelingen- statuut of een ander verblijfsstatuut. Wij hebben in de mate van het mogelijke geluisterd als neutrale partij en onthouden ons ook tijdens de analyse van elke vorm van waardeoordeel.

In de kwantitatieve fase worden de thema's uit de kwalitatieve fase overgenomen en vertaald in concepten, die, samen met enkele meer theoretische concepten, op hun beurt geoperationaliseerd worden in een concrete vragenlijst (enquête). Hiervoor werd op twee manieren gewerkt: enerzijds werden belangrijke aspecten uit de kwalitatieve fase rechtstreeks overgenomen; anderzijds werden sommige aspecten gepast in theoretische concepten die reeds ingebed zitten in een bestaand theoretisch kader. In het schema situeert dit proces zich in de overgang tussen het linkse en het rechtse gedeelte. De thema's die op inductieve wijze gedistilleerd werden uit de interviews worden met andere woorden nu opnieuw, maar binnen een andere, kwantitatieve, methodologie geoperationaliseerd. Deze operationalisering bestaat erin dat voor elk concept enkele, niet

identieke items worden geconstrueerd, die elk afzonderlijk het overkoepelende concept proberen te “vatten”. Het resultaat van dit constructieproces bestaat uit een verzameling items die elk afzonderlijk naar een bepaald concept verwijzen. Het geheel van alle items maakt het uiteindelijke meetinstrument uit. Dit wil zeggen dat het instrument bestaat uit concepten, die concreet worden “gemeten” aan de hand van verschillende items.

Kwalitatieve analyse: Asielzoekers in België. Vandaag en morgen.

Dit kwalitatieve onderzoek tracht een beter inzicht te bieden in de wijze waarop asielzoekers in België hun leefomstandigheden en hun toekomstperspectieven percipiëren. De verschillende thema's die tijdens de gesprekken aan bod kwamen, worden binnen het kader van de asielprocedure in België besproken. Ons doel is de asielzoekers zelf te laten spreken en vertrekkende vanuit hun ervaring, zullen we trachten een beter inzicht te krijgen in de terugkeerproblematiek.

Deze analyse baseert zich in eerste instantie op de getuigenissen van de asielzoekers en kandidaat-terugkeerders. Op basis van het corpus aan getuigenissen konden verschillende percepties van asielzoekers met betrekking tot de asielprocedure en de dynamieken die het gevolg zijn van deze percepties, worden blootgelegd. We zullen deze dynamieken volgens de chronologie van de asielprocedure bespreken en telkens de terugkoppeling maken tussen de verschillende processen. De parafrasering van hun getuigenissen vormen een belangrijke illustratie binnen de analyse. Deze parafraseringen zijn zeker niet exhaustief, maar werden geselecteerd als de meest accurate formulering van een idee, gevoel of inzicht dat we eveneens bij de andere respondenten aantreffen.

Alvorens we dieper ingaan op de analyse van de gegevens, wordt de methode, de doelgroep, de wijze waarop we de respondenten hebben kunnen bereiken en het verloop van de interviews, besproken, in een methodologisch hoofdstuk.

Het tweede onderdeel van dit kwalitatieve luik tracht een beeld te scheppen van de wijze waarop de respondenten de asielprocedure in België ervaren. We zullen zien dat, ongeacht hun beweegredenen, elke asielzoeker hoopt op een verblijfsstatuut. Vaak zijn de asielzoekers zich er van bewust dat hun kansen op een permanent verblijfsstatuut klein zijn en de wachttijden lang. Hoe gaan de asielzoekers met deze omstandigheden om?

Ten derde zullen we het hebben over de toekomstperspectieven en het al dan niet vrijwillig terugkeren van de asielzoekers. Hoe zien de asielzoekers hun toekomst? Hoe staan ze tegenover vrijwillige terugkeer? Wat zijn de beweegredenen van zij die beslist hebben terug te keren naar hun land van herkomst? We zullen deze toekomstperspectieven bespreken in het licht van de huidige asielprocedure en de wijze waarop de door ons ondervraagde asielzoekers deze procedure ervaren.

Kwalitatieve methodologie

1. Semi-gestructureerde diepte-interviews

Op basis van de bestaande literatuur met betrekking tot migratie en vrijwillige terugkeer werden initiële vragenlijsten opgesteld. Deze vragen dienden als richtlijnen tijdens de interviews en lieten tevens de ruimte aan zowel de onderzoeker, als de respondent om bepaalde thema's in meer of mindere mate uit te diepen. Gedurende dit kwalitatieve onderzoek, werd de vragenlijst, indien nodig, aangepast op basis van informatie, verworven uit voorgaande interviews. De vragenlijsten werden waar nodig aangepast aan de leefomstandigheden van de asielzoekers in de open opvangcentra en de LOI's, zonder hierbij de essentie van de vragen te veranderen. De vragenlijsten van de kandidaat-terugkeerders en de asielzoekers overlaptten elkaar, met uitzondering van de specifieke vragen over vrijwillige terugkeer.

Ter ondersteuning en als aanvulling op de interviews van de asielzoekers en kandidaat-terugkeerders, werden eveneens sociaal assistenten geïnterviewd die verantwoordelijk zijn voor de REAB dossiers in een open opvangcentrum of voor een REAB partner.

Op zoek naar inzichten, zijn we ons ervan bewust dat een interview een sociale constructie is, waarbinnen zowel de interviewer als de geïnterviewde actoren zijn. De vragen en de wijze waarop de vragen geformuleerd worden zullen steeds in zekere mate feiten en waarheden creëren, beklemtonen, beperken of zelf verdoezelen. We erkennen dat we de "waarheden" waarover de respondenten het hebben niet als eenduidig, blijvend en absoluut kunnen benaderen. Toch menen we een beter inzicht te krijgen in de ervaringswereld van de asielzoekers door te luisteren naar wat deze asielzoekers zelf te vertellen hebben. (P. C. Rosenblatt⁶)

2. Doelgroep

Het onderzoek van Khöser toont aan dat zowel de leeftijd, het land van herkomst, de motivatie voor het vertrek, de duur en de aard van de reis naar België een invloed hebben op de verblijfsstrategie van de asielzoeker⁷. Gezien de relatief korte duur van dit onderzoek, kon onmogelijk rekening worden gehouden met elke van deze variabelen. We hebben ervoor gekozen een ruime, willekeurige sample van asielzoekers te interviewen. Deze benadering biedt ons een breder inzicht in het totaalbeeld van de percepties van asielzoekers met betrekking tot vrijwillige terugkeer. Dit ruimere inzicht legt een zeer rijke en uitgebreide basis voor verder en meer specifiek onderzoek. Het exploratief kwalitatief onderzoek werd gevoerd in open asielcentra en lokale opvanginitiatieven (LOI).

1 Rosenblatt P.C. "Interviewing at the Border of Fact and Fiction." In Gubrium J. F. and Holstein J. A. (eds.), *Postmodern Interviewing*. Sage Publications. Thousand Oaks. 2003.

2 Khoser K. en Pinkerston Ch. *The social networks of asylum seekers and the dissemination of information about countries of asylum*. Migration Research Unit. University College London. Home Office. 2004.

2.1 Overzicht van de volledige doelgroep

Tijdens de kwalitatieve fase van dit onderzoek hebben we 79 interviews⁸ afgenomen, waarvan 38 interviews met asielzoekers in open asielcentra, 12 interviews met asielzoekers in LOI's, 8 interviews met REAB-partners, 7 interviews met sociaal assistenten in de opvangcentra en tot slot 14 interviews met kandidaat-terugkeerders.

	Aantal afgenomen interviews:
Asielzoekers in open centra	38 interviews
Asielzoekers in LOI's	12 interviews
REAB-Partners	8 partners (9 pers.)
Sociaal Assistenten	7 interviews (9 pers.)
Kandidaat – terugkeerders	14 personen

2.2 Afbakening groep van de asielzoekers in open centra en loi's

In de kwalitatieve fase hebben we een ad random sample 38 asielzoekers in open asielcentra en 12 asielzoekers in LOI geïnterviewd. Asielzoekers in België hebben recht op sociale steun die hen in staat moet stellen een menswaardig leven te leiden. Nadat de asielzoeker asiel heeft aangevraagd, wordt hem een opvangplaats toegewezen. Tijdens de ontvankelijkheidsfase bestaat deze steun uit materiële opvang⁹. De asielzoeker krijgt een door de staat georganiseerde, erkende of gesubsidieerde opvangplaats toegewezen in een open opvangcentrum, een lokaal opvanginitiatief dat van een OCMW uitgaat, of in één van de opvangplaatsen die onder de bevoegdheid van niet-gouvernementele organisaties vallen¹⁰.

Wanneer een asielzoeker na het indienen van zijn asielaanvraag wordt doorverwezen naar een open opvangcentrum, komt de asielzoeker in een federaal opvangcentrum, of een open opvangcentrum van het Rode Kruis of de socialistische mutualiteit terecht. Omdat de organisatie van het dagelijkse leven van de asielzoeker in de federale open opvangcentra en de open opvangcentra van het Rode Kruis niet noemenswaardig verschillen, hebben wij geen methodologisch onderscheid gemaakt tussen beide centra. Uit organisatorische overwegingen hebben we enkel interviews afgenomen in de federale open asielcentra.

De federale open opvangcentra tellen 75 tot 850 bewoners¹¹. De centra zijn ingericht in oude legerkazernes, scholen, ziekenhuizen of vakantiedorpen. Binnen dit grootschalige opvangmodel moeten mannen vrouwen en kinderen uit alle uithoeken van de wereld in één gemeenschap samenleven. Naast dit opvangmodel zijn er ook de LOI¹² en het onthaal aangeboden onder coördinatie van Vluchtelingenwerk Vlaanderen en CIRE.

⁸ 6 maal werd een koppel geïnterviewd.

⁹ Naast de materiële steun – huisvesting, voeding, sociale en administratieve begeleiding en medische hulp – krijgt de asielzoekers ook een kleine hoeveelheid zakgeld. Zie ook bijlage.

¹⁰ Vluchtelingenwerk Vlaanderen of Coordination des Initiatives pour les Réfugiés et les Etrangers (CIRE)

¹¹ Fedasil. "Het leven zoals het is: asielcentra." 2003.

¹² Voor meer informatie over het leven in de LOI: Fedasil

Beide initiatieven bieden de asielzoeker opvang in een kleinschalig model. De asielzoeker verblijft tijdens de periode van de asielprocedure in een individuele woning of een kleine gemeenschappelijke woning. We hebben ons in dit exploratief, kwalitatief onderdeel gericht tot asielzoekers die opvang genieten in de LOI.

2.2.1 Belang van het verloop van de asielprocedure

Afhankelijk van de procedurefase waarin de asielzoekers zich bevinden, kunnen we verwachten dat hun houding ten opzichte van vrijwillige terugkeer zal verschillen. De materiële opvang kan niet worden losgekoppeld van de procedurefase waarin de asielzoeker zich bevindt. De asielzoekers die zich binnen de materiële opvangstructuur bevinden, zijn door de band genomen, asielzoekers die zich in de ontvankelijkheidsfase van de asielprocedure bevinden, of beroep hebben aangetekend bij de Raad van State¹³. De materiële opvangstructuur biedt in theorie geen onderdak aan asielzoekers in de gegrondheidsfase¹⁴. In praktijk merken we hoe er een overgangsfase bestaat tussen de het verblijf in de materiële opvangstructuur en de maatschappelijke dienstverlening van de OCMW's. Concreet betekent dit dat de asielzoeker na de ontvankelijkheidsverklaring vaak nog een tijd in de materiële opvangstructuur blijft. 5 van de 50 ondervraagde asielzoekers waren op het ogenblik van het interview ontvankelijk verklaard. (zie 2.5)

Sociaal assistente: "Het duurt soms zo lang voor de asielzoeker naar een OCMW kan vertrekken, dat hij in de tijd dat hij in het asielcentrum wacht, reeds een aanvraag ten gronde heeft ingediend en werd afgewezen."

2.2.2 Vreemdelingen die illegaal in België verblijven

In 2004 keerden volgens de cijfergegevens van IOM 3275 vreemdelingen terug naar hun land van herkomst. Het merendeel van de kandidaat-terugkeerders heeft nooit een asielaanvraag ingediend en verbleef dus vanaf het ogenblik dat zijn in België zijn aangekomen illegaal op het grondgebied.

Categorie	Totaal
Asielprocedure stopgezet	256
Afgewezen asielzoekers	1304
Nooit een asielaanvraag ingediend	1715
Totaal 3275	
Cijfergegevens: IOM 2004	

¹³ Wanneer de asielzoeker bij de Raad van State beroep indient tegen de afwijzing van zijn asielaanvraag door de asielinstanties, heeft hij gedurende deze procedure recht op materiële steun. Zie bijlage.

¹⁴ Na de ontvankelijkheidsverklaring bestaat de steun die de asielzoeker geniet, in de regel uit maatschappelijke dienstverlening van een toegewezen OCMW. Deze maatschappelijke dienstverlening kan bestaan uit financiële, materiële, sociale, medische of psychologische steun. Zie bijlage.

De afbakening van onze doelgroep brengt de asielzoekers die nooit asiel hebben aangevraagd niet in kaart en laat daarmee een belangrijke groep potentiële vrijwillige terugkeerders buiten beschouwing. Het lokaliseren van deze groep zou intensief veldwerk gedurende langere tijd eisen wat gezien de reikwijdte van dit project niet haalbaar is.

2.3 De afbakening van de groep kandidaat-terugkeerders

De grootste groep kandidaat-terugkeerders zijn vreemdelingen die nooit asiel hebben aangevraagd in België. Niettegenstaande hebben we ons bij de afbakening van de doelgroep consequent gericht tot kandidaat-terugkeerders die wel asiel hebben aangevraagd in België. We kunnen twee categorieën van kandidaat-terugkeerders die asiel hebben aangevraagd, identificeren, namelijk; de asielzoekers die hun asielprocedure hebben stopgezet en de asielzoekers die werden uitgeprocedeerd.

2.4 Het contacteren van de asielzoekers en kandidaat-terugkeerders

2.4.1 Het contacteren van de asielzoekers

We hebben de sociale dienst van de respectievelijke open asielcentra en lokale opvanginitiatieven gevraagd een willekeurige sample van asielzoekers aan te spreken met betrekking tot ons project. Afhankelijk van de grootte van de centra werden 4 tot 8 asielzoekers bijeengebracht. Deze asielzoekers werden op basis van het persoonlijke oordeel van de sociaal assistent in kwestie uitgekozen.

Bij het contacteren van de asielzoekers, kozen we ervoor zo weinig mogelijk met een tolk te werken, om de dynamiek van het gesprek en het vertrouwen dat we in een zeer korte periode proberen op te bouwen, niet te bemoeilijken. Bovendien heeft het werken met tolken als beperking dat bepaalde nuances of betekenis van een uitspraak in de vertaling verloren kan gaan. Zodoende hebben we vooral asielzoekers geïnterviewd die Nederlands, Frans, Engels of Duits spraken. Eén maal werd een centrummedewerker als Russisch – Franse tolk ingezet tijdens een interview.

2.4.2 Het contacteren van de kandidaat-terugkeerders

In samenwerking met IOM konden we verschillende kandidaat – terugkeerders contacteren voor de terugkeer naar hun land van herkomst. IOM bezorgde ons de contactgegevens van kandidaat-terugkeerders wiens REAB dossier volledig was afgehandeld. Op basis van deze gegevens konden wij gericht de instanties, verantwoordelijk voor de betreffende REAB dossiers contacteren.

Het merendeel van de door ons gecontacteerde kandidaat-terugkeerders was volop bezig met het voorbereiden van zijn vertrek, en wou of kon geen tijd meer vrijmaken voor een interview. In sommige gevallen hadden de kandidaat-terugkeerders de administratieve aangelegenheden afgehandeld en kon de sociale dienst van de verantwoordelijke REAB-partner de asielzoeker niet langer bereiken.

Naast deze tijdsroovende en vaak vruchteloze werkwijze hebben we het noodopvangcentrum te Sint-Pieters Woluwe, waar sommige kandidaat-terugkeerders verblijven tijdens de dagen voor hun vertrek, gecontacteerd. De sociale dienst van het opvangcen-

trum, lichtte de kandidaat-terugkeerders die in het opvangcentrum verbleven in over dit onderzoek en vroeg vrijblijvend hun medewerking.

Caritas Internationale, die een groot aantal kandidaat-terugkeerders begeleidt, zou ons contacteren van zodra een kandidaat-terugkeerder die asiel had aangevraagd, bereid werd gevonden mee te werken. Tijdens een periode van 1,5 maand, werd niemand bereid gevonden.

Net zoals tijdens de interviews met de asielzoeker hebben we zoveel mogelijk vermeden met tolken te werken. Dit bleek een te grote inperking van de doelgroep te impliceren, om binnen het tijdspad, het vooropgestelde aantal kandidaat-terugkeerders te interviewen. Zes kandidaat – terugkeerders werden uiteindelijk toch bijgestaan door een tolk.

2.5 Het exacte profiel van de asielzoekers en kandidaat-terugkeerders

In de open opvangcentra hebben we asielzoekers afkomstig uit Algerije, Sierra Leone, Kroatië, Iran, Kameroen, Togo, Ivoorkust, Turkije, Palestina, Liberia, Angola en Kongo gesproken. Deze asielzoekers verblijven tussen 2 maand en 4 jaar in België. Ze bevinden zich allen in zeer verschillende procedurefasen.

Tijdens de interviews vroegen we de asielzoekers naar het verloop van hun procedure. Om te voorkomen dat de asielzoekers het gevoel kregen, aan een kruisverhoor te worden onderworpen, werd niet doorgevraagd naar de details van het verloop van de procedure. Wanneer asielzoekers zeggen beroep te hebben ingediend bij de Raad van State, kunnen we telkens afleiden uit de gesprekken, dat zij de beslissing van het CGVS, die de niet -ontvankelijk verklaring van de DVZ bijtrad, voor de Raad van State aanvechten. Uit de gesprekken bleek niet duidelijk of de asielzoekers deze beslissing in schorsing of vernietiging aanvechten voor de Raad van State.

De tabel hieronder biedt een overzicht van alle ondervraagde asielzoekers in de open opvangcentra en het verloop van hun asielprocedure. Er wordt naar de asielzoekers verwezen met de eerste letter van hun voornaam. In het geval, de voornaam niet gekend is, werd de asielzoeker een willekeurige letter toegewezen. Deze letters zullen consequent worden gebruikt doorheen de verdere analyse.

Tabel:
ondervraagde asielzoekers
in de open opvangcentra

Land van herkomst	Naam	Procedurefase	Lengte procedure
Algerije	A.	Raad van State	3 jaar
	A.	Raad van State. 2e asielaanvraag	2 jaar
Sierra Leone	T.	Raad van State	8 maand
Kroatië	A. & J.	Illegaal met kind	1 jaar
Iran	K.	Onderzoek ten gronde	2 maand
	T.	Raad van State	3 maand
	S.	Raad van State en Regularisatie	4 jaar
Kameroen	G.	Positieve beslissing omtrent beroep bij CGVS	6 maand
	A.	Raad van State	7 maand
	E.	Raad van State en Regularisatie	9 maand
Togo	K.	Raad van State: positief	3 jaar
Ivoorkust	K.	Raad van State	1 jaar 6 maand
	B.	Onderzoek ten gronde	3 maand

Tabel:
ondervraagde asielzoekers in de
open opvangcentra
(Vervolg)

Land van herkomst	Naam	Procedurefase	Lengte procedure
Turkije	C.	Raad van State	1 jaar
	N.	Raad van State en 4e regularisatie	4 jaar
Palestina	K.	Beroep bij CGVR. 2e asielaanvraag	2 jaar 7 maand
Liberia	J.	Beroep bij CGVR. 2e asielaanvraag	2 jaar
Angola	L.	Raad van State en regularisatie	3 jaar
	S.	Raad van State en Regularisatie	3 jaar 5 maand
	P.	Uitgeprocedeerd (na Raad van State)	2 jaar
Kongo	P.	Raad van State	11 maand
	V.	Raad van State	1 jaar 6 maand
	D.	Positieve beslissing omtrent beroep bij CGVS	3 maand 1 week
Nigeria	V.	Beroep bij CGVS	4 maand
	D.	Raad van State en Regularisatie	10 maand
Tsjechië	D.	Raad van State en Regularisatie	1 jaar 3 maand
Nepal	K.	Beroep bij CGVS	3 maand
	D.	Ontvankelijkheidonderzoek	6 maand
	R.	Beroep bij CGVS	8 maand
Guinee	M.	Positieve beslissing omtrent beroep bij CGVS	3 maand
Armenië	S.	Raad van State en Regularisatie	4 jaar
Niger	I.	Raad van State: positief	4 jaar
Kazachstan	D.	Raad van State en Regularisatie	4 jaar 5 maand
Oezbekistan	L.	Raad van State en Regularisatie	3 jaar 3 maand
Tsjetsjenië	A.	Ontvankelijkheidonderzoek van 3e asielaanvraag	2 jaar 8 maand
Georgië	T.	Raad van State en Regularisatie	3 jaar
	C.	Raad van State en Regularisatie 2e asielaanvraag	4 jaar 5 maand
Rusland	O.	Beroep bij CGVS	8 maand

In de LOI's werden asielzoekers afkomstig uit Iran, Angola, Azerbejan, Libanon, Kosovo, Tsjetsjenië en Rusland geïnterviewd.

Tabel
Ondervraagde asielzoekers
in de LOI's

Land van herkomst	Naam	Procedurefase	Lengte verblijf
Iran	M.	Raad van State van 2e asielprocedure	5 jaar
	B.	Raad van State en Regularisatie	4 jaar 6 maand
	J.	Raad van State en Regularisatie	4 jaar 1 maand
	A.	Raad van State: positief	5 jaar
Angola	F.	Raad van State en Regularisatie	2 jaar
Azerbejan	G.	Raad van State	1 jaar
Libanon	J.	Raad van State	1 jaar 8 maand
Kosovo	L.	Beroep bij CGVS	9 maand
Tsjetsjenië	L.	Gegrondeidfase	3 jaar 5 maand
Rusland	A.	Raad van State	4 maand
Oekraïne	L.	Beroep bij CGVS	2 jaar 10 maand

De ondervraagde kandidaat-terugkeerders (zie volgende pagina) komen uit Bosnië; Rusland, Hongarije, Iran, Tsjetsjenië, India, Palestina, Bulgarije, Kosovo, Sierra Leone en Slowakije. Naast het verloop van hun asielpcedure, geven we ook een overzicht van de landen waar deze kandidaat-terugkeerders eventueel asiel hebben aangevraagd, voor ze naar België kwamen.

Tabel
Kandidaat-terugkeerders

Land	Herkomst	Naam	Procedurefase	Lengte Verblijf	Eerdere landen
Bosnië		D.	Uitgeprocedeerd	1 jaar	Oostenrijk, Duitsland en Nederland
Rusland		E.	Schengen	8 maand	Duitsland en Nederland
Hongarije		M. en E.	Ontvankelijkheid Onderzoek	3 maand	Canada
Iran		M.	Uitgeprocedeerd na Raad van State	5 jaar	/
Tsjetsjeen		Z.	Uitgeprocedeerd na Raad van State	1 jaar 5 maand	Litouwen
India		P.	Uitgeprocedeerd na Raad van State	1 jaar 2 maand	/
Palestina		J.	Raad van State	1 jaar 2 maand	/
Bulgarije		P. en N.	Ontvankelijkheid Onderzoek	1 maand	/
Kosovo		F.	Schengen	4 maand	Duitsland, Scandinavië
Sierra Leone		A.	Beroep bij CGVS afgewezen	1 maand	/
Slowakije		V.	Raad van State	7 maand	/
		J. en S.	Beroep bij CGVS	5 maand	/
		C. en J.	Ontvankelijkheid Onderzoek	1 maand	/
		W. en B.	Beroep bij CGVS	3 maand	/

3. Verloop van de interviews

We hebben asielzoekers geïnterviewd in de Federale opvangcentra te Bevingen, Kapellen, Broechem, Arendonck, Rixensart, Florennes en in het Klein Kasteeltje. Daarnaast hebben we interviews afgenomen bij asielzoekers in de lokale opvanginitiatieven te Brugge, Sint-Joris Weert, Tervuren en Herent.

Het eerste interview werd afgelegd in het federale opvangcentrum te Sint-Truiden (Bevingen) op 13 december 2004. Het laatste interview op 27 mei in het federale opvangcentrum te Broechem. Over een tijdspanne van vijf en een halve maand hebben we 79 interviews afgenomen.

Na de voorstelling van dit pilootproject aan de sociale diensten van elk federaal opvangcentrum of LOI, richtte het sociaal personeel zich tot de asielzoekers die ze zelf geschikt achtten om aan het project mee te werken. De asielzoekers werden over de onderzoeksopzet en doelstelling van het project ingelicht en beslisten op vrijwillige basis of ze al dan niet wilden meewerken.

De gesprekken vonden plaats in de opvangcentra of in het LOI. Voor de aanvang van het eigenlijke interview lichtten de onderzoekers nogmaals beknopt het project toe. Elk interview duurde ongeveer anderhalf uur. Tijdens de semi-gestructureerde interviews werd gevraagd naar de persoonlijke situatie in het land van herkomst op het ogenblik van het vertrek, de reis vanuit het land van herkomst, de aankomst in België, het ver-

blijf in België en de toekomstperspectieven, waarbij we dieper zijn ingegaan op het thema “vrijwillige terugkeer”. De respondenten waren op elk ogenblik vrij te weigeren een bepaalde vraag te beantwoorden.

We hebben ervoor gekozen om tijdens de interviews geen gebruik te maken van opnameapparatuur, uit vrees de respondenten hiermee af te schrikken. Tijdens de interviews werd zorgvuldig notitie genomen van wat de asielzoekers vertelden. Na het interview werden deze notities indien nodig nog aangevuld.

4. Analyse van het kwalitatieve materiaal

De analyse werd uitgevoerd op basis van deze uitgeschreven versies van de interviews. Tijdens de analyse van de interviews bleken weinig fundamentele verschillen te bestaan tussen de gesprekken met de asielzoekers in de open opvangcentra en de asielzoekers in de LOI's. Tenzij anders vermeld, hebben we geen onderscheid gemaakt tussen beide groepen met betrekking tot de analyse. De interviews met de kandidaat-terugkeerders werden als afzonderlijk onderdeel geanalyseerd.

De ervaring van en het omgaan met de asielprocedure in België

Het opzet van dit onderzoek is, zoals gezegd, beter inzicht te verschaffen in de motivatie van de asielzoekers om al dan niet naar hun land van herkomst terug te keren. De vraag werd gesteld aan asielzoekers die zich binnen de Federale opvangstructuur en de LOI's, dus binnen de asielprocedure, bevinden. In welke mate hebben de leefomstandigheden een invloed op de motivatie om al dan niet naar het land van herkomst terug te keren. Omdat vrijwillige terugkeer niet los kan gezien worden de asielprocedure, stellen we ons de vraag naar de invloed van de asielprocedure op de keuze van de asielzoeker om al dan niet terug te keren. We richten ons in eerste instantie op de ervaringen van de asielzoekers met betrekking tot de asielprocedure en de opvangstructuur waarbinnen ze zich bevinden en de wijze waarop ze met deze proberen om te gaan.

Knudsen (1995) stelt met betrekking tot Vietnamese vluchtelingen, dat asielzoekers, eens ze zijn gestart met de procedure, in een toestand terecht komen waar ze hun recht op asiel voortdurend trachten aan te tonen. De asielzoekers leren hoe een zorgvuldig opgebouwd levensverhaal een uitweg uit het asielcentrum kan betekenen, terwijl een foute aanpak een jarenlang verblijf binnen de opvangstructuur riskeert te impliceren.

De Belgische asielprocedure heeft als doel te beoordelen wie als vluchteling erkend kan worden in België. Daarvoor refereert België naar de Conventie van Genève¹⁵. Volgens deze Conventie van Genève is een vluchteling elke persoon die zich buiten zijn land van herkomst bevindt en die de bescherming van dat land niet meer kan of wil invoeren omdat hij vreest voor vervolging omwille van zijn ras, religie, nationaliteit, zijn behoren tot een bepaalde sociale groep of zijn politieke overtuiging.

¹⁵ Voor de volledige tekst zie: UNHCR: Convention and protocol relating to the status of refugees. Genève. UNHCR. 1996.

¹⁶ Heel wat asielzoekers blijken niet te beantwoorden aan de criteria die door de Conventie van Genève worden vooropgesteld. In vele gevallen gaat het hier om mensen die omwille van economische redenen worden aangetrokken tot de Westers wereld. In theorie maken deze economische vluchtelingen geen aanspraak op het asielrecht. Bij gebrek aan mogelijkheden tot migratie, nemen ze in de praktijk vaak hun toevlucht tot het verzinnen van een vluchtverhaal. (Opdebeeck S. en Van Audenhove Ch. 2003)

Om als vluchteling erkend te worden moet de asielzoeker kunnen aantonen een gegronde vrees te hebben voor vervolging om één of meer van de vijf volgende redenen: zijn ras, godsdienst, nationaliteit, politieke overtuiging of behoren tot een bepaalde sociale groep.

Binnen de asielprocedure zal de asielzoeker de asielinstanties, al dan niet terecht, proberen te overtuigen van zijn recht op erkenning als vluchteling¹⁶. De respondenten getuigen van het belang van een zorgvuldig opgebouwd levensverhaal, willen ze zo snel mogelijk een verblijfsstatuut verkrijgen en de opvangstructuur verlaten. Daarnaast zien we hoe sommige respondenten er niet enkel op rekenen om op basis van de erkenning van hun levensverhaal in België te kunnen blijven, maar zich eveneens beroepen op andere “wegen” die zouden kunnen leiden tot een legaal verblijf in België.

Welke zijn deze verschillende wegen die volgens de asielzoekers kunnen leiden tot een legaal verblijf in België? Op basis van welke perceptie kiezen de respondenten voor een bepaalde “weg” die hen een uitweg uit de opvangstructuur lijkt te bieden? Doorheen onze analyse zullen we deze vragen op een meer systematische wijze proberen te behandelen. Voor we de perceptie en de strategieën verder uitwerken, zullen we stilstaan bij de wijze waarop de asielzoekers in België de asielprocedure in al haar facetten leren kennen. Wat is de aard van informatie met betrekking tot de asielprocedure die de asielzoekers bij hun aankomst in België te verwerken krijgen, hoe wordt deze informatie overgedragen, en welke impact heeft deze informatie op hun beeldvorming, zowel van de procedure als van hun mogelijkheden om een nieuw leven in België te beginnen?

1. Informatieoverdracht en sociale netwerken

Het beeld dat we vormen over bepaalde zaken, wordt niet enkel beïnvloed door onze persoonlijkheid, onze ervaringen en onze leefomstandigheden, maar eveneens door de informatie waarover we beschikken en de wijze waarop we deze informatie verkrijgen. (Koser K. en Pinkerton Ch. 2004) We vinden het dan ook nuttig om, voor we tot de analyse van de perceptie van de asielprocedure bij asielzoekers overgaan, stil te staan bij de informatie met betrekking tot asielprocedure waarover de asielzoekers beschikken en de wijze waarop ze deze informatie hebben verworven. Er bestaat niet iets als een gestandaardiseerde wijze waarop asielzoekers hun informatie zouden verwerven of het informatiepakket waarover alle asielzoekers beschikken. Op basis van wat onze respondenten ons leerden, pretenderen we bovendien niet een exhaustieve analyse te brengen van alle informatie die asielzoekers in België te verwerken krijgen. Wel zullen we aan de hand van onze onderzoeksgegevens de belangrijke lijnen en invloeden identificeren.

1.1 Het verloop van de informatieoverdracht

Uit de gesprekken blijkt hoe op enkelen na, alle respondenten zeer goed op de hoogte zijn van de asielprocedure. Na hun aankomst in België, krijgen de asielzoekers aan een zeer hoog tempo een berg aan informatie te verwerken. Deze informatiestroom beperkt zich niet tot de beginperiode van het verblijf in België, ook al ligt de intensiteit tijdens deze periode zeer hoog. Wat daarbij opvalt, is dat de asielzoekers hun land van herkomst met een minimum aan informatie over België hebben verlaten.

Een minderheid van de respondenten hebben zelf voor België als land van bestemming gekozen. In de meeste gevallen gaat het hier om Oost-Europese respondenten die naar België zijn vertrokken op basis van fragmentarische informatie, afkomstig van landgenoten die eerder asiel aanvraagd in België. Eens in België aangekomen, verbaasden deze respondenten zich erover, niet te vinden waar ze voor gekomen waren.

A. uit Algerije koos ervoor om in België asiel aan te vragen, omdat België volgens hem in gans de wereld gekend is voor het respecteren van de mensenrechten.

A. en J. uit Kroatië kwamen naar België, omdat ze hier niet zouden worden vervolgd en omdat ze gehoord hadden dat er hier geen racisme bestaat. Ze zouden hier hun godsdienst kunnen praktiseren. Daarenboven dachten ze dat je als vreemdeling zomaar legaal in Gent kon verblijven. Iemand had hun dit verteld, daarom zijn ze naar België gekomen.

De vader en oom van T. uit Iran zorgden ervoor dat hij naar België kon vluchten. Ze hebben voor België gekozen, omdat zijn oom vele jaren geleden naar België was gekomen.

L. uit Kosovo had gehoord dat het mogelijk was om na vijf jaar reeds documenten te krijgen in België. L. had 13 jaar geleden asiel aangevraagd in Italië, waar ze hem nog steeds geen papieren hadden gegeven. Toen hij hoorde dat hij meer kans maakte in België, is hij naar hier vertrokken.

V. uit Slowakije hoorde op de radio dat de Belgische minister had gezegd dat alle Roma zouden worden beschermd in België. Op dat ogenblik woonde V. samen met zijn vier kinderen in een garagebox. Ze hadden het koud en in België zouden ze geholpen worden. Hij is dus naar België vertrokken.

Veruit de meeste respondenten hadden geen zeggenschap in de keuze van het land van bestemming. Zijzelf of hun familie betaalden een smokkelaar die de respondent in kwestie naar “een plaats waar ze veilig zouden zijn” zou brengen. De asielzoeker werd vaak pas op het ogenblik dat hij zich reeds in België bevond, ingelicht over het land waarin hij was terecht gekomen. Dit impliceert dat de asielzoeker zich vooraf niet concreet op de asielprocedure en zijn verblijf in België heeft kunnen voorbereiden en zeker niet onmiddellijk kan terugvallen op een sociaal netwerk in België. De meeste respondenten beweerden niet op de hoogte te zijn van het bestaan van een asielprocedure en pas net voor hun aankomst in België via de smokkelaar te hebben vernomen, dat ze asiel zouden moeten aanvragen.

J. uit Liberia wist niet wat hem overkwam, noch wat hem te wachten stond, toen hij in België aankwam. Hij had gedacht een vrij man te zijn eens hij in België zou aankomen. Zijn moeder had hem trouwens altijd gezegd dat, als hij de mensen zou liefhebben zoals hij zichzelf liefheeft, alles wel in orde zou komen.

Toen K. uit Ivoorkust met de hulp van buitenaf uit de gevangenis kon ontsnappen, is hij per boot naar Europa gevlucht. Hij wist niet waar hij zou terechtkomen. Smokkelaar preciseren dat

nooit. Toen hij in Europa aankwam, wist hij niet eens in welk land of welke streek hij was. Hij werd naar een plaats gebracht waar hij gedwongen werd zich te prostitueren.

Op een dag werd E. uit Kameroen benaderd door een zakenman die haar zou helpen ontkomen aan haar echtgenoot, die gezworen had haar te vermoorden. Ze had ondertussen ongeveer 500 euro - 500 000 Cameroon money – gespaard. De zakenman nam haar mee naar het politiekantoor in de hoofdstad, daar werden haar vingerafdrukken genomen en voor ze het wist, bevond ze zich op het vliegtuig. In het vliegtuig vroeg ze wat er allemaal gebeurde, maar het enige wat ze te horen kreeg was: ssst. Eens in Zaventem aangekomen zei de zakenman dat ze op hem moest wachten en hij vertrok. Hij is nooit meer teruggekomen.

Toen M. uit Guinee uit de gevangenis vluchtte, was voor hem geregeld dat hij bij de smokkelaar kon onderduiken. Toen ze hem op een bepaald ogenblik kwamen halen om pasfoto's te trekken, besepte hij dat hij uit het land zou worden gesmokkeld. Toen hij op de luchthaven in België aankwam, zei de smokkelaar hem: "Dit is België. Hier heb je mensenrechten. Ze zullen je helpen als je je verhaal verteld aan de Dienst Vreemdelingenzaken, waar je asiel moet aanvragen."

Eens de asielprocedure gestart, kunnen we twee "soorten" informatiestromen onderscheiden, die beiden van verschillende instanties komen. Ten eerste is er de juridische en praktische informatie met betrekking tot de asielprocedure. Deze informatie krijgt de asielzoeker in eerste instantie van de sociale werker, die de asielzoeker tijdens de procedure zal begeleiden, en van de advocaat die de asielzoeker vertegenwoordigt. Daarnaast krijgt de asielzoeker allerlei inlichtingen – al dan niet correcte gegevens overigens - via andere asielzoekers of migranten. Vaak gaat het hier om verhalen en anekdotes rond de ervaringen die andere asielzoekers met de asielprocedure hadden. Deze verhalen gaan meestal gepaard met "tips" over de meest effectieve en efficiënte aanpak van de asielprocedure.

We hebben ons afgevraagd hoe de asielzoekers zich positioneren ten opzichte van beide informatiekanalen. Hoe ontvankelijk zijn de asielzoekers voor de informatie die zij krijgen? Welke waarde wordt er aan elk van beide informatiestromen gehecht?

Zoals hierboven vermeld, wordt de juridische en praktische informatie met betrekking tot de asielprocedure en de verschillende asielinstanties in de eerste plaats door de sociaal assistent toegelicht. Hoewel de asielzoeker aangewezen is op de sociaal assistent voor allerlei praktische aspecten van het dagelijkse leven en ook voor de informatie over meer juridische aspecten van zijn dossier, zien we hoe het merendeel van de asielzoekers twijfelachtig is over de mate waarin ze de sociaal assistenten mogen vertrouwen.

De sociaal assistenten krijgen de bijnaam "commissariaat assistenten" in het opvangcentrum, volgens T. uit Iran. Hijzelf zeg, in tegenstelling tot vele andere centrumbewoners, niet te geloven dat ze zijn procedure kunnen beïnvloeden.

D. uit Nigeria zegt dat zelfs zijn advocaat hem zegt dat de sociaal assistenten niet kunnen beslissen over zijn procedure. Toch denkt hij dat de sociaal assistenten van tijd tot tijd worden opgeroepen om hun mening te geven over bepaalde asielzoekers. De sociaal assistenten houden volgens D. niet altijd van "zwarten". Als "zwarte" heb je slechts 50% kans een "goede" sociaal assistent te worden toegewezen.

Ook de sociaal assistenten spreken over een zeer kwetsbare vertrouwensband met de asielzoekers. Als federaal ambtenaar worden de sociaal assistenten vaak met de andere federale asielinstanties in verband gebracht, wat niet bevorderend werkt voor de vertrouwensrelatie die de sociaal assistent zou zoeken op te bouwen.

Omdat de asielzoeker twijfelt aan de betrouwbaarheid van de sociaal assistent, verliest de informatie die via de assistent wordt overgebracht vaak in niet onbelangrijke mate aan impact. Dat heeft op zijn beurt tot gevolg dat de asielzoekers erg vatbaar zijn voor verhalen, anekdotes en tips afkomstig van de andere asielzoekers of migranten en dat zij daar in meer of mindere mate hun houding en beeldvorming door laten beïnvloeden.

Zo kreeg E. uit Rusland tijdens haar eerste dagen in België te horen dat ze tijdens het interview op de Dienst Vreemdelingenzaken beter niet vertelde haar land 'slechts' omwille van persoonlijke problemen te hebben verlaten. Er werd haar aangeraden zichzelf als KGB agente voor te doen. Tijdens het interview viel ze door de mand.

De vrienden van de echtgenoot van S. uit Armenië hadden haar gezegd niets over hen te vertellen tijdens het interview op de Dienst Vreemdelingenzaken. Indien ze dit wel deed, dan zou ze worden opgesloten in België. S. heeft dus niet over de vrienden en hun activiteiten gepraat tijdens het interview. Later vertelde ze het verhaal aan haar advocaat. Deze zei haar dat ze het wel moest vertellen. Toen vroegen ze haar waarom ze haar verhaal had veranderd.

D. uit Nigeria verbleef al twee weken in het opvangcentrum voor hij een interview kon afleggen bij de Dienst Vreemdelingenzaken. Hij vertelde ons hoe de andere asielzoekers hem tijdens deze twee weken bestookten met raadgevingen en tips over de manier waarop hij zijn verhaal moest brengen en wat hij al dan niet mocht vertellen om zijn kansen op een verblijfsstatuut te verhogen.

1.2 Verhalen en anekdotes

In dit onderdeel van het onderzoek zoeken we niet in de eerste plaats de verhalen en anekdotes die onder de asielzoekers en migranten circuleren in kaart te brengen. Doorheen het onderzoek werd het belang van deze - al dan niet correcte - verhalen en anekdotes ons echter duidelijk. Met enig voorbehoud en nadruk op de noodzaak van verder onderzoek, zullen we hierna dieper ingaan op de meest prominente en invloedrijkste verhalen en anekdotes, zoals die voorkwamen in het door ons verzamelde staal van getuigenissen.

In januari 2000 vond in België een grootschalige regularisatiecampagne¹⁷ voor vreemdelingen die illegaal in het land verbleven, plaats. Uit de getuigenissen van zowel de asielzoekers als de sociaal assistenten blijkt dat er voortdurend wordt gespeculeerd over de mogelijkheid van een volgende regularisatiecampagne.

Een sociaal assistent zegt dat asielzoekers die uit Afrika komen veel hebben geïnvesteerd in hun reis. Eens in België, klampen ze zich vast aan de procedure. Daarenboven hopen ze nog allemaal op een regularisatiecampagne.

Een ander hardnekkig verhaal dat onder de asielzoekers leeft, is de veronderstelling dat de sociaal assistenten nauw samenwerken met de Dienst Vreemdelingenzaken en het Commissariaat Generaal voor de Vluchtelingen en Staatslozen. Deze verhalen “waarschuwen” de asielzoekers er als het ware voor dat ze de sociaal assistenten niet volledig mogen vertrouwen, omdat de mogelijkheid bestaat dat vertrouwelijke informatie zal worden doorgegeven aan de asielinstanties.

Sommigen hebben J. uit Liberia verteld dat hij de sociaal assistenten niet mag vertrouwen, omdat ze eigenlijk voor het commissariaat werken. Toch denkt hij dat zijn sociaal assistent hem echt graag ziet. Ook al is ze lief voor hem, toch begrijpt J. dat ze in eerste instantie haar job doet.

Het kan P. uit Kongo niet te veel schelen of de sociaal assistenten nu voor de Dienst Vreemdelingenzaken werken of niet. Sommige asielzoekers zijn er wel degelijk van overtuigd dat dit het geval zou zijn.

De asielzoekers zijn ervan overtuigd dat een ‘eerste negatief’¹⁸ geen waarde heeft. Een eerste negatief heeft enkel tot gevolg dat er een beroep kan worden ingediend bij het Commissariaat Generaal voor Vluchtelingen en Staatslozen. Dit verhaal heeft niet enkel een grote impact op de wijze waarop de asielzoekers over de asielprocedure denken, maar eveneens op de visie van sociaal assistenten en advocaten.

L. uit Tsjetsjenië zegt dat haar eerste negatief niet zo hard aankwam, omdat men haar had verteld dat een eerste negatief niet zo erg was. Ze wist dat het pas erg zou zijn in het geval ze een tweede negatief zou ontvangen.

17 Vier categorieën van vreemdelingen die zich op 1 oktober 1999 illegaal in België bevonden, konden in januari 2000 een regularisatieaanvraag indienen.

Categorie 1: Vreemdelingen die de erkenning van de hoedanigheid van vluchteling hebben aangevraagd, zonder een uitvoerbare beslissing te hebben ontvangen binnen een termijn van vier jaar; deze termijn wordt teruggebracht tot drie jaar voor gezinnen met minderjarige kinderen die in België op 1 oktober 1999 en die de leeftijd hebben om school te lopen.

Categorie 2: Vreemdelingen die om redenen onafhankelijk van huwiel niet terug kunnen keren naar het land of naar de landen waar ze voor hun aankomst in België gewoonlijk verbleven hebben, noch naar hun land van herkomst, noch naar een land waar ze de nationaliteit van hebben.

Categorie 3: Vreemdelingen die ernstig ziek zijn.

Categorie 4: Vreemdelingen die humanitaire redenen kunnen laten gelden en duurzame sociale bindingen in het land hebben ontwikkeld.

(Belgische Kamer van Volksvertegenwoordigers. “Wetsontwerp betreffende de regularisatie tot verblijf op het grondgebied van het Rijk, doc.

0234/008, 25 november 1999.)

18 Wanneer de asielaanvraag na het eerste ontvankelijkheidsonderzoek door de Dienst Vreemdelingenzaken als onontvankelijk wordt beschouwd, spreken de respondenten over een “eerste negatief”.

Toen D. uit Kazachstan zijn eerste negatief ontving, wist hij dat dit niet zo erg was. Zijn advocaat had hem reeds uitgelegd dat bijna alle asielzoekers een negatief krijgen na het eerste interview. De advocaat zei dat het niet erg was, omdat ze dan toch niet naar je luisteren.

Een sociaal assistent meent dat de ontvankelijkheidsfase enkel dient als afschrikmechanisme. Het is een volgens haar totaal overbodige fase. De mensen op de Dienst Vreemdelingenzaken doen niet eens de moeite om te luisteren naar de asielzoekers.

Sommige asielzoekers beweren dat zij minder kans maken op een verblijfsstatuut in België, omdat zij een specifieke religie aanhangen of behoren tot een bepaalde etnie of ras. Er wordt verteld dat de ambtenaren die werken voor de asielinstanties bevooroordeeld zijn en het verhaal van de asielzoekers al dan niet geloven omwille van hun ras of godsdienst.

De Oost-Europeanen willen zich volgens D. uit Kongo niet integreren en halen constant stomiteiten uit. Toch krijgen zij vaak een positief. Dit is volgens D. een puur rassenprobleem.

De procedure zit volgens A. uit Iran zo in elkaar dat alle Katholieken en Albanese een positief krijgen. Ze zegt nog nooit te hebben gehoord dat een moslim een positief heeft ontvangen. De moslims hebben het hier volgens A. moeilijker dan andere asielzoekers.

Sommige mensen die op het commissariaat werken zijn volgens J. uit Libanon, heel erg racistisch. Vooral de mensen die zelf uit het buitenland komen. Zij willen blijkbaar niet dat er nog buitenlander bijkomen. Enkel de Afrikaanse medewerkers helpen andere Afrikanen aan een verblijfsstatuut.

Er circuleert een waaier aan anekdotes over de manier waarop bepaalde asielzoekers erin geslaagd zijn de asielinstanties om de tuin te leiden en ondertussen met een stabiel verblijfsstatuut in België verblijven.

A. uit Tsjetsjenië ontmoette twee Russische vrouwen op de trein. Ze zaten beiden in de prostitutie. De politie had hen opgepakt toen ze illegaal in België verbleven. Ze hebben de politie een verhaal wijsgemaakt en zo een witte kaart gekregen. Deze vrouwen lachten de politie uit.

Verder beweren sommige asielzoekers dat bepaalde Oost-Europeanen asiel aanvragen in België, en vervolgens tussen hun land van herkomst en België reizen, tot ze een verblijfsstatuut verkrijgen in België.

C. en J. zeggen naar België te zijn gekomen om er asiel aan te vragen, op basis van de informatie die andere Slowaken hen hadden gegeven. Deze Slowaken reisden op en af tussen België en Slowakije terwijl hun procedure liep.

Volgens M. en E. zijn er veel Hongaren die met de wagen naar België komen en dit aan niemand zeggen. Als ze geen goede opvangplaats krijgen, dan gaan ze op en af, terwijl hun procedure loopt.

Nog een type verhalen dat onder de asielzoekers wordt verteld en dat wij op basis van de interviews op het spoor zijn gekomen, vertelt over de lotgevallen van asielzoekers die gedwongen werden gerepatrieerd naar hun land van herkomst.

P. uit Kongo weet dat asielzoekers die gedwongen worden gerepatrieerd vaak “echte” problemen hebben in hun land van herkomst. Na hun repatriëring zijn ze waarschijnlijk opgepakt en vermoord.

1.3 Sociale netwerken in België en de implicaties voor zwart werk

1.3.1 Sociale netwerken in België

We hebben gezien dat de meeste asielzoekers geen keuze hebben gehad wat het land van bestemming betreft. De asielzoeker of hun familie of vrienden betaalden een smokkelaar die de asielzoeker uit het land van herkomst smokkelde naar een land waar hij veilig zou kunnen leven. Andere asielzoekers kozen er zelf voor om in België asiel aan te vragen, zonder goed op de hoogte te zijn van wat hen hier te wachten stond. Dit impliceert dat het merendeel van de asielzoekers bij aankomst in België niet kon terugvallen op een sociaal netwerk. Het merendeel werd als het ware ‘gedropt’ voor de poorten van de Dienst Vreemdelingenzaken, zonder goed te weten wat hen te doen stond.

V. uit Kongo zegt dat de smokkelaar hem in België had achtergelaten zonder enige uitleg. V. vroeg voorbijgangers op straat waar hij precies was. Het was pas nadat hij verschillende mensen had aangesproken, dat hij ontdekte dat hij in België was.

L. uit Tsjetsjenië vertelt hoe ze de dag dat zij en haar familie in België aankwamen, herinnert als een sombere dag. Het regende en ze kenden de taal niet. Het was zeer moeilijk voor haar. De man die hen geholpen had om naar België te komen, wees hen de weg naar de Dienst Vreemdelingenzaken en zei dat ze daar asiel moesten aanvragen. L. wist helemaal niets over de procedure. In Tsjetsjenië bestaan er geen vluchtelingen.

Toen D. uit Nigeria in België aankwam, wist hij van niets. De smokkelaar had hem zonder informatie in Brussel achtergelaten. De “zwarten” in Brussel spreken Frans, terwijl D. enkel Engels spreekt en geen woord Frans begrijpt. Hij had begrepen dat hij naar Antwerpen moest gaan, omdat de “zwarten” daar Engels spreken. In Antwerpen hebben ze hem uitgelegd dat hij asiel moest aanvragen in Brussel.

De meerderheid van de door ons geïnterviewde asielzoekers, verbleven op het ogenblik van de afname van het interviews tussen één en vier jaar in België. In deze tijd schijnen de asielzoekers slechts een zeer beperkt sociaal netwerk te hebben uitgebouwd buiten de opvangstructuur. Ook binnen de opvangstructuur is er eerder sprake van een tijdelijke kameraadschap onder de asielzoekers, die verdwijnt eens de asielzoekers niet langer samenleven binnen eenzelfde opvangstructuur.

T. uit Sierra Leone heeft enkele kennissen - geen vrienden - die hem helpen en steunen en met wie hij kan praten over zijn probleem. De omgang met Vlamingen verloopt niet altijd goed, volgens T. Hij weet niet hoe het verloopt op andere plaatsen in België, maar in Sint-Truiden is

de gemeenschap zeer gesloten. Vooral Afrikanen hebben het volgens T. zeer moeilijk omwille van hun huidskleur. Mensen zien onmiddellijk dat we Afrikanen zijn. Op de bus bijvoorbeeld zullen mensen nooit naast T. plaatsnemen.

T. heeft na vier jaar enkele Belgische vrienden. Deze vrienden zijn allemaal erkende vluchtelingen, die ze heeft leren kennen binnen de opvangstructuur. T. heeft zelfs een tijdje bij één van haar vriendinnen gewoond in Antwerpen. Toch bleek dit niet mogelijk, omdat T. geen geld had en dus niet kon betalen voor haar kost en inwonen. Je kan zoveel niet verwachten van vrienden. Ze zijn uiteindelijk geen familie.

L. uit Angola heeft enkele vrienden in het opvangcentrum. Het zijn natuurlijk geen “echte” vrienden, aangezien iedereen komt en gaat in het asielcentrum. Je weet nooit hoelang je iemand zal kennen.

P. uit Kongo zegt dat de mensen in het asielcentrum eerder gereserveerd zijn. Iedereen is bezig met zijn eigen ding. P. kan niet echt zeggen dat hij vrienden heeft in het centrum. Het zijn eerder kameraden. Hij zoekt mensen buiten het centrum om mee op te trekken, maar dit blijkt niet gemakkelijk. P. weet niet wanneer hij iemand kan vertrouwen en wanneer niet. Hij zegt naar iedereen te luisteren, maar zelf niet veel te zeggen.

Met betrekking tot het uitbouwen van een sociaal netwerk, moeten we een onderscheid maken tussen asielzoekers in de federale opvangcentra en de LOI's. De LOI's bevinden zich, in tegenstelling tot de asielcentra, in kleinere dorpen, wat het eenvoudiger maakt voor de asielzoekers om zich in de plaatselijke gemeenschap te integreren en een sociaal netwerk uit te bouwen. (Burnotte S., De Bisschop S. en G. Knockaert. 2004) De door ons gecontacteerde OCMW's bieden de asielzoekers de mogelijkheid vrijwilligerswerk te doen binnen de dorpsgemeenschap. In de open asielcentra, worden de taken en klussen uitgevoerd binnen de muren van het opvangcentrum. Vermoedelijk draagt eveneens de grotere bewegingsvrijheid die de asielzoekers in de LOI's genieten in vergelijking met de asielzoekers in de open opvangcentra, ertoe bij dat zij meer sociale contacten leggen. Toch blijft ook het sociale netwerk van de asielzoekers in de LOI's relatief beperkt.

V. uit Iran zegt enkel Belgische vriendinnen te hebben. Wel zijn het niet echt goede vriendinnen. Het contact blijft eerder oppervlakkig. V. vindt niet dat ze alles tegen elkaar kunnen zeggen. Ze heeft ook enkele Iraanse vriendinnen. Zij zijn ook asielzoekers en spreken haar taal. Dit maakt alles wat gemakkelijker. V. zegt dat er niet veel Iraniërs zijn in de streek van Leuven. Ze kent maar twee Iraniërs die al lang in België zijn. Deze mensen leerde ze kennen op straat of op een feestje.

A. uit Noord-Osethia heeft geen contact met Belgen. Hij spreekt de taal niet, wat het veel moeilijker maakt. Wel kent hij andere mensen uit Noord-Osethia. Het contact blijft echter oppervlakkig. Ze bellen elkaar soms op, maar gaan niet op bezoek bij elkaar. Daarnaast kent A. enkel de andere bewoners van het LOI.

J. uit Libanon zegt niets te kunnen doen in België. Hij voelt zich volledig geïsoleerd van de Belgische samenleving. Hij heeft geen enkele Belgische vriend. J. kent een Libanees in Brussel en een Libanees in Antwerpen. Geen van beide beschouwt hij als vrienden. Het zijn eerder kennissen.

L. uit Kosovo heeft een zus die al vijf jaar in België verblijft en Belgische documenten heeft gekregen. L. zegt weinig contacten te hebben in België op zijn zus en enkele andere Roma met documenten na.

1.3.2 Zwart werken

Verschillende asielzoekers koppelen de mogelijkheid van zwart werken aan het al dan niet hebben van een uitgebreid sociaal netwerk. Aangezien de asielzoeker tijdens de procedure geen toegang heeft tot de legale arbeidsmarkt, kunnen we ervan uitgaan dat sommigen, indien zij wel werken, ons dit niet zullen vertellen. Het merendeel van de door ons ondervraagde asielzoekers in de open asielcentra en de LOI beweren niet zwart te werken, omdat het moeilijk is om zwart werk te vinden of omdat ze schrik hebben om door de politie te worden opgepakt. Ze beweren daarentegen wel dat er, globaal gezien, vaak wordt zwart gewerkt onder te asielzoekers. Bovendien zien we dat 4 van de 38 ondervraagde asielzoekers in open asielcentra zeggen zelf zwart te werken, terwijl in de LOI's 4 van de 12 ondervraagde asielzoekers beweren zwart te werken of zwart werk te zoeken. Onze bevindingen tonen, met enig voorbehoud, een verband aan tussen het sociale netwerk van de asielzoeker en het al dan niet zwart werken.

P. uit Angola zegt dat het moeilijk is om zwart te werken in België als men geen papieren heeft. Omdat hij "zwart" is, wordt alles nog moeilijker. Als ze hem zouden oppakken, dan zou hij grote problemen krijgen. Hij vindt dat hij het risico niet kan nemen.

Zwart werk vinden als asielzoeker in Brugge is volgens J. uit Iran zeer moeilijk. Het is als een fata morgana in de woestijn.

Het geld dat het OCMW hen geeft is volgens A. uit Iran niet voldoende. Daarom werken volgens hem zoveel asielzoekers in het zwart. Voor hemzelf is het niet goed om in het zwart te werken, aangezien hij een gezin heeft en dus beter niet in contact komt met de politie. Uiteindelijk wil hij gewoon een rustig leven lijden en dus kan hij beter problemen vermijden. Zwart werk is te riskant.

De enkele asielzoekers die beweren zwart te werken, hebben het eerder over sporadische vormen van zwart werk. Deze asielzoekers voelen zich naar eigen zeggen gedwongen tot zwart werk, omdat zij niet voldoende zakgeld ontvangen.

I. uit Niger werkt van tijd tot tijd in het zwart. Hij is al vier jaar in België en kent hier ondertussen heel wat mensen. Voor zijn lotgenote N. uit Turkije ligt het anders. Zij kan volgens I. niet zwart werken, omdat ze kinderen heeft en voortdurend in het centrum moet blijven.

V. uit Kongo zegt dat hij wel in het zwart moet werken in België. Hij krijgt slechts 3.30 euro per week. Daarmee kan hij naar eigen zeggen geen cursussen kopen. Hij heeft niet voldoende geld om te leven.

Een uitzondering hierop zijn de asielzoekers in het Klein Kasteeltje. In dit opvangcentrum beweren enkele ondervraagde asielzoekers dat de asielzoekers in het opvangcentrum niet in het zwart werken. Ze stellen dat zij die zwart werken ofwel illegalen zijn, ofwel asielzoekers zijn die reeds in de gegrondheidsfase van de asielprocedure zitten en dus niet langer formeel in het opvangcentrum verblijven. Net als de asielzoekers, beweren ook de sociaal assistenten van het Klein Kasteeltje dat asielzoekers zelden in het zwart werken. Volgens deze sociaal assistenten leidde een recente reeks politierazzia's ertoe dat de asielzoekers te veel schrik hebben om zwart te werken. Niettegenstaande, erkennen twee van de acht ondervraagde asielzoekers in het Klein Kasteeltje wel zwart te werken.

D. uit Kongo denkt dat er vaak aan zwart werk wordt gedaan. Als je volgens hem kijkt naar de mensen die rond het Klein Kasteeltje staan, zie je veel Oost-Europeanen. Je ziet er ook mensen uit Guinee, Senegal en Noord-Afrika. Deze mensen staan daar om zwart werk te vinden. Ze hebben allen een oranje kaart¹⁹ volgens D. Deze mensen willen zicht niet integreren. Het zijn geen mensen die in het Klein Kasteeltje wonen. D. denkt niet dat mensen uit het Klein Kasteeltje zwart werken. Het is niet goed om zwart te werken als je nog in de procedure zit.

Wat zwart werk betreft, dan zijn het niet de Centraal-Afrikanen die dit doen, volgens P. uit Kongo. Het is te gevaarlijk. Wat moet men dan doen als de politie je oppakt. Je kan geen risico's nemen.

2. Algemene perceptie van de asielprocedure en de opvang

Door de band genomen kan worden gesteld dat het op basis is van de verschillende informatiestromen, het concrete verloop van de procedure, de opvangmodaliteit en de eigen ervaringen van de asielzoeker, dat zij zich na verloop van tijd een steeds scherper en individueler beeld zal vormen van de asielprocedure en verblijfsomstandigheden in België. We zijn hier niet op zoek naar statistische verbanden tussen deze factoren en een bepaalde perceptie van de asielprocedure. De aard van dit kwalitatieve luik en de omvang van de groep respondenten laat niet toe dergelijke verbanden te veralgemenen. We zullen ons daarom toeleunen op de gemeenschappelijke factoren die naar onze mening duidelijk spelen binnen de verschillende percepties waarvan de respondenten getuigen. Deze benadering maakt het mogelijk over de “gemiddelde” perceptie van asielzoekers te spreken en zo de persoonlijke invloeden en omstandigheden, eigen aan de individuele asielzoeker, zoveel mogelijk weg te filteren.

2.1 De verschillende percepties

Vertrekkende van de getuigenissen komen drie verschillende en tevens overlappende percepties aan de oppervlakte: de asielprocedure als onvoldoende doorzichtig, als willekeurig en als onrechtvaardig.

¹⁹ Wanneer een asielzoeker ontvankelijk wordt verklaard, wordt hij voorlopig ingeschreven in een gemeente en ontvangt een attest van immatriculatie of een oranje kaart. In afwachting van het interview ten gronde wordt deze oranje kaart telkens met 3 maanden verlengd.

2.1.1 De asielprocedure als onvoldoende doorzichtig

Ten eerste ervaren de door ons ondervraagde asielzoekers de asielprocedure als onvoldoende doorzichtig. De asielzoekers menen geen duidelijk zicht te hebben op hoe lang hun procedure nog zal duren, aan welke uitspraak ze zich al dan niet mogen verwachten. Ook het nemen van “positieve” en “negatieve”²⁰ beslissingen door de asielinstanties en de Raad van State, wordt volgens wat uit de getuigenissen naar boven komt, als onvoldoende transparant ervaren.

A. uit Tsjetsjenië denkt dat de asielprocedure een kwestie is van op het gemoed van de interviewer leren spelen. Hij denkt het toch, want de asielprocedure is iets raars. Hij heeft echt niet goed door hoe alles in zijn werk gaat.

De procedure is volgens J. uit Liberia zeer ingewikkeld. Hij begrijpt de procedure niet helemaal. Eerst kreeg hij een “negatief” omdat hij geen documenten had die zijn nationaliteit konden bewijzen. Toen hij deze documenten uiteindelijk wel kon voorleggen, kreeg hij weer een negatief. Deze keer omdat zijn leven niet in gevaar zou zijn geweest. J. begrijpt het niet. Hij vraagt zich af waarom ze hem na het eerste interview niet al hebben gezegd dat zijn leven niet in gevaar was.

Het commissariaat vroeg V. uit Iran om een bepaald document laten overkomen uit Iran om zo haar vluchtredenen te staven. Pas toen V. bij haar tweede asielaanvraag nieuwe bewijslast moest kunnen voorleggen, liet ze het document overkomen. Toen het document er eindelijk was en nadat ze veel geld hadden betaald om het document te laten overbrengen, vond het commissariaat het document te oud. V. verbaast zich erover dat ze dit document eerst nodig hadden, wilden ze een positief, en toen het commissariaat het document in handen had, was het plots te oud.

2.1.2 De asielprocedure als willekeurig

Ten tweede hebben de asielzoekers het gevoel blootgesteld te worden aan een willekeurige toekenning van statuten. Net omdat het toekennen van “positieven” en “negatieven” door asielinstanties en de Raad van State als onvoldoende doorzichtig wordt ervaren door de asielzoeker, menen zij dat de asielinstanties en de Raad van State de asielaanvragen vaak willekeurig beoordelen.

---

²⁰ Als positieve beslissingen gelden o.m.:

- Ontvankelijkheidsverklaring door de Dienst Vreemdelingenzaken.
- Het Commissariaat Generaal voor Vluchtelingen en Staatslozen beslist positief over het dringend beroep dat werd ingediend tegen de niet - ontvankelijkheidsverklaring van de Dienst Vreemdelingenzaken.
- Erkenning als vluchteling na het onderzoek ten gronde door het Commissariaat Generaal voor Vluchtelingen en Staatslozen.
- De Vaste Beroepscommissie oordeelt positief over de aangevochten CGVS-beslissing die de asielzoekers na het onderzoek ten gronde niet als vluchteling heeft erkend.
- De Raad van State beslist positief

Als negatieve beslissingen gelden o.m.:

- Niet-ontvankelijkheidsverklaring door de Dienst Vreemdelingenzaken
- Het Commissariaat Generaal voor Vluchtelingen en Staatslozen beslist negatief over het dringend beroep dat werd ingediend tegen de niet - ontvankelijkheidsverklaring van de Dienst Vreemdelingenzaken
- Niet als vluchteling worden herkend na het onderzoek ten gronde door het Commissariaat Generaal voor Vluchtelingen en Staatslozen.
- De Vaste Beroepscommissie oordeelt negatief over de aangevochten CGVS-beslissing die de asielzoekers na het onderzoek ten gronde niet als vluchteling heeft erkend.
- De Raad van State bevestigt de correctheid van de gevolgde procedure en maakt het negatieve oordeel van de vaste beroepscommissie niet ongedaan.

Dit gevoel is, zoals blijkt uit de getuigenissen, zowel gebaseerd op hun eigen ervaringen en interpretaties van de feiten, als op de verhalen en anekdotes die ze van andere asielzoekers te horen krijgen.

De grote meerderheid van de door ons ondervraagde asielzoekers hadden op het ogenblik van het interview minimum “één negatief” ontvangen. Niet zelden vergelijken deze respondenten het verloop van hun individuele asielprocedure met deze van andere land- en lotgenoten. Wanneer andere land- en lotgenoten erkend worden als vluchteling of een ander bijzonder verblijfsstatuut ontvangen, zijn de asielzoekers geneigd dit toe te schrijven aan een willekeurige toekenning van verblijfsstatuten. Het gevoel met een willekeurige toekenning van “positieven” en “negatieven” te worden geconfronteerd, komt tijdens de gesprekken eveneens naar boven, wanneer bepaalde asielzoekers zich afvragen waarom sommigen, die naar hun mening onmogelijk als “vluchteling” kunnen worden gedefinieerd, toch als “vluchteling” worden erkend.

S. uit Iran vindt de manier waarop hij door België wordt behandeld oneerlijk. In een vorig opvangcentrum, leefde hij samen met 70 andere Iraniërs. Al deze Iraniërs ontvingen een negatieve beslissing van de Dienst Vreemdelingenzaken en van het Commissariaat. Later kregen 60 van hen doormiddel van de Raad van State-procedure toch nog een verblijfsstatuut. Wanneer volgens S. twee personen met hetzelfde verhaal en dezelfde nationaliteit asiel aanvragen, dan zal één persoon een “positief” ontvangen en de andere een “negatief”.

A. uit Tsjechenië vertelde ons dat hij in België veel “dieven” ontmoette die als asielzoekers naar België komen om te stelen. Volgens A. krijgen net deze asielzoekers stevast een “positief”. “Sommigen kunnen hun verhaal nu eenmaal goed verkopen en anderen niet,” beweert A.

A. uit Algerije vertelde hoe bepaalde asielzoekers die liegen tijdens hun interview een positief ontvangen. Hijzelf zegt de waarheid te hebben gesproken om vervolgens vast te stellen dat de waarheid niets oplevert binnen de asielprocedure. A. heeft het gevoel te worden aangezet tot liegen, aangezien men hem niet gelooft wanneer hij de waarheid spreekt. Hij heeft zich voorgenomen de volgende “Steven Spielberg” in rij te worden.

2.1.3 De asielprocedure als onrechtvaardig

Ten derde worden verschillende deelaspecten van de procedure vaak als onrechtvaardig beschouwd door de asielzoekers. Ze vinden het onrechtvaardig dat een “rijk” land als België de definitie van een “vluchteling” beperkt tot de definitie die in de Conventie van Genève werd vastgelegd. Deze asielzoekers zien het tevens als de plicht van de Westerse landen om individuen, afkomstig uit minder ontwikkelde landen, te helpen.

Daarenboven begrijpen de asielzoekers vaak niet waarom de Belgische regering soms jaren nodig heeft om te “beslissen” of een bepaalde persoon als vluchteling wordt erkend of niet, terwijl de asielzoeker zelf in emotioneel en psychisch zware omstandigheden op deze beslissing wacht. Sommige asielzoekers voelen zich onrechtvaardig behandeld, omdat de tijd tussen hun interview bij de DVZ en hun interview bij het CGVS te lang duurde, waardoor zij zich bepaalde details van hun vluchtverhaal niet meer correct herinnerden en waardoor hun beroep bij het CGVS bijgevolg op basis van discrepanties tussen beide interviews, werd afgewezen.

Het feit dat asielzoekers tijdens de ontvankelijkheidsfase geen toegang krijgen tot de Belgische arbeidsmarkt, wordt eveneens als een zeer onrechtvaardig onderdeel van de asielprocedure ervaren. De asielprocedure met haar materiële opvangstructuur, waarbinnen de asielzoekers geen toegang krijgen tot de arbeidsmarkt, biedt de asielzoekers naar eigen zeggen, weinig ruimte om zelf over geld te beschikken. Dit impliceert wederom dat de asielzoekers ervaren zeer weinig vat te hebben op hun eigen leven²¹. Onder de ondervraagde asielzoekers zijn het in eerste instantie de ouders van schoollopende kinderen die zich onrechtvaardig bejegend voelen, omdat het verbod om te werken en bijgevolg de onmogelijkheid zelf over voldoende geld te beschikken, impliceert dat ze hun kinderen niet dezelfde faciliteiten en ontplooiingskansen kunnen bieden als hun klasgenoten.

T. uit Sierra Leone stelt dat iedere asielzoeker zijn eigen redenen heeft voor zijn vertrek naar België. Naar België komen is helemaal niet evident, het houdt levensbedreigende risico's in. De mensen die deze risico's nemen zouden dan ook de kans moeten krijgen om hun vaardigheden in België uit te bouwen. De landen die het beter hebben, hebben als plicht de minderbedeelden te helpen. Waarom willen de Westerse landen de burgers van minder ontwikkelde landen kost wat kost terugsturen?

T. uit Georgië vindt een procedure die ongeveer een jaar duurt aanvaardbaar, maar kan niet begrijpen dat men haar ondertussen al vier jaar laat wachten op een "witte kaart". "Waarom moet ik zo afzien?" T. wacht al 2 jaar en 9 maanden op de uitspraak van de Raad van State en op haar regularisatieaanvraag.

F. uit Angola vindt de asielprocedure buitengewoon onrechtvaardig. Hij heeft het gevoel dat zijn procedure niet vooruitgaat en dat hij in België maar wat aanmoddert. Als de Belgische overheid niet wil dat hij in België blijft, dan moeten ze hem een andere toekomst aanbieden, meent F.

D. uit Kazachstan werd een jaar na zijn eerste interview opgeroepen voor een tweede interview. Hij herinnerde zich een datum niet meer exact en zei iets anders dan hij tijdens het eerste interview had gezegd. Ze beschouwden dit als een contradictie tussen de twee verhalen, dus hij kreeg een negatief. Hij had nochtans bewijzen die aantoonde dat zijn leven werd bedreigd.

Een vader en moeder uit Kroatië hebben niets op de procedure aan te merken, op het verbod te werken na. Ze vinden het moeilijk om hun kinderen, die school lopen in België steeds weer de luxe die hun klasgenoten genieten, te moeten ontzeggen.

K. uit Togo noemt het leven in het asielcentrum een "geestelijke foltering". Hij vindt het verbod te werken een schending van zijn vrijheid.

---

21 Deze bevindingen werden reeds geïdentificeerd in een onderzoek van Caritas Internationaal. Opdebeek S. en Van Audenhove Ch. 2003.

2.2 De metafoor van het kansspel

Het gebrek aan procedurele doorzichtigheid dat de asielzoekers ervaren, leidt ertoe dat ze het gevoel hebben aan willekeur en onrechtvaardigheid te worden blootgesteld. De asielprocedure wordt door de “gemiddelde” asielzoeker ervaren wordt als een soort kansspel. Het kansspel wordt gekenmerkt door toeval, onzekerheid, kans en waarschijnlijkheid. Het kansspel combineert de regels van het spel met het toeval. Hoe klein ook, altijd is er die kans om het uiteindelijk dan toch goed te treffen. Het is deze logica die er mede mee aan de basis ligt dat sommige asielzoekers, zoals we verder zullen zien, ondanks de moeilijke leefomstandigheden waarbinnen ze een uitspraak moeten afwachten, soms jaren procederen, terwijl ze zich op alle mogelijke bijzondere procedures beroepen.

A. uit Algerije: Ik wacht af, ik hoop in de eerste plaats op een goede toekomst voor mijn kinderen. We zullen zien wat er gebeurt, maar op dit ogenblik kan ik hier niet weg. De kans zit erin dat ik een “positief” ontvang. Daarom geef ik niet op, er is nog steeds hoop.

T. uit Sierra Leone zegt dat hij ondanks zijn twee “negatieven” nog steeds verantwoordelijk is voor zijn eigen leven. Hij moet naar buiten gaan en mogelijkheden zoeken en vinden. Hij zal doorgaan tot de asielinstanties hem geloven, tot hij in België wordt aanvaard, want het is nooit 100% zeker dat “Brussel” niet van mening zal veranderen. Het lijkt alsof hij niet veel mogelijkheden meer heeft, maar voor elke 10 deuren die gesloten worden, gaan er vijf weer open.

De procedure is niet anders dan een spel volgens J. uit Libanon. Als hij een negatief ontvangt, dan dat hij een tweede asielaanvraag indienen. Dit zal hem tijd geven om te wachten op een regularisatie. Het is gewoon een spel en iedereen speelt zijn rol, volgens J.

3. Hoe “copen” met de asielprocedure als stresssituatie?

In 2002 is door Fedasil een verkennend onderzoek verricht naar de psychosociale en therapeutische begeleiding bij asielzoekers in Wallonië. (Busy J. en Forget B. 2002) Het project brengt ons gegevens aan het licht over de concrete situatie van asielzoekers binnen de opvangstructuur in Namen, Henegouwen, Waals-Brabant en Franstalig Brussel. Het rapport, dat inmiddels beschikbaar is, toont aan dat de asielzoekers vanaf de eerste maand binnen de opvangstructuur met stress worden geconfronteerd. Deze stress wordt in eerste instantie toegeschreven aan de onzekerheid die de procedure met zich meebrengt en de omstandigheden waarin men de beslissingen noodgedwongen moet afwachten. De duur van de procedure verhoogt volgens het onderzoek de stress die bij de asielzoekers wordt vastgesteld.

Het leven in het opvangcentrum is volgens S. uit Iran slechts houdbaar voor zes maanden. Hij woont al vier jaar in het opvangcentrum. Dit is te lang. Hij wordt naar eigen zeggen stilletjes aan gek. Hij moet ondertussen al regelmatig een psycholoog raadplegen.

De getuigenissen van onze respondenten bevestigen deze bevindingen. Zij beweren de procedure als een stresssituatie te ervaren als gevolg van de grote onzekerheid met betrekking tot de uitkomst van hun asielaanvraag en van de specifieke leefomstandigheden waarin ze deze uitkomst moeten afwachten.

K. uit Ivoorkust zegt vaak over zijn toekomst na te denken. Zo vaak dat hij niet vast meer slaapt. Hij is ook veel vermagerd door de constante onrust. In Ivoorkust was hij naar eigen zeggen dik, terwijl hij nu veel te mager is.

Sommige asielzoekers worden volgens T. uit Sierra Leone volledig hersenziek in het opvangcentrum. Ze doen dat in dat uit hetzelfde. Kamer in, kamer uit, eten in de cafetaria, terug de kamer in en 's nachts muziek spelen. Heel de nacht lang wordt er muziek gedraaid, het ganse jaar door.

E. uit Kameroen zegt iedere dag te huilen. Ze wacht tot de Belgische regering haar zal helpen, maar ondertussen bestaat haar leven enkel uit stress. Ze heeft teveel stress te verduren in haar leven. Het is niet eenvoudig. Ze geeft borstvoeding, terwijl ze zelf op zeer lichte maaltijden moet leven. E. weet niet meer waar "links en rechts" liggen. Ze neemt iedere dag Paracetamol om rustig te worden.

G. uit Kameroen begrijpt zeer goed dat de stoppen van sommige asielzoekers doorslaan. Ze leven met 12 mensen op een kamer en er is gans de nacht muziek. Die muziek is op de koop toe afkomstig van 12 verschillende zenders.

N. uit Turkije zegt voortdurend onder stress te leven. Telkens de sociale dienst haar opbelt, dan bonkt haar hart ontzettend snel. Ze denkt dan altijd dat de sociale dienst haar opbelt met slecht nieuws.

Nu is geweten dat personen die zich in een stresssituatie bevinden verschillende "strategieën" aanwenden om met deze situatie te "copen". (Lazarus R.S. en Folkman S. 1984) "Copen" doelt op het proces waarin men tracht met een stresssituatie om te gaan, deze te controleren, te minimaliseren of te doen verdwijnen. Concreet toegepast op de procedure wijst "copen" op de strategieën die de asielzoekers aanwenden om de stress die gepaard gaat met de asielprocedure, het risico van de illegaliteit of deportatie, en het dagelijkse leven binnen de opvangstructuur leefbaar te houden.

3.1 De verschillende variabelen die een invloed hebben op de keuze van de coping- strategie

Voor we verder gaan is het belangrijk te benadrukken dat er niet eenduidig kan worden gesproken over de wijze waarop de asielprocedure door elkeen wordt ervaren. Asielzoekers verlaten hun land van herkomst voor zeer diverse redenen, net zoals ze onderling verschillende sociale achtergronden hebben. Daarenboven is de wijze waarop een persoon op zijn omgeving reageert zeer individueel bepaald. (Black R., Koser K. en K. Munck. 2003; Ghanem T. 2003) Het karakter van de asielzoeker, de leeftijd, het geslacht, het land van herkomst van de asielzoeker, zijn familiesamenstelling, zijn opleidingsniveau, de opvangmodaliteit waarin hij verblijft en zijn procedurefase zullen een invloed hebben op de wijze waarop de asielzoeker met de asielprocedure zal copen. Wanneer onze gegevens de invloed van een bepaalde variabele doen vermoeden, of wanneer de respondenten zelf het belang van een bepaalde variabele aanhalen, zullen we hier verder op ingaan. In de kwantitatieve analyse gebeurt dat op een meer gesystematiseerde

wijze. Hierna worden in eerste instantie de verschillende coping-strategieën waar de door ons ondervraagde respondenten van getuigen, geïdentificeerd en geanalyseerd.

3.2 De verschillende coping-strategieën

Welke strategieën kunnen asielzoekers nog aanwenden, vermits ze de asielprocedure als een kansspel percipiëren? Zoals vermeld laat het kansspel ruimte voor het toeval, of ‘geluk’. De geluksfactor zorgt ervoor dat de asielzoeker blijft hopen op een verblijfsstatuut. De asielzoekers zullen echter eveneens hun kans op een verblijfsstatuut proberen te vergroten om zo de stresssituatie zo snel mogelijk achter zich te laten. Dit gebeurt niet noodzakelijkerwijs binnen het strikte kader van de asielprocedure. Het merendeel van de asielzoekers wedt op verschillende paarden en probeert alle mogelijke wegen te bewandelen die hen aan een bepaald verblijfsstatuut kunnen helpen.

Tijdens de asielprocedure is het mogelijk dat de asielzoeker andere verblijfsstatuten verwerft. Vaak gaat het in deze gevallen om een asielzoeker die na zijn huwelijk met een Belg een aanvraag tot vestiging doet²². Een asielzoeker kan tijdens de procedure ook een aanvraag tot regularisatie doen²³. Er bestaan eveneens wetgevende beschermingsmaatregelen voor slachtoffers van mensenhandel en Staatlozen²⁴. De coping-strategieën waar de asielzoekers over spreken, zijn in de meeste gevallen in verband te brengen met de niet-proceduregebonden verblijfsstatuten. De asielzoekers die hopen op het verkrijgen van een verblijfsstatuut via de asielprocedure, zullen desalniettemin eveneens aanvraag doen voor andere verblijfsstatuten. Het bekomen van een meer stabiel verblijfsstatuut is immers de meest wenselijke uitkomst voor de asielzoekers om hun stresssituatie achter zich te laten.

De coping-strategieën waar de asielzoekers van getuigen, kunnen worden onderverdeeld in vijf verschillende categorieën. De asielzoekers spreken vaak over hun hoop om via het sluiten van een huwelijk, op een niet-proceduregebonden manier, toch een bijzonder verblijfsstatuut te verkrijgen. De meeste asielzoekers baseren zich echter op de wetgeving in verband met regularisatie om één of meerdere strategieën uit te werken die hun kansen op een verblijfsstatuut verhogen, en zo eveneens fungeren als controlemechanisme voor de stresssituatie die de asielprocedure met zich meebrengt. Vervolgens zien we dat sommige asielzoekers de procedure als een “test” ervaren en deze perceptie als basis voor hun coping-strategie laten gelden. Ten vierde blijven sommige Oost- en Centraal Europese asielzoekers in België, wachtend een versoepeling van de verblijfs- en arbeidsmogelijkheden. Als laatste bespreken we enkele strategieën die werden gebundeld onder de noemer “passief copen.”

---

²² Wetsbepaling

²³ Wetsbepaling

²⁴ Wetsbepaling (komt niet voor onder onze respondenten)

Sociaal assistent Klein Kasteeltje: “Ik denk niet dat de asielzoekers ontmoedigd worden door de procedure. Ze schijnen steeds weer hoop te hebben. Er is altijd wel iets dat ze nog niet hebben uitgeprobeerd. Het huwelijk is zeer populair. Ook studies worden door velen gebruikt als een middel om hier te kunnen blijven. Het systeem zit nu eenmaal zo in elkaar.

3.2.1 Het huwelijk als coping-strategie

Enkele van de respondenten zoeken actief naar een weg om met een Belg te kunnen huwen, zo een aanvraag tot vestiging te kunnen indienen en na verloop van tijd een identiteitskaart voor vreemdelingen te verkrijgen. (wetgeving schijnhuwelijk. Ondanks strenge wetgeving: nog steeds populair, toch groeiend besef dat een schijnhuwelijk of zeer kostelijk of zeer moeilijk te vinden is) (zie regeringsverklaring 2004) Krachtdadiger aanpakken van schijnhuwelijken. Strafbaar maken. Senaat: indienen van voorstel tot strafbaar maken van schijnhuwelijken: P. Dewael.

Uit de getuigenissen blijkt hoe het huwelijk door oudere asielzoekers aan jonge mensen wordt aangeraden als de meest efficiënte manier om een verblijfsstatuut in België te krijgen.

T. uit Iran beklagt zich over de oudere asielzoekers die hem aanraden met een Belgische vrouw te trouwen. Hij blijft erbij dat een huwelijk geen strategische zet zou mogen zijn, maar een daad die men uit liefde stelt.

M. eveneens uit Iran zegt na vijf jaar in België te hebben geleerd hoe de asielprocedure geen antwoord biedt voor de asielzoeker. Hij denkt dat een huwelijk dit wel kan.

E. uit Rusland houdt een Iraniër, die eveneens in het opvangcentrum verblijft liever te vriend. E. vermoedt dat zijn asielaanvraag zal worden aanvaard en hoopt dat hij dan eventueel bereid zal zijn met haar te trouwen als ze later naar België terugkomt.

Toen de echtgenote van P. terugkeerde naar India, zou P. hier in België een schijnhuwelijk proberen te regelen. Tot zijn spijt ontdekte hij dat een schijnhuwelijk of een “paper marriage” hem 10000 euro zou kosten.

E. uit Kameroen zegt verliefd te zijn op een Fransman van Afrikaanse afkomst. E. vraagt zich af of ze met deze man zou trouwen. Ze vraagt zich luidop af of dit mogelijk zou zijn en wat dergelijk huwelijk impliceert.

T. uit Georgië zegt, dat als ze hier enkel was om snel papieren te krijgen, ze gewoonweg was getrouwd met een Belg.

3.2.2 De verschillende coping-strategieën met betrekking tot regularisatie

Niet minder dan 17 van de door ons ondervraagde asielzoekers zeggen op het ogenblik van het interview een regularisatie te hebben aangevraagd. Sommige respondenten hebben nog geen regularisatieaanvraag ingediend op het ogenblik van het interview, maar zegden ons zich voor te bereiden in het vooruitzicht een aanvraag in te dienen. Deze

asielzoekers hopen, net zoals alle anderen om 'ooit' het winnende lot te trekken en erkend te worden als vluchteling in België en dus de stresssituatie die de asielprocedure met zich meebrengt achter zich te laten. Daarnaast echter hopen ze eveneens door middel van een regularisatieaanvraag hun kansen te vergroten om zo snel mogelijk uit deze stresssituatie te komen. Daarenboven kunnen we vermoeden dat, eens hij twee parallelle procedures lopen heeft, de asielzoeker het gevoel heeft meer kans te maken op een stabiel verblijfsstatuut, wat het stressgevoel doet afnemen.

De asielzoekers kan zich voor een regularisatieaanvraag baseren op vier verschillende gronden. Het merendeel van de door de respondenten aangehaalde coping-strategieën kunnen in verband worden gebracht met één of meerdere van deze gronden voor een regularisatieaanvraag. Hier zullen we de verschillende coping-strategieën die werden geïdentificeerd één voor één bespreken in het licht van de wetgeving die met een bepaalde strategie in verband kan worden gebracht. Hierbij steeds rekening houdend met de verhalen en anekdotes die we op het spoor kwamen, en de perceptie van de asielprocedure als een kansspel.

3.2.2.1 Regularisatieaanvraag voor ernstig zieken²⁵

Enkelen van de ondervraagde asielzoekers kwamen tijdens het gesprek regelmatig terug op bepaalde ziektesymptomen waar ze last van ondervinden. Vermoedelijk moeten we dit lezen in het licht van de mogelijkheid een regularisatieaanvraag op grond van medische redenen in te dienen. Het blijft van onze kant weliswaar slechts bij een vermoeden: asielzoekers hopen door middel van een regularisatieprocedure omwille van medische redenen, hun kansen op een stabiel verblijfsstatuut verhogen, ook al hebben ze gelijktijdig asiel aangevraagd omwille van totaal andere redenen.

T. uit Georgië zegt dat haar advocaat ondertussen al drie maal een regularisatieaanvraag heeft ingediend op grond van medische redenen. De dokter heeft bevestigd dat T. ziek is en toch werd haar regularisatieaanvraag drie maal op rij afgewezen. T. vraagt zich af of de mensen op Binnenlands Zaken werkelijk denken dat de dokter haar een briefje heeft gegeven omdat ze schone ogen heeft.

K. uit Palestina herhaalde tijdens het interview regelmatig dat hij zijn pols had bezeerd in het opvangcentrum te Westende. Het gebrek aan verzorging heeft er volgens K. voor gezorgd dat hij nog steeds niet kan slapen door de pijn dit hij 's nachts in zijn pols voelt.

V. uit Nigeria vertelt dat hij veel problemen heeft met een speciaal soort ziekte. Hij droomt iedere nacht dat zijn meester hem wil vermoorden door een touw rond zijn nek te leggen. De volgende ochtend heeft V. steevast nekpijn. Hij heeft zijn probleem aan de dokter verteld. De dokter gelooft dat hij behekst is.

25 In uitzonderlijke, humanitaire omstandigheden kan een vreemdeling een beroep doen op artikel 3 EVRM (= verbod op een onmenselijke of vernederende behandelingen) om, omwille van zijn gezondheidstoestand, in België een verblijf te verkrijgen en er te genieten van medische bijstand. (Vlaams minderheden Centrum, december 2004)

3.2.2.2 Regularisatieaanvraag voor personen die buiten hun wil om niet naar hun land van herkomst kunnen terugkeren²⁶

Op basis van de getuigenissen is het niet duidelijk of de weinige respondenten die als niet-repatrieerbaar zijn herkend, dit in verband brengen met een mogelijkheid tot een regularisatieaanvraag. Het is wel zo dat hun niet-repatrieerbaarheid de stresssituatie die de asielprocedure met zich meebrengt, voor deze respondenten gedeeltelijk verlicht.

L. uit Angola werd tijdens zijn verblijf in België gedurende een tijd in het gesloten opvangcentrum te Merksplas geplaatst. Ondanks de vreselijk leefomstandigheden, zegt L. relatief rustig te zijn gebleven, omdat hij wist dat ze hem toch niet zouden repatriëren. Hij wist dat hij niet al te lang in het gesloten centrum zou moeten blijven.

A. uit Tsjetsjenië had op het ogenblik van het interview reeds een derde asielaanvraag ingediend. Zijn tweede asielaanvraag werd geweigerd op basis van artikel 13 quarter. ... Uiteindelijk weet hij toch dat Tsjetsjenen niet kunnen worden gerepatrieerd. Ook al had hij in de tijd zijn “tweede negatief” niet verwacht, toch kan het hem allemaal niet teveel schelen. Ze kunnen hem toch niet gedwongen terugsturen. Als geven ze hem 100 negatieven, A. blijft toch in België

S. uit Iran is ervan overtuigd dat er geen gevaar bestaat dat hij gedwongen naar Iran zal worden gerepatrieerd. Hij heeft hoorde dat een asielzoeker die door de Turkse overheid was gerepatrieerd naar Iran, later dood werd teruggevonden. Sindsdien staat het UNHCR niet langer toe dat landen asielzoekers naar Iran repatriëren.

3.2.2.3 Asielaanvraag voor asielzoekers die lang (vier jaar, drie jaar als er schoolgaande kinderen in het gezin zijn) op een beslissing over hun asielaanvraag hebben moeten wachten²⁷

Een analyse van de verschillende percepties van de procedure, toont ondermeer aan dat de asielzoekers niet begrijpen waarom de Belgische regering soms jaren nodig heeft om te “beslissen” of een bepaalde persoon al dan niet als vluchteling kan worden erkend. Dit terwijl de asielzoekers zelf in emotioneel en fysiek zware leefomstandigheden op deze beslissing moet wachten.

Nu zien we niet enkel in de statistieken²⁸, maar eveneens in de getuigenissen van de door ons ondervraagde asielzoekers, dat zij, ook al ervaren ze de duur van het onderzoek door de asielinstanties als onrechtvaardig, er zelf voor kiezen alle mogelijke bijzondere -vaak uitzichtloze- procedures aan te gaan, opdat hun voorlopig verblijfsstatuut zou worden verlengd.

²⁶ Vlaams minderheden Centrum. 2004

²⁷ a) De Dienst Vreemdelingenzaken kent een definitief verblijfsstatuut toe aan personen die asiel aanvragen voor 1/1/2001 en wiens asielprocedure langer dan 4 jaar, langer dan 3 jaar voor gezinnen met schoolgaande kinderen heeft geduurd, tenzij er bepaalde negatieve tegenindicaties, in het dossier zitten. De uur van de asielprocedure wordt berekend vanaf de datum van indiening van de asielaanvraag tot de betekening van de uitvoerbare beslissing over de asielaanvraag. Onder uitvoerbare beslissing wordt verstaan: een beslissing tot weigering van de asielaanvraag waartegen geen schorsend beroep meer mogelijk of ingediend is. De Raad van State geldt in dit geval niet meer als een lopende asielprocedure.

b) Asielaanvragen van na 31/12/2000 die langer dan 4 jaar of langer dan 3 jaar voor gezinnen met schoolgaande kinderen aanslepen, komen ook in aanmerking voor regularisatie als uitdrukkelijke integratiebewijzen worden voorgelegd (kennis van de taal, het volgen van opleidingen, werken of werkbereid zijn, actief zijn in verenigingen of in de buurt, duurzame banden met België of met Belgische burgers ...) De lange duur van de procedure is hier een belangrijke maar niet voldoende argument. (Zie Vlaams minderheden Centrum. 2004)

²⁸ Zie hoofdstuk IV: Trends en Cijfers

Wat duidelijk is, is dat het merendeel van onze respondenten tijdens hun asielprocedure na verloop van tijd op paradoxale wijze gaan rekenen op de duur van hun asielprocedure en de bijzondere procedures, om deze later als grond voor een regularisatieaanvraag aan te halen. Deze hoop wordt in het merendeel van de gevallen in niet onbelangrijke mate gevoed door de verhalen en anekdotes met betrekking tot regularisatiecampagnes die we op het spoor kwamen.

“Velen blijven, ondanks de ellende, in België omdat ze ervan overtuigd zijn dat ze ooit zullen mogen blijven.” (A. uit Kameroen)

S. uit Iran heeft een regularisatieaanvraag ingediend en hoopt zo in België te kunnen blijven. Hij vroeg meer dan vier jaar geleden asiel aan. Een vriend vertelde hem dat asielzoekers wiens procedure reeds lang aansleept, een verblijfsstatuut zullen krijgen.

T. uit Iran gaat er vanuit dat hij 3 tot 4 jaar zal wachten op een uitspraak van de Raad van State. Op het ogenblik van de uitspraak, zal hij lang genoeg in België zijn om regularisatie aan te vragen. Deze berekeningen geven hem nog meer dan 4 jaren om talen te leren en te studeren. “Dan zal er een groot, wit veld voor me uit liggen!”

A. uit Iran wacht in het LOI op een regularisatie. Zij en haar echtgenoot worden ongeduldig, aangezien de regularisatie schijnt uit te blijven. Toch kunnen ze niet anders dan wachten. Een regularisatie is hun enige kans op een verblijfsstatuut in België. Het Commissariaat is volgens A. zeer streng en zal hen nooit een statuut geven.

J. uit Libanon ziet de procedure als een spel. Als de Raad van State zijn beroep afwijst, dan zal hij nogmaals een asielaanvraag indienen. Dit zal J. de tijd geven te wachten op een regularisatiecampagne. Iedereen speelt zijn rol in het spel, volgens J.

3.2.2.4 Personen die een humanitaire reden inroepen en duurzame bindingen hebben met België²⁹

Een aantal van de asielzoekers focusten tijdens de asielprocedure, om verschillende redenen, op hun ‘integratie’ in België. Ze zoeken bewust, maar vaak tevergeefs, contacten met autochtone Belgen, volgen Nederlandse of Franse lessen die binnen bepaalde de opvangcentra worden aangeboden of integratiecursussen die door sommige NGO’s en VZW’s worden gegeven.

S. uit Angola vindt het logisch dat hij na meer dan 3 jaar in België nog steeds hoopt te zullen mogen blijven. “Hij is ten slotte goed geïntegreerd.” Hij volgt verschillende lessen en heeft dus hoop. S. begrijpt niet dat de Belgische overheid hem geen verblijfsstatuut geeft. Hij steelt trouwens niet, hij studeert, wil werken en taksen betalen.

²⁹ In bepaalde situaties kan een asielzoeker artikel 9, lid 3 indienen, omdat hij bijzondere banden heeft met België. Zo kan een asielzoeker die nauwe (familie)banden heeft met een Belg of een vreemdeling met een legaal verblijf in België zich beroepen op artikel 9 EVRM om een verblijf te verkrijgen. Artikel 8 EVRM kan zowel gebruikt worden om de buitengewone omstandigheden aan te tonen ter staving van de motivering ten gronde. (Vlaams minderheden Centrum. 2004.)

V. uit Kongo probeert zich in België te integreren. Hij zegt een “schone” oplossing te zoeken voor zijn problemen als asielzoeker en geen dingen te willen doen die tegen zijn Christelijke overtuiging indruisen.

M. uit Guinee denkt constant na over hoe hij zich in België kan integreren. Hij is, zoals hij zegt, niet zoals de andere asielzoekers en houdt zich niet voortdurend bezig met kleine misdrijven. Hij wil een opleiding volgens en zich integreren.

K. uit Ivoorkust herinnert zichzelf er vaak aan dat hij geen inwoner van Ivoorkust meer is. Hij moet zich integreren in België. Zijn vader zei hem altijd dat als alle mensen in een bepaald land op hun hoofd lopen, hij dit ook moest doen.

D. uit Kongo maakt zich zelfs boos op de asielzoekers die geen moeite doen om zich bij te scholen en zich enkel concentreren op het begaan van “stomiteiten.” Volgens D. moet een asielzoeker zelf zijn toekomst uitstippelen. Hij mag niet wachten tot de Belgische regering het voor hem doet. Zij die niet studeren willen zich niet integreren. Hijzelf nam deel aan de cursus “hotelschool” die door het Klein Kasteeltje werd georganiseerd en volgt Nederlandse lessen.

A. uit Kameroen stapte enkele dagen voor het interview naar de Raad van State en hoopt zo de tijd te krijgen om zichzelf te bewijzen. Hij speelt voetbal en denkt tijdens de extra tijd die hij hier in België kan doorbrengen, te kunnen bewijzen dat hij iets voor België kan betekenen.

Andere respondenten hebben het niet zozeer over hun eigen integratie, maar over die van hun kinderen. Hun kinderen lopen hier school, spreken Nederlands of Frans en zijn in sommige gevallen zelfs in België geboren.

A. uit Algerije zegt in België te willen blijven omdat zijn kinderen vloeiend Nederlands spreken, terwijl de Arabische taal niet goed onder de knie hebben. Zijn kinderen hebben trouwens enkel maar Belgische vriendjes.

Nu zou het overdreven zijn te stellen dat de asielzoekers die we bevroegen en die zich proberen te integreren in de Belgische samenleving, dit slechts doen om hun kansen op een regularisatie te vergroten. Sommige asielzoekers geven te kennen de wachttijd die de procedure met zich meebrengt te willen benutten voor het volgen van allerhande opleidingen en het doen van vrijwilligerswerk. Sommige respondenten doen dit omdat deze opleidingen en ervaringen, eens een verblijfstatuut verkregen, hun leefomstandigheden in België ten goede zullen komen, anderen doen dit in de eerste plaats om niet het gevoel te hebben hun “tijd te verliezen” tijdens de “wachttijd”. De laatste groep gaat ervan uit dat ze, in het geval ze zouden worden uitgeprocedeerd, niet met lege handen vertrekken.

L. uit Oekraïne volgt verschillende cursussen aan de VBAB en werkt als vrijwilligster. Ze doet dit omdat ze nu, tijdens de procedure, aan haar toekomst wil werken. Zij en haar man willen in België blijven en zullen later de kans krijgen om een “echte” baan te vinden.

A. uit Algerije zegt dat het hem gedeeltelijk geruststelt dat hij hier een hotelopleiding kan volgen. De opleiding geeft hem hoop. Door zijn opleiding weet hij dat zijn verblijf, mocht hij ooit beslissen België te verlaten, niet voor niets is geweest. Hij meent ook dat het feit dat hij studeert een bewijs is van zijn integratie en zijn "echtheid".

3.2.3 Zo lang mogelijk procederen vanuit het opzicht dat de asielprocedure een test zou zijn.

De bevinding dat de meeste asielzoekers er zelf voor kiezen om alle mogelijke beroepsmiddelen en bijzondere procedures op te starten of verder te zetten, opdat hun verblijfsstatuut zou worden verlengd, terwijl ze zich gelijktijdig beklagen over de duur van de procedure, kan niet enkel worden gelezen in het licht van de regularisatiewetgeving. De respondenten zien hun -vaak hopeloze- volharding in hun pogingen om een verblijfsstatuut te verkrijgen als een bewijs van de gegrondheid van hun aanspraak op het statuut van vluchteling. Ze vertrekken vanuit de idee dat de Belgische regering de "echtheid" van de problemen van de asielzoekers test door middel van een lange asielprocedure³⁰. De asielzoekers die deze mening zijn toegedaan, gaan ervan uit dat de vaak lange wachttijden niet anders zijn dan een middel om te testen of een bepaalde asielzoeker "echt" is. Hier zien we hoe deze perceptie en de bijhorende volharding in de asielprocedure een manier zijn voor de asielzoekers om de stressituatie waarin ze zich bevinden in zeker mate te controleren en/of te minimaliseren.

T. uit Iran vertelde hoe hij ervan uitgaat dat het Commissariaat en de Dienst Vreemdelingenzaken de asielzoekers met de lange wachttijden onder druk zetten om te testen of het wel echt noodzakelijk was dat ze naar België kwamen. Na ongeveer vijf jaar heb je bewezen dat je voor echt bent en dan mag je misschien blijven."

L, eveneens uit Iran, zei dat, moest hij een leugenaar zijn, hij de asielprocedure niet zo lang zou volhouden in dergelijke omstandigheden.

J. uit Libanon noemt de procedure geen test, maar een spel. "De Belgische regering wil enkel zien wat we doen, het is een spel en ik speel het mee."

Ook I. uit Tsjetsjenië vraagt zich af of de procedure zo lang duurt omdat de regering wil testen of de asielzoekers zich integreren. In dit opzicht vindt ze begrijpelijk dat de procedure zo lang duurt.

Deze asielzoekers beschouwen hun eigen volharding, ondanks de moeilijke leefomstandigheden tijdens de asielprocedure, als een bewijs van de dreiging die ze in hun land van herkomst hebben ervaren. Ze gaan ervan uit dat in het geval de situatie in het land van herkomst niet onleefbaar was, ze de onzekere leefomstandigheden in België niet zouden trotseren.

³⁰ Er bestaat geen gestandaardiseerde maat waarmee men kan bepalen of een asielprocedure al dan niet lang duurt. Op basis van de getuigenissen van de respondenten blijkt dat de asielzoekers die meer dan 1 jaar geleden asiel hebben aangevraagd in België, een grotere nadruk leggen op de duur van hun procedure. Binnen het kader van dit onderzoek zullen we daarom een artificiële grens tussen een "korte" en een "lange" procedure op 1 jaar vastleggen.

Op deze wijze hopen de asielzoekers hun vluchtverhaal aan kracht te doen winnen. Iemand die geen wezenlijk gevaar loopt in het land van herkomst, zou het leven als asielzoeker in België, volgens deze respondenten, niet gedurende langere tijd kunnen volhouden.

N. uit Turkije noemt het leven in het opvangcentrum verschrikkelijk. Zeker met haar 6 kinderen, met wie ze in een kleine kamer samenleeft, heeft ze het hier zwaar te verduren. Toch, ook al vindt ze het leven in het opvangcentrum zeer moeilijk, heeft ze het hier beter dan in Turkije. N. zegt dat ze nooit voor 4 jaar uit vrije wil in het opvangcentrum zou blijven. Ze kan gewoon niet anders.

T. uit Georgië begrijpt niet waarom het zo lang duurt voor ze een witte kaart krijgt. Veel asielzoekers komen volgens T. om te werken en geld te verdienen. “Deze mensen blijven niet braaf in het opvangcentrum zoals ik.”

L., eveneens uit Georgië vindt dat de Belgische overheid asielzoekers die het vier jaar volhouden in een asielcentrum een verblijfsstatuut zouden moeten ontvangen. De lengte van hun verblijf is volgens L. een bewijs van hun “echtheid”.

L. uit Angola “voelt in haar hart dat ze problemen had.” Zij die naar België komen om “zaken te doen”, die keren na 2 of 3 maanden terug en blijven geen 3 jaar en 9 maanden in België zoals zijzelf, volgens L.

3.2.4 Wachten op mei 2006

De onderdanen van de 10 lidstaten uit Oost- en Centraal Europa die op 1 mei 2004 tot de Europese Unie zijn toetreden, zullen vanaf 1 mei 2006 wellicht genieten van een versoepeling van de verblijfs- en arbeidsmogelijkheden in België³¹. Enkele van onze respondenten, afkomstig uit één van deze tien lidstaten, zeggen te hopen tot 2006 binnen de opvangstructuur die door België wordt aangeboden tijdens de asielprocedure, te kunnen blijven. Door te focussen op de versoepeling van de verblijfs- en arbeidsmogelijkheden, ervaren deze asielzoekers de asielprocedure en hun leefomstandigheden minder als een stresssituatie. Het einde van de stresssituatie is immers in zicht.

D. uit Tsjechië zegt niet te weten wat te doen in het geval ze nog eens een “negatief” zou ontvangen. Aan de andere kant is het wel zo dat de mensen uit Tsjechië vanaf 2006 mogen werken in België. D. heeft sinds een jaar geen “positief” of “negatief” meer ontvangen. Mocht dit nog een tijdje zo blijven en als ze vanaf volgend jaar kan werken in België, dan zal alles goed komen. Haar advocaat heeft haar verteld dat ze niet meer terug zal moeten naar Tsjechië.

Z. uit Slowakije zegt dat de grenzen in mei 2006 zullen openen en dat alle Slowaken in België zullen mogen werken. Het enige wat hem nu nog te doen staat, is de asielprocedure volhouden tot 2006 en dan zal alles veel gemakkelijker worden voor hem.

31 Voor de volledige tekst, zie: http://europa.eu.int/comm/enlargement/report_2003/index.htm

3.2.5 Vermijdend copen

We hebben “copen” voor de opzet van de analyse omschreven als de strategieën die de asielzoekers aanwenden om de stress die gepaard gaat met de asielprocedure, de mogelijkheid tot illegaliteit of deportatie, en het leven binnen de opvangstructuur enigszins onder controle te houden, te minimaliseren of te doen verdwijnen. Tot nu toe hebben we verschillende coping-strategieën besproken die asielzoekers bewegen om de, met de asielprocedure gepaard gaande stress, op een actieve manier te trachten te controleren, minimaliseren of doen verdwijnen. Andere respondenten gaan niet zozeer op een actieve manier met deze stresssituatie om, maar trachten de stress die de asielprocedure met zich meebrengt voor zichzelf binnen een bevattelijk kader te plaatsen, om zo de situatie minder stressvol te maken. (R.S. Lazarus en S. Folkman. 1984). Sommige asielzoekers zullen zich daarom vooral richten op de positieve aspecten van het leven binnen de materiële opvangstructuur en bekijken hun huidige leefomstandigheden in eerste instantie als beter dan de omstandigheden die ze in hun land van herkomst achter zich lieten. Het zou te vroeg zijn om in dit stadium van het onderzoek uitsluitsel te geven over een eventuele gender-dimensie met betrekking tot het passief copen. Wederom wijzend op de noodzaak van verder onderzoek, zien we toch hoe vooral vrouwelijke asielzoekers op deze wijze met de asielprocedure en de daarmee gepaard gaande leefomstandigheden, omgaan.

S. uit Angola vertelt zich ondanks het moeilijke bestaan als asielzoeker, goed te voelen in het opvangcentrum. Hij kan er cursussen volgen en heeft er zijn kameraden.

D. uit Tsjechië vertelt ons over de angst die ze heeft doorstaan toen ze hoorde dat ze tijdens het onderzoek van de Raad van State illegaal in het land verbleef, wat betekent dat de mogelijkheid bestond dat zij en haar dochter gedwongen konden worden het opvangcentrum te verlaten. Volgens D. voelt haar dochter zich goed in het opvangcentrum en wil het meisje er eigenlijk blijven. “Mijn dochter wil hier blijven, dus wij blijven!”

T. uit Georgië vraagt zich af waar ze eigenlijk nog op wacht. Ze zegt al tevreden te zijn met haar leven in het opvangcentrum, waar ze samen kan zijn met haar familie. In Georgië zou ze nooit kunnen samenleven met haar Afrikaanse vriend. Het is niet het opvangcentrum dat haar gelukkig maakt, maar het leven met haar familie in het opvangcentrum.

L. uit Angola vraagt zich af waarom ze aan de toekomst zou moeten denken. Ze voelt zich ondanks alles thuis in het centrum.

3.3 De implicaties van de duur van de procedure

Doorheen de coping-strategieën die zojuist werden besproken, zien we duidelijk het belang van de “duur van de procedure” spelen. Het merendeel van de asielzoekers verzet hemel en aarde om zo lang mogelijk als asielzoeker in België te kunnen blijven. De asielzoekers zullen daartoe niet noodzakelijkerwijs vertrekken vanuit dezelfde percepties of dezelfde wegen bewandelen. Zo hebben we gezien dat sommige asielzoekers vertrekken vanuit de hoop geregulariseerd te worden omwille van de duur van hun procedure.

Anderen hopen er in eerste instantie op dat de federale regering in de nabije toekomst een regularisatiecampagne zal organiseren. Nog andere asielzoekers hopen dat hun volharding in de asielprocedure en de daarmee gepaard gaande leefomstandigheden, de asielinstanties ervan zal overtuigen dat hun asielaanvraag gegrond is. Oost- en Centraal-europese asielzoekers hopen als asielzoeker in België te blijven tot 2006. Wat deze asielzoekers gemeenschappelijk hebben, is dat zij, na verloop van tijd, hopen dat de “duur van hun asielprocedure” hen een stabiel verblijfsstatuut kan bezorgen, eerder dan hun vertrekredenen dit kunnen doen.

We verwijzen hier naar het Nederlandse onderzoek “Een systeemdynamische analyse van de Nederlandse asielprocedure in de periode 1980 – 2002,” waarin de auteur C. Grütters (2003) de beweegredenen van de asielzoekers verklaart aan de hand van zijn “rij-voor-de-kassa” metafoor. Grütters (2003) vergelijkt een asielzoeker met een persoon die beschutting zoekt voor de regen in een supermarkt. Wanneer het sluitingsuur wordt aangekondigd, kiest de asielzoeker de kassa met de langste rij. Hoe langer hij in de rij kan wachten, hoe meer kans hij heeft dat het niet langer regent wanneer hij buiten komt. Voor deze persoon is het niet zozeer de kwaliteit van de winkel of de kassierster die belangrijk is, maar de beschutting van het gebouw.

Uit de door ons verzamelde gegevens blijkt eveneens dat, na verloop van tijd, de omstandigheden waarin de asielprocedure plaatsvindt, voor de meeste asielzoekers een grond worden om een verblijfsstatuut te krijgen in België, eerder dan hun vluchtredenen dit zijn. De asielzoeker zal in eerste instantie proberen zo lang mogelijk te procederen, of zo lang mogelijk te genieten van de “beschutting van het gebouw.” Het “zorgvuldig opgebouwd levensverhaal, als uitweg uit de opvangstructuur, waar Knudsen (1995) naar verwijst, blijkt na verloop van de procedure, aan belang te verliezen voor de asielzoekers.

Wellicht speelt daarbij ook het feit dat naarmate de asielzoeker langer binnen de opvangstructuur verblijft, het corpus aan verhalen en anekdotes waarmee hij in contact komt steeds groter zal worden en een steeds belangrijkere rol zal spelen in de copingstrategieën die de asielzoeker zal aanwenden. Zijn eigen verhaal maakt dan plaats voor alles wat hij inmiddels heeft opgevangen aan nieuwe verhalen en ervaringen.

Toekomstperspectieven en het al dan niet terugkeren

1 De toekomst voor asielzoekers in België

Voor we de plaats die “vrijwillige terugkeer” inneemt binnen de toekomstperspectieven van de asielzoekers onder de loep nemen, geven we hier een beknopt overzicht van de verschillende toekomstperspectieven, waarover de asielzoekers ons hebben gesproken. We hebben reeds aangegeven dat het gebrek aan doorzichtigheid van de asielprocedure dat de asielzoekers ervaren, hen niet alleen ontstemt, maar paradoxalerwijs ook hoop geeft. Hoop op een verblijfsstatuut en dus een toekomst in België. Maar wat als er niet aan deze hoop wordt tegemoetgekomen? Wanneer een asielzoeker is uitgeprocedeerd en dus niet langer kans maakt op een verblijfsstatuut, liggen objectief gezien nog drie verschillende “mogelijkheden” voor hem open:

- De asielzoeker kan beslissen illegaal in België te blijven. Als illegalen hebben ze niet langer recht op de aangeboden opvangstructuur. Ze hebben noch het recht officieel in België te werken, noch op een levensminimum. Ze hebben enkel recht op dringende medische hulp, die ze via het OCMW kunnen verkrijgen. Iemand die illegaal in België verblijft, loopt het risico door de politie te worden opgepakt en in afwachting van een gedwongen terugkeer, te worden opgesloten in een gesloten opvangcentrum.³³
- Ze kunnen beslissen naar een derde land te reizen om daar al dan niet asiel aan te vragen. Deze optie werd sinds de Dublin akkoorden³² van 1990 en het aanleggen van de Eurodac³⁴ in 2000 sterk bemoeilijkt.
- De asielzoeker kan ervoor kiezen “vrijwillig” naar zijn land van herkomst terug te keren. Wanneer we de asielzoekers vroegen naar hun toekomstperspectieven, spraken ze enkel over de hoop die ze nog steeds koesteren ooit een verblijfsstatuut te krijgen in België. Pas wanneer we duidelijk stelden dat de mogelijkheid voor velen reëel is dat ze zouden worden uitgeprocedeerd, werd duidelijk dat de asielzoekers goed op de hoogte zijn van de scenario's die hen mogelijkwijs te wachten staan.

1.1 Toekomstperspectief: een leven in de illegaliteit

Het vooruitzicht eventueel uitgeprocedeerd te worden en de opvangstructuur als illegaal te moeten verlaten, schrikt het merendeel van de asielzoekers af. Het idee jaagt hen in die mate schrik aan dat velen zeggen te weigeren aan deze mogelijkheid te denken of geen rust meer te vinden uit angst voor de illegaliteit. Toch verkiezen deze asielzoekers de illegaliteit boven de mogelijkheid terug te keren naar hun land van herkomst. Wanneer we de cijfers erop nazien³⁵, zien we bovendien dat een grote meerderheid van de uitgeprocedeerde asielzoekers uiteindelijk in de illegaliteit terecht komt.

32 De gesloten opvangcentra worden beheerd door de Dienst Vreemdelingenzaken. Een vreemdeling kan in één van de volgende gevallen in een gesloten centrum terecht komen.

- 1) Indien hij voorwerp uitmaakt van een beslissing tot vasthouding
  - 2) Indien hij aangetroffen werd in illegaal verblijf
  - 3) Indien hij aangetroffen werd als uitgeprocedeerd asielzoeker die geen gevolg gaf een bevel om het grondgebied te verlaten.
- Voor meer informatie, zie: [http:// www.dof.fgov.be](http://www.dof.fgov.be)

33 Op basis van de Dublin akkoorden wordt bepaald welke EU-lidstaat verantwoordelijk is voor de behandeling van een asielaanvraag. De verantwoordelijke staat is de staat:

- 1) Die een gezinslid heeft erkend als vluchteling en waar dat gezinslid legaal verblijft.
- 2) Waar een gezinslid een asielaanvraag heeft ingediend en waarover nog geen beslissing in eerste aanleg werd genomen
  - > Die een geldige verblijfstitel of een geldig inreisvisum heeft afgeleverd.
  - > Waarvan de asielzoeker illegaal de grens heeft overschreden.
  - > De staat van binnenkomst als de asielzoeker niet visumplichtig is voor dat land.
  - > De staat waar in een internationale transitzone van een luchthaven een asielaanvraag werd ingediend.
  - > Als bovenstaande criteria niet van toepassing zijn, de staat waar het asielverzoek het eerst wordt ingediend.

34 Een Europees systeem voor de vergelijking van vingerafdrukken van asielzoekers en illegale immigranten, dat de toepassing van de Dublin akkoorden vergemakkelijkt. Zo wordt het mogelijk gemaakt te bepalen welke Europese staat verantwoordelijk is voor het behandelen van een bepaalde asielaanvraag.

35 Zie hoofdstuk IV: Trends en cijfers

K. uit Ivoorkust kan niet slapen door de gedachte aan de mogelijkheid illegaal in België te moeten blijven. Deze gedachte maakt hem ziek. Hij zou niet weten wat te doen in het geval hij in een illegale situatie terecht komt.

C. uit Georgië zegt dat als hij zou moeten kiezen wat te doen in het geval hij toch een negatieve uitspraak krijgt, dan zou hij voor de illegaliteit kiezen. Hij zal proberen in het zwart te werken.

Het leven in de illegaliteit staat voor de asielzoekers gelijk aan een leven waarin men steeds vreest door de politie te worden opgepakt, om vervolgens te worden opgesloten in een gesloten opvangcentrum, terwijl ze hun gedwongen repatriëring afwachten. De verhalen en anekdotes over ongelukkigen die onder dwang het land hebben verlaten en de doemscenario's over hun lot, eens terug in het land van herkomst, zorgen ervoor dat asielzoekers nog harder terugschrikken om buiten de opvangstructuur te vallen.

Daarbij komt nog dat asielzoekers die beroep hebben ingediend bij de Raad van State illegaal in het land verblijven, ook al hebben ze het recht op materiële steun³⁶. Het is mogelijk dat deze asielzoekers in het opvangcentrum of het LOI worden aangehouden door de politie en onder dwang worden gerepatriëerd. Enkele van de door ons geïnterviewde asielzoekers waren getuige van dergelijke gedwongen repatriëring, wat hun angst voor eenzelfde lot nog heeft versterkt.

B. uit Kazachstan zag ooit hoe iemand gedwongen werd terug te keren naar zijn land van herkomst. Hij voelde zich zeer slecht toen hij dit zag. Hij had veel medelijden met de persoon in kwestie. Deze persoon kwam hulp vragen in België en wordt zomaar teruggestuurd. Nu zal hij misschien onschuldig naar de gevangenis moeten en in vele landen moet je onmiddellijk 30 tot 40 jaar de gevangenis in. Dat is zeer hard. Je komt er gebroken en 'gehandicapt' uit. Het is werkelijk slecht om iemand onder dwang terug te sturen naar zijn land van herkomst. Hij is altijd mogelijk dat deze persoon nog wordt bedreigd.

N. uit Turkije herinnert zich nog hoe de Dienst Vreemdelingenzaken (sic) rond het jaar 2001 zeer slecht hebben gehandeld. Ze kwamen mensen die een procedure lopen hadden bij de Raad van State, om 6 uur 's ochtends uit hun bed halen om ze naar een gesloten centrum te brengen. Ieder bewoner die beroep had aangetekend bij de Raad van State sliep volgens N. slechts op één oor.

We peilden voorzichtig naar de invloed die de angst voor gedwongen repatriëring zou kunnen hebben op de bereidheid om (te beginnen) na te denken over de mogelijkheid vrijwillig naar het land van herkomst terug te keren. Onder voorbehoud wijzen de eerste bevindingen erop dat de angst voor gedwongen repatriëring leidt tot het versteken van het stressgevoel bij de asielzoekers, zonder noodzakelijkerwijs een invloed te hebben op het nadenken over vrijwillige terugkeer.

---

36 Zie bijlage: sociale steun

K. uit Togo zag ooit hoe de politie mensen onder dwang uit het centrum kwam ophalen om naar hun land terug te sturen. Toen hij dit zag, vroeg hij zich af of het mogelijk zou zijn dat dit zijn lot was, zelfs na alles wat hij had meegemaakt. Toen hij op de uitspraak van de Raad van State wachtte, wat dit dan ook een hel voor hem. Telkens hij de politie aan de receptie van het opvangcentrum zag, vluchtte hij terug naar binnen in het centrum. Hij was heel erg bang toen.

L. uit Oezbekistan zag hoe mensen door de politie werden opgehaald om naar een gesloten centrum te worden gebracht. Het was schandalig. Ze werden in de boeien geslagen. Ook hun kinderen werden van school opgehaald, waar ze voor de neus van de andere kinderen geboeid werden. Dit doe je toch niet. Het is gewoon te stresserend voor iedereen.

1.2 Toekomstperspectief: doorreizen naar een derde land

Een minderheid van de respondenten bekent andere Europese landen te hebben bezocht of deze te willen bezoeken om er eventueel asiel aan te vragen indien de asielprocedure in België hen geen uitzicht op een betere toekomst biedt. De asielzoekers die erop rekenen in het geval ze geen mogelijkheid meer zien om hun situatie in België te verbeteren, naar een derde land door te reizen, zijn zich ervan bewust dat zowel de Dublin akkoorden³⁷ als de Eurodac³⁸ een asielaanvraag in een derde land bemoeilijken. De succesverhalen van lotgenoten die hen zijn voorgegaan, blijken deze asielzoekers, ondanks de moeilijkheden die hen te wachten staan, hoop te geven.

Na zijn tweede negatief trok B. uit Kazachstan naar Frankrijk waar hij eveneens asiel aanvraagde. Ze herkenden zijn vingerafdrukken en hij werd teruggestuurd naar België. Dit heeft hem doen beseffen dat hij weinig kansen had en dat hij alles op alles zou moeten zetten in België.

A. uit Kabilie concentreert zich voor het ogenblik op zijn opleiding "hotelschool". Eens hij deze opleiding zal hebben afgewerkt, overweegt hij verder te reizen en asiel aan te vragen in een ander land.

Als de Raad van State geen oplossing biedt voor A. uit Kameroen, dan zal hij doorreizen. Hij weet dat het niet eenvoudig zal zijn, maar het zal altijd een beter alternatief blijven dan terugkeer.

1.3 Toekomstperspectief: vrijwillige terugkeer

Uiteindelijk kunnen de asielzoekers er ook voor kiezen vrijwillig naar hun land van herkomst terug te keren. De wijze waarop de asielzoekers denken over de mogelijkheid tot vrijwillige terugkeer en de plaats die terugkeer inneemt binnen hun toekomstperspectieven, zal uitgebreid worden besproken in het hierop volgende hoofdstuk.

³⁷ Idem voetnoot 19

³⁸ Idem voetnoot 20

2. Welke plaats neemt 'vrijwillige terugkeer' in binnen de toekomstperspectieven van de asielzoekers ?

Vrijwillige terugkeer, zo blijkt uit de door ons gevoerde gesprekken, lijkt niet enkel bij de sociaal assistenten, maar eveneens bij de asielzoekers zelf een zeer gevoelig onderwerp. We hebben de vragen die direct betrekking hadden op vrijwillige terugkeer dan ook met de nodige voorzichtigheid gesteld.

S. uit Iran vraagt zich af waarom iedereen hem vraagt waarom hij niet naar zijn Iran terugkeert. Zelfs een goede vriendin vroeg het hem eens. Hij veronderstelt dat Belgen er niet kunnen aan doen dat ze telkens opnieuw deze vervelende vraag stellen. Moest hij werkelijk een crimineel zijn en daarom zijn land hebben verlaten, waarom steelt hij dan niet in België?

De geladenheid van het onderwerp kan ertoe leiden dat de respondenten zich niet vrij voelden om in alle eerlijkheid over hun eigen ervaringen en percepties te spreken. Daarom hebben we de respondenten niet enkel gevraagd naar de plaats die vrijwillige terugkeer binnen hun eigen toekomstperspectieven inneemt, maar eveneens naar hun visie op de motivaties van kandidaat-terugkeerders. Aan de hand van deze tweeledige benadering hopen we tot een zo getrouw en betrouwbaar mogelijk beeld te brengen van de motiveringen van bepaalde asielzoekers om (nog) niet terug te keren, ondanks de stresssituatie waarin ze zich bevinden.

2.1 Perceptie van de asielzoekers over de kandidaat-terugkeerders

We hebben bij asielzoekers in de open centra en de LOI drie interpretaties van de beslissing van kandidaat-terugkeerders om vrijwillig terug te keren, geïdentificeerd. De asielzoekers stellen dat kandidaat-terugkeerders die beslissen terug te keren dit doen om één of meerdere van de volgende redenen:

1. De kandidaat-terugkeerders van meet af aan geen noemenswaardige problemen hadden in hun land van herkomst.
2. De problemen van de kandidaat-terugkeerders na verloop van tijd opgelost werden waar-door ze opnieuw veilig zijn in hun land van herkomst.
3. De kandidaat-terugkeerders niet opgewassen zijn tegen de problemen die de asiel procedure met zich meebrengt en bijgevolg verkiezen hun lot in het land van herkomst onder ogen te zien.

A. uit Kameroen denkt dat zij die terugkeren dit doen omdat ze de stress die de asielprocedure met zich meebrengt niet meer aankunnen. Deze mensen hadden zich niet aan een dergelijke procedure verwacht.

B. uit Ivoorkust denkt dat iemand die vrijwillig terugkeert dit doet omdat hij reeds zoveel negatieven ontvangen heeft, dat hij niet langer in het leven gelooft. Het is natuurlijk ook mogelijk dat de persoon in kwestie geen problemen meer heeft in zijn land van herkomst. Mocht B. ooit beslissen terug te keren, dan denkt hij dat hij het op eigen houtje zou doen en niet met de hulp

van IOM. Hij gaat ervan uit dat hij, op het ogenblik dat hij zou kunnen terugkeren, al lang in België zal zijn en dus zelf geld zal verdienen. Dus, zij die naar IOM stappen, doen dit volgens B. uit wanhoop of omdat alles weer goed gaat in het land van herkomst.

Volgens N. uit Niger zijn zij die terugkeren mensen die naar België kwamen uit economische overwegingen of enkel en alleen omwille van het avontuur. Iemand met “echte” problemen zal volgens N. niet terugkeren, zelfs al bied je deze persoon het Belgische koningschap aan.

Deze antwoorden verduidelijken het kader waarbinnen over vrijwillige terugkeer moet worden gedacht en gepraat. Het merendeel van de ondervraagde asielzoekers interpreteert de keuze van anderen om vrijwillige terug te keren als zijnde een teken dat ze geen “echte” problemen hadden of geen “echte” problemen meer hebben. Daarnaast kan vrijwillige terugkeer volgens de asielzoekers wijzen op de “onmenselijke” situatie van de asielzoekers in België. Volgens sommige respondenten, keren bepaalde asielzoekers vrijwillig terug naar hun land van herkomst, omdat ze de “onrechtvaardige” situatie in België niet langer aankunnen, en dus verkiezen de situatie in hun land van herkomst te trotseren, zelfs als dit hun dood betekent.

Een asielzoeker die beslist terug te keren, wordt volgens wat we uit de getuigenissen van onze respondenten kunnen opmaken, mogelijk gezien als een asielzoeker wiens aanspraak op een statuut van vluchteling ongegrond was. Zoals we hebben gezien, interpreteren asielzoekers hun volharding in het wachten op een verblijfsstatuut, ondanks de psychologisch en fysiek zware leefomstandigheden waarin ze dit doen, vaak als zijnde een bewijs van de gegrondheid van hun asielaanvraag. Dit impliceert dat ze stellen dat, indien een asielzoeker geen gegronde redenen had om zijn land van herkomst te verlaten, hij de leefomstandigheden waarin hij zijn asielpprocedure afwacht niet zou volhouden en dus zou terugkeren naar zijn land van herkomst. Wanneer een land- of lotgenoot dan toch beslist terug te keren naar het betreffende land van herkomst, ontkracht hij deze redenering. Vanuit dit perspectief zou men kunnen stellen dat een kandidaat-terugkeerder het verhaal van de achterblijvende asielzoekers ondergraaft door zijn beslissing terug te keren. Hij toont zich als het ware deloyaal ten aanzien van de anderen, door hen te “ontvallen” en te vertrekken. Deze hypothese moet verder onderzocht worden. Het is wél duidelijk dat één en ander het denken over vrijwillige terugkeer bemoeilijkt voor de asielzoekers.

Een sociaal assistente vertelt dat in het geval Iraniërs een REAB-dossier openen, dit steeds in alle stilte gebeurt. De sociaal assistenten worden dan gevraagd de andere Iraniërs niet in het lichten over de beslissing van hun landgenoten, omdat de andere Iraniërs zich verraden zouden voelen.

Zoals we zien, liggen de redenen die asielzoekers aanhalen voor de vrijwillige keuze van sommige andere asielzoekers om terug te keren naar hun land van herkomst, op één lijn met hun perceptie van de procedure als een (onrechtvaardig) kansspel en de strategieën die de asielzoekers hanteren om met deze stresssituatie om te gaan.

Zo kunnen ook de redenen die de asielzoekers aangeven als grond voor hun gevoel zelf niet te kunnen of willen terugkeren naar hun land van herkomst, begrepen worden in het licht van hun perceptie van de asielpprocedure als een (onrechtvaardig) kansspel.

2.2 Het gevoel hebben niet te kunnen of willen terugkeren naar het land van herkomst

We hebben tot nu toe de dynamiek trachten bloot te leggen die speelt in de wijze waarop de asielzoekers de asielprocedure percipiëren en de wijze waarop ze, mede op basis van deze perceptie, met de asielprocedure omgaan. We hebben gezien hoe de meerderheid van de asielzoekers hoopt ooit een verblijfsstatuut te krijgen en hoe ze daarvoor op de nodige portie geluk rekenen. Daarnaast zullen asielzoekers aan de hand van verschillende strategieën toch proberen hun kansen op een stabiel verblijfsstatuut te verhogen.

Deze bevindingen bieden een antwoord op de vraag waarom asielzoekers, ondanks de psychologisch en fysiek moeilijke leefomstandigheden waarin ze hun asielprocedure afwachten en ondanks de vaak meerdere “negatieve” beslissingen die ze van de asielinstanties kregen, toch alle mogelijke procedures zullen uitproberen. Deze bevindingen bieden eveneens gedeeltelijk een antwoord op de vraag waarom asielzoekers ondanks de bovengenoemde omstandigheden niet terugkeren naar hun land van herkomst. In het volgende hoofdstuk zullen we verder ingaan op de motivaties die de door ons onderzochte asielzoekers hiervoor aanhalen, wanneer we hen rechtstreeks met de vraag naar hun motivaties om niet terug te keren, ondanks hun situatie, confronteerden.

Er is geen eenduidig antwoord te geven op de vraag waarom relatief weinig asielzoekers gebruik maken van de mogelijkheid vrijwillig naar hun land van herkomst terug te keren. Vaak zullen verschillende motivaties elkaar overlappen. Daarenboven zullen de motivaties variëren over een bepaalde tijdspanne heen.

Z. wil niet meer terugkeren naar Iran. Ze wil er zelfs niet meer op bezoek. Zelfs al veranderde het regime in Iran, dan nog keert ze niet meer terug. Ze moet, naar eigen zeggen, rekening houden met haar kinderen en voor hen is het beter in België. Ook zijzelf wil hier blijven. Als ze naar Iran zou terugkeren, dan zou ze trouwens volledig opnieuw moeten beginnen. Zij en haar man zouden hun leven er weer moeten opbouwen.

We kunnen stellen dat de asielzoekers het gevoel hebben niet te kunnen of niet te willen terugkeren naar hun land van herkomst. Voor we dieper ingaan op de motivaties die zij daarvoor aanhalen, staan we stil bij wat “het gevoel hebben niet te kunnen of te willen terugkeren” precies betekent voor de respondenten. Voor sommige asielzoekers impliceert dit gevoel dat zij er nooit voor zullen kiezen terug te keren, wat er ook gebeurt. Voor andere asielzoekers betekent dit dat zij er op dit ogenblik niet voor kiezen terug te keren, maar dit later misschien wel zullen doen. Deze respondenten zeggen niet voor terugkeer te kiezen, niet zozeer omdat ze niet ‘willen’ terugkeren, maar omdat ze niet ‘kunnen’ terugkeren. Daarenboven blijkt dat de asielzoekers in al deze gevallen niet onmiddellijk over “terugkeer” spreken zoals geconcretiseerd in het REAB programma, maar over “terugkeren om het land van herkomst te bezoeken.” Terugkeer blijkt voor sommige respondenten een toekomstmogelijkheid, op voorwaarde dat ze voor ze terugkeren een permanent of minstens stabiel verblijfsstatuut in België hebben gekregen. We zien hier zeer duidelijk hoe terugkeer verschillende dimensies kent. Wanneer we terugkeer - zelfs vrijwillige - niet a priori associëren met het REAB programma, blijkt er toch een mogelijkheid te bestaan om over terugkeer na te denken, zij het terugkeer in een verre toekomst, nadat de asielzoekers hun vooropgestelde doel hier hebben bereikt. Deze

verderreikende perceptie van terugkeer zal uitvoerig worden getest en teruggekoppeld in de kwantitatieve fase van dit onderzoek.

M. uit Guinee zegt dat hij zijn land mist. Daar voelde hij zich thuis, hier niet. Toch kan hij niet terug. Hij zal pas aan terugkeer kunnen denken eens het regime daar veranderd is. M. zegt eveneens dat de situatie in Guinee nooit zal veranderen. De president heeft er alle macht in handen. M. denkt dat hij misschien niet voor altijd in België zal blijven, maar toch lang.

D. uit Kongo wil terug, op voorwaarde dat de rijkdom in zijn land kan worden verdeeld, dat er goede structuren worden uitgebouwd en dat er jobs worden gecreëerd. Dan wil hij terug naar Kongo. In het geval hij reeds een leven heeft opgebouwd in België voor hij terug kan, dan nog zou hij terugkeren. Hij zou in België blijven wonen met zijn familie en werken om Kongo beter te maken. Hij zou niet definitief terugkeren.

Iran zal nooit veranderen volgens S. Toch niet meer tijdens zijn leven. Hij kan dus niet terug naar Iran. Misschien zou hij wel terugkeren om in zijn land te sterven.

Alles wijst erop dat de redenen die de asielzoekers aanhalen als grond voor het gevoel niet te kunnen of willen terugkeren naar hun land van herkomst, de vertaling zijn van coping-strategieën. Meer nog, we zien dat deze copingstrategieën in sommige gevallen net een argument worden om ondanks alles niet terug te keren naar hun land van herkomst.

2.2.1 De duur van hun verblijf in België wordt een reden om niet terug te keren

Zoals we in de vorige hoofdstukken hebben aangetoond, halen bepaalde asielzoekers de duur van de asielprocedure aan als bewijs voor de gegrondheid van hun aanspraak op een statuut van vluchteling. Wanneer we de toekomstperspectieven en de ideeën rond vrijwillige terugkeer bij diezelfde asielzoekers analyseren, merken we dat het ondergaan van een lange asielprocedure niet enkel als een bewijs van de “echtheid” van hun asiel-aanvraag wordt gepercipieerd, maar hen tevens, naar hun eigen mening, het “recht” geeft om in België te blijven. Deze asielzoekers, die in België asiel aanvroegen omdat ze vervolging vrezen omwille van hun ras, religie, nationaliteit, hun behoren tot een bepaalde sociale groep of hun politieke overtuiging, vertellen tijdens de interviews dat hun “recht” om hier te blijven gegrond is, net omdat ze de moeilijke leefomstandigheden die de asielprocedure met zich meebrengt, al lange tijd trotseren.

In het geval van een repatriëring zou L. uit Angola de politieagent vertellen dat ze niet terugkeert. Ze zegt zichzelf nog liever van kant te maken dan terug te keren naar Angola. Zelfs nu de oorlog voorbij is, zal L. het vliegtuig niet bestijgen. Ze woont tenslotte al vier jaar in België.

Had K. uit Togo na één of twee maanden een definitief antwoord ontvangen met betrekking tot zijn procedure, dan denkt hij nog een alternatief te hebben gevonden. Na drie jaar is dit het geval niet meer. Nu is hij uitgeput en blijft hier.

2.2.2 Integratie als grond om niet terug te keren

Een gelijkaardige logica vinden we terug bij de asielzoekers die hun regularisatieaanvraag, als bijkomende verblijfsstrategie, baseren op hun integratie in de Belgische samenleving. Vooral voor asielzoekers met kinderen, wordt het feit dat hun kinderen school lopen in België en een sociaal netwerk hebben uitgebouwd, naast een motivering voor hun regularisatieaanvraag, een rechtstreeks motief om in België te blijven en niet terug te keren naar hun land van herkomst. Deze asielzoekers motiveren hun beslissing om niet terug te keren in eerste instantie met het argument dat zijzelf of hun kinderen reeds te goed geïntegreerd zijn in België om nog te moeten terugkeren naar hun land van herkomst.

L. uit Oekraïne vroeg asiel aan in België omdat ze als protestantse geen medicijnen kon krijgen voor haar zoon die aan Mucovisidose lijdt. Haar oudste dochter die aan dezelfde ziekte leed, overleed in Oekraïne. Nu is L. vastberaden alles te doen, opdat haar zoon blijft leven. Ze wil dat haar kinderen een veilig leven kunnen leiden. Ze zegt haar kracht om de asielprocedure in België vol te houden enkel en alleen uit haar kinderen te putten.

S. uit Armenië meent niet het recht te hebben de toekomst van haar kinderen kapot te maken. Ze zal België dan ook nooit verlaten. Het leven in het opvangcentrum noemt S. vreselijk. Toch houdt ze vol omwille van haar kinderen. Haar kinderen gaan samen met andere Belgische kinderen naar school. S. zegt dat, mocht ze hier zonder kinderen zijn geweest, ze zelfmoord had gepleegd. Het is de gedachte aan haar kinderen die haar doet volhouden.

L. vindt België beter voor haar kinderen dan Oezbekistan. Haar kinderen zijn na bijna vier jaar goed geïntegreerd. Mocht L. niets meer resten dan terugkeer, dan zou ze haar kinderen in België laten. In Oezbekistan kunnen ze niet leven.

2.2.3 Vervreemding van het land van herkomst

We zien eveneens dat terugkeer door een groot aantal respondenten wordt gelijkgesteld met ‘opnieuw beginnen’. De meerderheid van de ondervraagde asielzoekers verblijft tussen 1 à 4 jaar in België en heeft weinig tot geen contact meer met hun thuisland. Hoe langer de asielprocedure duurt, hoe meer de asielzoekers vervreemden van hun thuisland en hoe meer men terugkeer gaat zien in termen van ‘opnieuw beginnen’ in het land van herkomst, in plaats van ‘terugkeer’ naar het thuisland. Ze hebben naar eigen aanvoelen het recht om hier te blijven, omdat ze, na een bepaalde tijd van procederen in België, geen “thuisland” meer hebben om naar terug te keren.

G. uit Kameroen zou vrijwillig naar zijn land zijn teruggekeerd, hadden de Kameroenezen niet hetzelfde regime verkozen. Hij zou er de draad hebben heropgenomen. De volgende verkiezingen worden pas binnen drie jaar georganiseerd. Dan zal alles wat hij in Kameroen had opgebouwd, verdwenen zijn. Het zal moeilijk zijn om dan nog terug te keren.

Mocht Kabinda een autonome staat worden, denkt F. dat hij wel terug kan keren. Toch wil hij uiteindelijk niet terug naar zijn land van herkomst. Hij zou er opnieuw moeten beginnen. F. wacht liever in België tot hij wat meer duidelijkheid krijgt, dan dat hij terugkeert naar Kabinda en daar een nieuw leven moet opbouwen.

A. uit Kameroen zegt niet terug te kunnen omdat hij in België zijn talent heeft ontdekt en er hier iets mee kan doen. In Kameroen is de toestand momenteel zeer slecht, waardoor hij zeker niet terug kan. Moest hij terugkeren, zou hij bovendien volledig opnieuw moeten beginnen.

2.2.4 Conventie van Genève als motivatie om niet terug te keren.

Een andere groep respondenten stelt dat ze het recht hebben in België te blijven, omdat ze, wat de asielinstanties ook beweren, op basis van de Conventie van Genève, asiel zouden moeten krijgen. Dit impliceert dat deze asielzoekers bij hoog en laag beweren, niet terug te kunnen naar hun land van herkomst, uit vrees voor vervolging, ondanks het feit dat de asielinstanties hun asielaanvraag in vele van de gevallen ongegrond achtten.

De 250 euro die sommige kandidaat-terugkeerders zouden ontvangen, indien ze beslissen vrijwillig terug te keren, weegt volgens deze asielzoekers, niet op tegen de bedreiging die ze in hun land van herkomst vrezen, mochten ze terugkeren. Bij enkele respondenten wordt de angst voor de vervolging in het land van herkomst nog versterkt door het contact met hun familie of vrienden in het land van herkomst, en de verhalen die ze van hen opvangen.

J. uit Liberia zegt geen geld nodig te hebben, enkel vrede. Er is dus niets dat hem kan motiveren terug te keren naar Liberia zolang er geen vrede heerst.

Soms heeft E. uit Kameroen het heel erg moeilijk in België, dat ze naar het 'Commissariaat' zou kunnen stappen en vragen terug te keren. Wanneer haar nicht uit Kameroen haar opbelt, verzekert ze E. ervan dat terugkeer te gevaarlijk zou zijn, aangezien de echtgenoot van E. haar nog steeds plant te vermoorden.

C. uit Georgië heeft nog steeds contact met zijn broer in zijn 'thuisland'. C. vroeg zijn broer of het mogelijk zou zijn terug te keren. Zijn broer, die een belangrijke functie heeft en dus weet waarover hij praat, zei C. dat een terugkeer onmogelijk was, omdat C.

N. uit Turkije zou nog liever in het station slapen met haar kinderen dan terug te keren. Ze is vastberaden nooit meer terug te keren naar Turkije. Het enige probleem dat N. het hoofd moet bieden wanneer ze in het station zou slapen, dat is de kou. In Turkije heeft ze meer problemen dan enkel de koude. In het station zou ze de dood niet hoeven te vrezen. Mocht ze verplicht worden terug te keren, dan denkt N. zichzelf van het leven te beroven.

A. uit Algerije zal, in het geval hij niet in België kan blijven, altijd verder vluchten. In zijn land kan hij niet meer leven. De stress, de angst om gedood te worden. Hij zal ook effectief gedood worden, als hij zou terugkeren.

2.2.5 Situatie in de asielprocedure beter dan deze in het land van herkomst

De verschillende redenen die aan de basis liggen van het gevoel dat de asielzoekers hebben niet te kunnen of willen terugkeren naar hun land van herkomst, zijn niet strikt afgebakend. Deze redenen overlappen gedeeltelijk en hun belang zal met de tijd ook variëren. Een andere motivatie die bij de asielzoekers kan worden geïdentificeerd, is de perceptie van hun situatie tijdens de asielprocedure in België als zijnde beter dan hun

situatie in hun land van herkomst. Deze perceptie werd door geen enkele asielzoeker aangehaald als de meest prominente grond voor hun gevoel niet te kunnen of willen terugkeren, maar werd door sommige asielzoekers gegeven ter versterking van hun argumentatie.

De sociaal assistent vroeg V. uit Slowakije, nadat hij een negatief had ontvangen van de DVZ, of hij niet met IOM naar Slowakije wou terugkeren. V. zegt dat het voor hem moeilijk ligt. In Slowakije is het winter op dit moment. Hij zal er op straat moeten leven. Hier in België leeft hij in het opvangcentrum waar het warm is.

T. uit Sierra Leone denkt dat sommige mensen meer problemen hebben in België dan dat ze in hun thuisland hadden. Voor hem is dit in ieder geval niet zo. De problemen die hij in Sierra Leone had, toen hij in de gevangenis zat...Het is beter om in de Sahara te leven dan in de gevangenis in Sierra Leone.

3. De motivaties, verwachtingen en toekomstperspectieven van de kandidaat-terugkeerders.

Het is zeer moeilijk gebleken om op betrekkelijk korte tijd het vooropgestelde aantal kandidaat-terugkeerders te interviewen. De kandidaat-terugkeerders zijn vaak niet bereid of niet in de mogelijkheid om zich enkele dagen voor hun vertrek vrij te maken voor een interview. Desondanks zien we hoe de analyse van de getuigenissen van deze kandidaat-terugkeerders reeds een rijkdom aan informatie bevat en duidelijke pistes voor verder onderzoek aangeeft. De getuigenissen sluiten eveneens aan bij de voorgaande vaststellingen.

We hebben doorheen de getuigenissen drie momenten geïdentificeerd waarop de asielzoekers beslissen terug te keren. Sommige kandidaat-terugkeerders beslissen na een relatief korte tijd⁴¹ om terug te keren naar hun land van herkomst, omdat ze niet bereid zijn het risico te lopen om jarenlang als asielzoeker te leven in de daarmee gepaard gaande levensomstandigheden. Andere kandidaat-terugkeerders zullen, zoals blijkt uit de getuigenissen, pas nadat ze geen enkele hoop meer hebben op een stabiel verblijfsstatuut, beslissen naar hun land van herkomst terug te keren. Als derde groep, zijn er de kandidaat-terugkeerders die terugkeren naar hun land van herkomst omdat bepaalde privé redenen hen daartoe noodzaken. Deze drie momenten zijn gebonden aan zeer specifieke en individuele omstandigheden en worden onder andere beïnvloed door de persoonlijkheid, afkomst, gezinssamenstelling, geslacht en de leeftijd van de kandidaat-terugkeerder, zijn redenen van vertrek uit het land van herkomst en zijn ervaringen in België.

⁴¹ Zie voetnoot 16

⁴² Deze kwalitatieve bevinding wordt bevestigd door de cijfergegevens. Zie hoofdstuk IV: Trends en Cijfers

3.1 Terugkeer voor de “dynamiek van het kansspel” aanvangt

Aan de hand van de afgenomen interviews hebben we twee criteria geïdentificeerd, die de basis vormen voor de beslissing van een kandidaat-terugkeerder om relatief snel uit de asielprocedure te stappen. Bij de eerste groep kandidaat-terugkeerders die we hier bespreken, kan geen specifieke gebeurtenis worden gekoppeld aan het moment waarop ze, relatief vroeg in de asielprocedure, beslissen terug te keren naar hun land van herkomst. Deze kandidaat-terugkeerders spreken hun afschuw uit over het vooruitzicht om, net zoals sommige andere asielzoekers, jarenlang in psychologisch en emotioneel moeilijke omstandigheden te hopen op een verblijfsstatuut. Uit de getuigenissen blijkt dat de geografische factor in dit geval een belangrijke rol speelt. Alle, door ons ondervraagde kandidaat-terugkeerders, die relatief vroeg in de asielprocedure beslissen om vrijwillig terug te keren, omdat ze niet bereid zijn eventueel jarenlang te procederen, zijn afkomstig uit voormalige Sovjetlanden⁴².

E. uit Tsjetsjenië had samen met zijn familie asiel aangevraagd in Litouwen. In Litouwen was het moeilijk om werk te vinden. Daarom vertrok E., naar het voorbeeld van anderen, naar België, terwijl zijn familie de asielprocedure in Litouwen verder zette. Toen E. in België aankwam, vernam hij dat hij asiel zou moeten aanvragen, wou hij hier werk vinden. Hij heeft dit gedaan, maar had niet gedacht dat hij zolang op een antwoord zou moeten wachten. Na vijf maand was hij het wachten moe, en vroeg vrijwillig terugkeer naar Litouwen aan.

De broers M. en E. vertrokken samen met hun ouders naar België, op zoek naar een beter leven. Na vier maanden zeggen ze te hebben ondervonden hoe het leven in Hongarije voor hen beter was dan het leven in een opvangcentrum in België. Voor de familie naar België vertrok, namen ze aan dat België was zoals Canada, waar ze eerder asiel hadden aangevraagd. Ze hoopten hier, net als in Canada te kunnen werken tijdens de asielprocedure.

C. en J. zijn uit Slowakije vertrokken omdat ze als Roma omwille van hun afkomst vaak racistisch behandeld werden. Na 1 maand in België dat ze ook in België veel problemen zullen moeten trotseren. Daarom hebben ze beslist naar Slowakije terug te keren, ondanks het feit dat hun problemen er nog niet zijn opgelost.

Bij andere kandidaat-terugkeerders vinden we een gelijkaardige dynamiek terug, met dit verschil dat zij het moment van de beslissing direct koppelen aan het ontvangen van een “tweede negatief” of de bevestigende beslissing van weigering tot verblijf door het CGVS. Deze kandidaat-terugkeerders zijn ervan overtuigd dat een “tweede negatief” het begin van een lange wachtperiode in psychologisch en emotioneel moeilijke omstandigheden, impliceert. Ook de asielzoekers uit de open asielcentra en de LOI, getuigen dat het ontvangen van een “tweede negatief” een keerpunt is, waarop ze beseffen nog lange tijd te zullen moeten procederen. Er kan evenwel niet worden gesteld dat, indien een asielzoeker ervan overtuigd is dat een “tweede negatief” het begin van een lange wachtperiode in vaak zeer moeilijke omstandigheden impliceert, hij er logischerwijs over zal nadenken vrijwillige terug te keren.

“Le deuxième négative a cassé mon morale !” (K. uit Togo)

P. uit India vertelt hoe zijn echtgenote na het ontvangen van hun 'tweede negatief' terug naar India vertrok. De echtgenote vreesde geen onmiddellijk gevaar in India, maar was meegekomen met haar echtgenoot die wel voor zijn leven vreesde.

J. uit Palestina besloot na zijn 'tweede negatief' terug te keren naar Palestina. Hij wist dat het ontvangen van een 'tweede negatief' een lange wachttijd impliceerde. Hij is nog jong en kan naar eigen zeggen de draad in Palestina zonder problemen terug opnemen. Als persoon vreest hij geen vervolging in Palestina, ook als is het er gevaarlijk om te leven. Net als 5 miljoen andere Palestijnen, hoopt J. er zijn leven te kunnen opbouwen.

3.2 Het verlaten van de "dynamiek van het kansspel"

Het leven als asielzoeker, of als uitgeprocedeerde asielzoeker bleek voor sommige kandidaat-terugkeerders na een bepaalde tijd in die mate onleefbaar geworden, dat ze het leven waarvoor ze ooit vluchtten, verkiezen boven de omstandigheden waarin ze zich in België bevinden. Ze weigeren nog langer om voortdurend in een stresssituatie te leven, omwille van de hoop op een verblijfsstatuut. Het verhaal van deze kandidaat-terugkeerders toont aan dat vrijwillige terugkeer voor hen een laatste toevlucht is, na verschillende pogingen te hebben ondernomen om of te overleven in de illegaliteit of door te reizen, of een verblijfsstatuut te verkrijgen. Zowel een grondige lezing van de uitgeschreven interviews, als de ervaring van de onderzoekers tijdens het interviewen van deze kandidaat-terugkeerders, staven de stelling dat de psychische weerbaarheid van deze mensen te sterk op de proef werd gesteld. De kandidaat-terugkeerders zijn ten einde raad en zien geen enkele leefbare mogelijkheid meer, buiten een terugkeer naar hun land van herkomst.

P. uit India zegt geen toekomst meer te hebben in België. Hij zegt gek te zullen worden mocht hij nog langer in België blijven en net als andere asielzoekers jarenlang niets zou doen buiten eten, slapen, TV kijken en wekelijks 50 euro ontvangen. Het niets doen maakt het leven in België onleefbaar voor hem. Wat hem in India te wachten staat, laat hem koud.

M. uit Iran besloot dat hij beter af zou zijn in de gevangenis in Iran, dan op de straten in België. Hij zegt niets te kunnen doen in België. Hij leeft op de straat en mag niet werken. Hij verkiest de dood boven zijn huidige situatie in België.

Het leven op de straat is onmogelijk voor D. uit Bosnië. Hij meent dat het beter zou zijn te sterven in zijn eigen land dan in België of Nederland op de straten rond te dolen. Mocht hij in de Belgische straten sterven, dan zou niemand over zijn dood horen. Hij zou anoniem sterven. Als hij in Bosnië sterft, dan zullen ze in België beseffen dat hij echt problemen had.

Uit deze citaten blijkt eveneens dat deze kandidaat-terugkeerders nog weinig interesse hebben voor wat hen te wachten staat in het land van herkomst. Ze lijken te hebben aanvaard dat hun terugkeer mogelijk hun dood impliceert. Het is zeer moeilijk de ware toedracht van dergelijke uitspraken met zekerheid te kennen. Onderzoek over langere termijn zal moeten uitwijzen of deze uitspraken moeten worden geïnterpreteerd als symptomen van psychische uitputting, of als een laatste coping-strategie waarmee

de asielzoeker hoopt de onderzoeker alsnog te overtuigen van de gegrondheid van zijn aanspraak op een vluchtelingenstatuut.

3.3 Factoren extern aan de “dynamiek van het kansspel”

Zes van de veertien respondenten zeggen omwille van factoren die buiten de asielynamiek liggen, vrijwillige terug te keren naar hun land van herkomst. Relatief gezien is dit een zeer groot aantal. In de meeste van deze gevallen is het de ziekte of de dood van een familielid die aan de basis liggen van de terugkeerbeslissing.

J. en S. uit Slowakije keren terug naar hun vaderland, ondanks het feit dat ze het leven in het opvangcentrum verkiezen boven dat in Slowakije. De moeder van S. is ernstig ziek en vroeg haar zoon terug te keren. Eens terug in Slowakije hebben ze geen concrete plannen, op het verzorgen van de moeder na.

V. uit Slowakije kon zijn ouders na zijn aankomst in België, wat ondertussen 7 maanden geleden is, niet meer bereiken. Hij deed beroep op een vriend in Slowakije, maar ook deze kon zijn familie niet opsporen. V. voelt zich verplicht naar Slowakije terug te keren om zijn ouders te zoeken. Hij zegt na 2 of 3 maanden, eens hij zijn ouders gevonden heeft, samen met hen terug naar België te keren.

E. keert hoofdzakelijk terug omdat ze zich al vijfjaar niet heeft aangemeld in Rusland. Als ze dit niet doet, dan zou haar familie problemen kunnen krijgen met de Russische overheid.

F. keert terug naar Kosovo, omdat de problemen die hij daar aanvankelijk had, ondertussen opgelost zijn.

M. en L. uit Slowakije hadden gedacht dat hun kinderen, die nu nog steeds in Slowakije zijn, ook naar België zouden kunnen komen. Nu blijkt dat dit allemaal nogal moeilijk te liggen, dus hebben de ouders beslist terug te keren. Het is moeilijk voor iedereen, dus het is beter dat ze naar hun drie kinderen terugkeren.

Alle zes door ons ondervraagde kandidaat-terugkeerders die zeggen omwille van familiale redenen terug te keren naar hun land van herkomst, zijn afkomstig uit voormalige Sovjetlanden. Deze bevinding toont opnieuw het belang aan van de geografische factor bij de analyse van de motiveringen van asielzoekers om terug te keren.

Deze kandidaat-terugkeerders zouden terugkeren naar hun land van herkomst, niet omwille van redenen gerelateerd aan de dynamiek van de hoop, maar omwille van persoonlijke redenen gerelateerd aan het land van herkomst. Toch uiten deze respondenten tijdens de gesprekken regelmatig hun ongenoegen over hun levensomstandigheden in België, hoewel ze dit niet verwoorden als een eerste en/of belangrijkste motivatie voor hun vrijwillige terugkeer. We vermoeden dat hier mogelijk een combinatie van zowel push- als pullfactoren aan de basis ligt van de beslissing van deze asielzoekers om terug te keren naar hun land van herkomst.

E. uit Rusland noemt het leven in het asielcentrum vreselijk. Ze heeft dit nog in geen enkel land - waar ze voorheen asiel aanvraagde - meegemaakt. Ze zegt te leven als een zigeuner. Ze vindt het ongelukkig met tien andere mensen op één kamer te moeten slapen, zelfs met Afrikanen.

We zien bovendien dat de asielzoekers die zeggen terug te keren omwille van persoonlijke of familiale redenen, dit beslisten toen ze minder dan een jaar in België verbleven. Tegelijkertijd zien we hoe het merendeel van deze asielzoekers reeds naar andere landen migreerden voor ze asiel hebben aangevraagd in België. Dit zou er kunnen op wijzen dat de grote meerderheid van asielzoekers, eens ze hebben beslist om hun land van herkomst te verlaten, niet snel van hun migratieproject afzien. In wat hieronder volgt zien we eveneens dat de keuze om vrijwillig terug te keren, niet noodzakelijk het einde van het migratieproject van de asielzoeker in kwestie betekent.

3.4 Definitieve of voorlopige terugkeer?

Twee koppels die terugkeren naar Slowakije denken na hun terugkeer definitief in Slowakije te blijven en daar hun leven opnieuw op te bouwen.

E. hoopt zijn leven definitief uit te bouwen in Kosovo. Toch heeft hij een alternatief voor ogen, indien zijn reïntegratie in Kosovo niet volgens plan verloopt. Hij denkt eraan in dit geval naar Duitsland terug te keren, om daar te werken.

Bij de overige kandidaat-terugkeerders zien we hoe zij helemaal niet de intentie hebben hun migratietraject af te ronden. De meeste overige kandidaat-terugkeerders geven te kennen naar een ander land te willen doorreizen na hun terugkeer. Twee respondenten denken er zelfs aan uiteindelijk naar België terug te keren. De overige respondenten zeggen nog geen duidelijk zicht te hebben op wat hen te doen staat na hun terugkeer.

E. is van plan na haar terugkeer naar Rusland, door te reizen naar Polen op zoek naar de ware liefde. Als ze daar haar geluk niet vindt, heeft ze plannen door te reizen naar een land waar ze zeker geld kan verdienen.

V. hoopt op de hulp van zijn vrienden om, eens hij zijn ouders in Slowakije gevonden heeft, naar België terug te keren.

C. en J. keren terug naar Slowakije en zullen daar uitzoeken naar welk land ze het best vertrekken. Ze moeten eerst nog luisteren naar welk land wordt aangeraden als zijnde het beste land voor hun kinderen.

We zien dat deze kandidaat-terugkeerders hun migratieproject niet noodzakelijkerwijs hebben opgegeven. In verder onderzoek zal de vraag moeten worden gesteld naar wat reïntegratieprojecten nog kunnen betekenen voor deze asielzoekers.

3.5 De rol van IOM

In de lijn van deze laatste bevinding zullen we hier nog kort de rol bespreken die door de kandidaat-terugkeerders aan IOM wordt toegeschreven. Het merendeel van de kandidaat-terugkeerders percipiëren IOM eenvoudigweg als de organisatie die hen van een ticket voorziet om naar hun land terug te keren. De getuigenissen wijzen erop dat het merendeel van de ondervraagde kandidaat-terugkeerders, IOM niet verantwoordelijk

achten voor hun reïntegratie hun na de terugkeer. Deze percepties vinden we eveneens terug bij de ondervraagde asielzoekers in de open opvangcentra en de LOI.

P. die naar India terugkeert en zegt meer dan 250 euro nodig te hebben als startkapitaal, vindt niet dat IOM deze verantwoordelijkheid draagt.

D. uit Bosnië vindt niet dat IOM een organisatie is die hem helpt. De mensen van IOM doen hun job en hun job is om voor een vliegtuigticket te zorgen. Als de ambassade zijn papieren in orde heeft gemaakt, dan zal IOM hem een vlucht boeken. Het enige wat hij belangrijk vindt, is dat zijn problemen worden opgelost. Hij heeft geen geld, job of wat dan ook nodig. Hij zal zelf wel werk vinden eens hij is teruggekeerd.

E. uit Rusland beschrijft haar relatie met IOM en de sociaal assistenten als zeer zakelijk en puur administratief. Ze handelen gewoon haar dossier af, dus eigenlijk heeft ze niet veel te zeggen over de werking van IOM. Ze verwacht van IOM enkel dat ze haar een ticket geven tot in de stad waar ze woont.

Het bovenstaande sluit aan bij de bevinding dat kandidaat-terugkeerders, ook al hebben ze beslist vrijwillig terug te keren naar hun land van herkomst, hun migratieproject niet noodzakelijkerwijs hebben afgerond. Indien de asielzoeker zijn terugkeer niet als permanent beschouwt, heeft hij vermoedelijk minder interesse in reïntegratieprojecten dan zij die beslissen zich definitief in het land van herkomst te vestigen. Verder onderzoek zal ondermeer moeten aantonen of dit impliceert dat er weinig interesse bestaat voor reïntegratieprojecten of dat het huidige aanbod aan reïntegratieprojecten niet voldoet aan de noden van de asielzoekers.

De bevinding dat de kandidaat-terugkeerders geen duidelijke toekomstperspectieven hebben en er niet noodzakelijkerwijs een einde komt aan hun migratieproject, ligt eveneens op één lijn met de bewering van sommige respondenten dat, waren ze in de mogelijkheid, ze niet met de hulp van IOM zouden terugkeren. Wanneer kandidaat-terugkeerders beroep doen op IOM om terug te keren naar hun land van herkomst, verbinden ze zich ertoe de eerstkomende vijf jaar geen asiel meer aan te vragen in België. Zoals blijkt uit de getuigenissen, ontnemt deze verbintenis de asielzoekers de mogelijkheid om, indien de terugkeer niet succesvol blijkt, terug te keren naar België. Ook enkel asielzoekers in de open opvangcentra en de LOI wezen erop dat, indien ze ooit zouden terugkeren, ze dit liever niet met IOM zouden doen.

M. en E. uit Hongarije zegt dat ze niet met IOM zouden terugkeren, als ze zelf het geld hadden om hun ticket te betalen. Nu kunnen ze trouwens de volgende vijf jaar niet meer naar België terugkeren. Helaas hadden ze geen geld en zijn ze verplicht om gebruik te maken van IOM. Ze zouden trouwens niet wachten tot alles geregeld werd. Als ze 100 euro hadden gehad, dan namen ze onmiddellijk de bus tot in Hongarije. Veel Hongaren keren trouwens op eigen houtje terug.

E. uit Rusland was liever niet met de hulp van IOM teruggekeerd. Nu kan ze de volgende vijf jaar geen asiel meer aanvragen in België. Had ze geld, dan keerde ze op eigen houtje terug. Wie weet wil ze later nog naar België terugkeren. In dit geval zal het moeilijk worden voor haar, omdat ze met IOM is teruggekeerd.

S. uit Iran vertelt hoe hij in het opvangcentrum een voorstelling bijwoonde van IOM over een reïntegratieproject. Hij zou hun hulp niet nodig hebben, mocht hij terugkeren. Zelfs mocht hij terug willen, dan nog zou hij naar eigen zeggen niet naar IOM stappen. Hij zou het wel alleen doen.

Besluit en gevolgtrekkingen

We zullen ons in dit hoofdstuk in eerste instantie richten op deze bevindingen die onmiddellijk betrekking hebben op de centrale onderzoeksvraag “welke zijn de motivaties van de asielzoekers om al dan niet naar hun land van herkomst terug te keren.” In een overkoepelend hoofdstuk, waarin het kwalitatieve en het kwantitatieve onderzoek worden samengebracht, zullen we ook de verdere implicaties van de bevindingen met betrekking tot de percepties en ervaringen van asielprocedure bespreken.

De meerderheid van de respondenten komt aan in België, zonder grote voorkennis over de asielprocedure. Integendeel, vaak hebben de asielzoekers geen idee van wat hen hier te wachten staat. Deze asielzoekers vernemen, zij het van de smokkelaar, zij het van voorbijgangers op straat, dat ze asiel moeten aanvragen bij de Dienst Vreemdelingenzaken. Snel leren de asielzoekers wat “asiel aanvragen” precies impliceert. Veruit de meeste respondenten kregen na hun ontvankelijkheidsinterview te horen dat de Dienst Vreemdelingenzaken hun asielaanvraag als zijnde niet ontvankelijk beoordeelt. Ondanks het feit dat asielzoekers hun vluchtreden als “echte problemen” ervaren, wordt het merendeel van onze respondenten door de asielinstanties beoordeeld als niet voldoende aan de criteria van de Conventie van Genève. Willen de asielzoekers een stabiel verblijfsstatuut verkrijgen in België, dan biedt in eerste instantie enkel de asielprocedure daar de mogelijkheid toe.

De meeste asielzoekers bevinden zich na hun aankomst in een stresssituatie omdat, enerzijds zichzelf hun situatie in het land van herkomst als onhoudbaar beschouwden en anderzijds de asielinstanties de ernst van hun situatie in het land van herkomst niet erkennen als zijnde een voldoende grond om asiel aan te vragen. De meeste asielzoekers hebben reeds meerdere negatieve beslissingen ontvangen van de asielinstanties. Bijna alle respondenten getuigen van moeilijke leefomstandigheden op zowel fysiek, psychisch als emotioneel vlak. De “onzekerheid” over hun lot, valt het gros van de respondenten zeer zwaar. De term “onzekerheid” moet echter worden genuanceerd. Bijna alle respondenten gaan ervan uit uiteindelijk in België te zullen blijven. De onzekerheid heeft in de eerste plaats betrekking op de vraag hoelang ze op een verblijfsstatuut zullen wachten en de wijze waarop ze hun doel zullen proberen te bereiken. We hebben gezien dat de asielzoekers, ondanks de negatieve beslissingen, voortdurend hopen op een stabiel verblijfsstatuut in de toekomst.

De emotioneel en psychisch zware leefomstandigheden worden door de asielzoekers eveneens als bijzonder zwaar ervaren door hun perceptie van de procedure als ondoorzichtig. De ondoorzichtigheid geeft hen het gevoel aan willekeurig te worden blootgesteld. Op deze manier wordt de asielprocedure herleid tot een kansspel. Een kansspel is een kwestie van geluk. Hoe klein ook, altijd is er die kans op geluk. Als men blijft spelen, dan trekt men vroeg of laat het winnende lot.

Naast het feit dat de asielzoekers voortdurend vasthouden aan de hoop op een verblijfsstatuut in de toekomst, zullen zij de stressituatie waarin ze zich bevinden op een bepaalde wijze leefbaarder proberen te maken. De asielzoekers zullen op basis van zowel de informatie die ze ontvangen, het concrete verloop van de procedure, hun perceptie van de asielpcedure, de opvangmodaliteit, de eigen ervaringen en persoonlijke eigenschappen, op een bepaalde manier met hun stressituatie “copen” om zo hun kansen op een verblijfsstatuut te verhogen. Het schijnhuwelijk en de integratiepogingen zijn duidelijk kansvergroten strategieën. Asielzoekers hopen hun kansen op een verblijfsstatuut te vergroten door de taal te leren, een beroepsopleiding te volgen. Dit is natuurlijk sterk afhankelijk van het cursusaanbod binnen het opvangcentrum of het OCMW. Binnen deze alomtegenwoordige dynamiek, waarbij de asielzoeker zich in eerste instantie richt op het verkrijgen van een verblijfsstatuut, blijkt er voor het merendeel van de asielzoekers geen plaats te zijn om over vrijwillige terugkeer, zoals geconcretiseerd in het REAB programma, te denken. Dit blijkt uit de beweringen die de asielzoekers doen over de kandidaat-terugkeerders. Het merendeel van de ondervraagde asielzoekers interpreteren de keuze van anderen om vrijwillig terug te keren als zijnde een teken dat ze geen “echte” problemen hadden of geen “echte” problemen meer hebben. We zien hier dus dat de asielzoekers zichzelf telkens buiten het “terugkeer-denken” plaatst. Elke respondent gaat ervan uit dat hijzelf “echte” problemen heeft. Dit impliceert dat vrijwillige terugkeer niet van toepassing is op de respondent. Volgens andere respondenten, keren bepaalde asielzoekers vrijwillig terug naar hun land van herkomst, omdat ze de “onrechtvaardige” situatie in België niet langer aankunnen, en dus verkiezen de situatie in hun land van herkomst te trotseren, zelfs als dit hun dood betekent. Ook hier zien we hoe de respondenten zich buiten deze terugkeer dynamiek plaatsen. Terugkeer zou de dood betekenen. Voor velen is het ondenkbaar om zelf voor de dood te kiezen.

Vervolgens zien we hoe de asielzoekers, wanneer hen de vraag naar vrijwillige terugkeer wordt gesteld, het gevoel hebben niet te kunnen of willen terugkeren naar hun land van herkomst. Ten eerste zien we dat sommige asielzoekers dit gevoel hebben, omdat ze de moeilijke leefomstandigheden die de asielpcedure met zich meebrengt al lange tijd trotseren. Deze asielzoekers zeggen niet vrijwillig terug te keren naar hun land van herkomst, omdat ze aanvoelen het “recht” te hebben hier te mogen blijven, omdat ze hier reeds gedurende lange tijd in moeilijke omstandigheden leven. Ten tweede motiveeren sommige asielzoekers hun beslissing om niet terug te keren in eerste instantie met het argument dat zijzelf of hun kinderen al te lang in België wonen om nog te moeten terugkeren naar hun land van herkomst. Een derde groep asielzoekers zegt niet terug te keren, omdat dit zou impliceren dat zij opnieuw moeten beginnen in het land van herkomst. Als laatste zijn er de asielzoekers die dit gevoel hebben niet terug te kunnen of willen omdat zij vervolging vrezen in hun land van herkomst.

Wat hier opvalt, is dat de meerderheid van de asielzoekers hun gevoel niet te kunnen of willen terugkeren naar hun land van herkomst motiveert met redenen die een gevolg zijn van de asielpcedure in België, en niet zozeer van de vrees voor vervolging omwille van hun ras, religie, nationaliteit, hun behoren tot een bepaalde sociale groep of hun politieke overtuiging.

Bovendien blijkt dat terugkeer, wanneer dit niet a priori wordt geassocieerd met het REAB programma, tot de toekomstperspectieven van bepaalde asielzoekers behoort.

Ervan uitgaand dat dit niet zal gebeuren voor zij een verblijfsstatuut verkregen hebben in België, denken sommige asielzoekers erover na in de toekomst naar hun land van herkomst terug te keren.

De motivaties die de kandidaat-terugkeerders hebben aangegeven voor hun beslissing om met de hulp van een REAB programma terug te keren naar hun land van herkomst, moeten worden gelezen binnen de dynamiek van het kansspel. De asielzoekers getuigen ervan voortdurend te hopen op een verblijfsstatuut, terwijl we bij de kandidaat-terugkeerders duidelijk zien hoe zij of snel na hun aankomst in België, beslissen dat hopen geen zin heeft, of nadat ze alle mogelijke strategieën hebben uitprobeerde, de hoop opgeven.

Zoals blijkt uit de getuigenissen van de asielzoekers, kunnen of willen de asielzoekers niet terugkeren naar hun land van herkomst, tenzij eventueel nadat een hoofdstuk in hun migratieproject werd afgerond en zij een verblijfsstatuut in België verkregen. Nu blijkt eveneens dat het merendeel van de kandidaat-terugkeerders de beslissing om vrijwillig terug te keren niet noodzakelijkerwijs ziet als het einde van hun migratieproject. Vrijwillige terugkeer wordt eerder pragmatisch gebruikt door bepaalde asielzoekers, zonder dat dit noodzakelijkerwijs het einde van hun migratieproject impliceert. Terugkeer wordt zo een middel dat de asielzoeker kan aanwenden om zijn migratieproject te heroriënteren, eerder dan een middel om terug te keren naar het land van herkomst.

Kwantitatieve analyse

Inleiding

In de tweede fase van het onderzoek trachten we in de eerste plaats een kwantitatief meetinstrument te ontwikkelen, waarmee de populatie van asielzoekers in België op grotere schaal kan benaderd en onderzocht worden met betrekking tot vrijwillige terugkeer. Secundo proberen we op basis van dit meetinstrument de bevindingen uit de kwalitatieve fase verder aan te vullen en/of te ondersteunen daar waar mogelijk. Ten slotte proberen we doorheen heel de bespreking aan te tonen dat kwantitatief onderzoek niet alleen mogelijk is binnen de context van asiel en vrijwillige terugkeer maar ook dat dergelijke methode nuttig kan zijn voor het beter begrijpen van een complexe nog relatief onbekende realiteit.

Het ontwikkelen van een meetinstrument houdt de constructie en eerste test in van een methodologie die inhoudelijk gefundeerd is op de bevindingen uit de kwalitatieve fase van dit onderzoek aangevuld met concepten uit bijkomende theoretische kaders. We proberen op een kwantificeerbare en gestandaardiseerde manier de o.i. belangrijkste elementen in de leefwereld van de asielzoeker te bevragen. Deze bevraging zal onderworpen worden aan een grondige statistische analyse om aldus de betrouwbaarheid en validiteit van de metingen van de verschillende elementen en concepten nauwkeurig te bekijken. De concepten die hier aan bod komen kunnen dan, indien voldoende betrouwbaar en valide bevonden, in dit onderzoek verder gebruikt worden om algemenere uitspraken te kunnen doen betreffende het belang van, en de onderlinge samenhang tussen, de verschillende elementen en concepten in de beleving van asielzoekers.

Een voorafgaande opmerking is hier op zijn plaats: het instrument zoals dat hier wordt voorgesteld, kan geenszins een eindproduct genoemd worden. Elke instrumentontwikkeling omvat immers verschillende testfasen en correctiefasen, waarvan in dit onderzoek slechts één ronde is afgewerkt. Wel wordt hier een basis gepresenteerd die verder kan gebruikt worden om het instrument vervolgens beter te “kalibreren”, inhoudelijk en vormelijk, op het gebruik in deze en eventueel andere contexten. We hopen hier te kunnen aantonen dat bepaalde aspecten van het instrument goed “werken”. Evengoed zullen we hier en daar moeten toegeven dat het instrument op andere vlakken nog te kort schiet. Om de tekst te verlichten wordt ervoor gekozen het statistisch-technische aspect van de analyses zoveel mogelijk te weren. Waar nodig zullen we kort ingaan op de gebruikte methodes en analysetechnieken.

Positionering ten opzichte van het kwalitatieve luik

De ontwikkeling en het gebruik van een kwantitatief instrument betekent niet dat het belang van het individuele verhaal als onderzoeksobject, zoals via de kwalitatieve dataverzameling aan bod is gekomen, wordt ontkend of onderschat, integendeel. Uit de kwalitatieve data-analyse blijkt overduidelijk dat persoonlijke en erg diverse redenen en motivaties een belangrijke rol kunnen spelen binnen de beslissing al dan niet terug te keren. Heeft het dan wel zin de erg individueel getinte situatie van elke asielzoeker te benaderen met een gestandaardiseerd instrument dat op zoek gaat naar algemeenheden? We zullen doorheen deze rapportering de lezer hopelijk kunnen overtuigen dat het inderdaad mogelijk is, en dat het laten samenwerken van beide methodes erg vruchtbaar kan zijn.

Een kwantitatieve methodologie biedt enkele manifeste aanvullende voordelen naast de kwalitatieve methode van het interview. Zo kunnen op kortere tijd meer mensen deelnemen aan het onderzoek, wat in potentie de representativiteit van een onderzoek kan vergroten; tevens is de bevraging minder tijdsintensief voor de onderzoeker. Door de standaardisering - iedereen krijgt dezelfde vragen op dezelfde wijze geformuleerd en voorgelegd - en rechtstreekse kwantificeerbaarheid, wordt de verwerking van de verkregen gegevens vergemakkelijkt en uniform gemaakt: er ontstaat de mogelijkheid om statistische analyses uit te voeren, en op die manier statistisch gefundeerde uitspraken te doen. Zo kunnen algemenere uitspraken gedaan worden die geldig zijn voor een grotere groep (namelijk de populatie waaruit de steekproef komt). Ook zullen sommige gebruikte concepten inhoudelijk gepast worden in bestaande theoretische kaders. Het gaat hier om theorievorming binnen de sociaal-psychologische studie van intergroeprelaties (Tajfel, H. & Turner, J. C. (1986). *The social identity theory of intergroup behavior*. In *Psychology of intergroup relations*. 2. Auflage. S. Worchel & W. G. Austin, eds. Nelson-Hall: Chicago. 7-24., concepten uit de acculturatiepsychologie (Berry, J., W., (1980). *Acculturation as varieties of adaptation*. In Padilla (ed.), *acculturation: Theories, models and some new findings* (pp. 9 - 25). Boulder, CO: Westview.) en theorievorming binnen psychologisch onderzoek naar stress en coping (Carver, Scheier, & Weintraub, 1989).

De standaardisering, en het werken met gesloten vragen - de antwoordalternatieven liggen op voorhand vast - impliceert echter ook dat het a priori aandeel in kwantitatief onderzoek een grotere rol speelt. In de constructie van het instrument wordt immers een selectie gemaakt van wat aan alle deelnemers zal worden voorgelegd. De vrijheid van de respondenten wordt hierdoor enigszins beperkt; de deelnemer krijgt weinig of geen kans om bemerkingsen te geven bij bepaalde items, of te motiveren waarom hij of zij een bepaald antwoord geeft. Dit beperkt in zekere mate de rijkdom van de informatie die uit dit soort onderzoek gehaald wordt. Anderzijds is het wel zo dat de onderzoeker er voor kan zorgen dat de selectie van wat bevraagd wordt voldoende rijk is en voldoende dicht bij de leefwereld van de respondenten aanleunt. Op deze manier wordt de enquête ook door de asielzoekers als relevant beschouwd wat op zijn beurt dan weer een positieve invloed heeft op de motivatie van de respondenten om de enquête volledig en eerlijk in te vullen.

Bespreking van het instrument

1. Vormelijke aspecten

Het instrument bestaat uit een verzameling uitspraken, de geconstrueerde items, die door de respondenten gescoord worden op een Likert vijf-punten schaal. Dit biedt als voordelen dat de antwoordalternatieven vastliggen en gelijk zijn voor alle respondenten. We geven een voorbeeld van een item, zoals het in de vragenlijst (Engelse versie) voorkomt:

I am well informed about the asylum procedure in Belgium 1 2 3 4 5

De respondent wordt gevraagd om zijn/haar mening over de uitspraken te reflecteren door één cijfer aan te duiden. In de vragenlijst wordt steeds een betekenis aan de cijfers gegeven, zodat de cijfers een positie op de dimensie ‘eens-oneens’ bekleden, in dit geval van ‘helemaal oneens’ (1) over ‘gedeeltelijk oneens’ (2) en ‘niet oneens maar ook niet eens’ (3) naar ‘gedeeltelijk eens’ (4) en ‘helemaal eens’ (5). Deze cijferdefinities worden doorheen de vragenlijst geregeld expliciet en duidelijk vermeld:

- 1: Disagree completely
- 2: Rather disagree
- 3: Agree nor disagree
- 4: Rather agree
- 5: Agree completely

In totaal bevatte de enquête 118 items (de persoonlijke gegevens meegerekend). Elke bladzijde van de enquête bevat ongeveer 20 items, ingedeeld in blokken van maximaal acht, om de respondenten de mogelijkheid te geven rustpauzes in te lassen – zij kunnen elk afzonderlijk na elk blok eventjes een rustpauze inpassen en nadien beginnen met een nieuw blok, zodat ze de draad niet verliezen.

2. Inhoudelijke aspecten

De verzameling items construeerden we, zoals reeds gezegd, grotendeels op basis van bevindingen en thema's die we ontleen aan het kwalitatieve luik van dit onderzoek. Per thema werden een aantal uitspraken geformuleerd die elk verwijzen naar aspecten die als belangrijk naar voren kwamen in de analyse van de kwalitatieve bevraging van de beleving van de asielzoekers. De uitspraken worden zo geformuleerd dat ze ondubbelzinnig, duidelijk en eenvoudig begrijpbaar zijn. Ter illustratie geven we hier enkele uitspraken betreffende mogelijke percepties over de procedure. Bij elke uitspraak dient de respondent op de 5-punten schaal aan te geven in welke mate hij het eens of oneens is (volgens de inhoudelijke definitie van de cijfers, cf. supra).

- By staying here in this situation for a long time, I make it clear that my problems are real.
- You have to be lucky to get a positive, because the procedure is like a lottery.
- The procedure takes too long.
- I would prefer to have a final decision more quickly, be it positive or negative.

De uitspraken kunnen inhoudelijk ingedeeld worden in drie grote thema's of domeinen die de vragenlijst behandelt. Een eerste domein van uitspraken betreft de procedure en de opvang, een tweede domein de situatie in het thuisland en een derde domein betreft de toekomstperspectieven van de asielzoekers. We geven hieronder een overzicht van de uitspraken per categorie.

2.1 Procedure en opvang

Ten eerste worden uitspraken voorgelegd betreffende de situatie van de asielzoeker in België, de opvang en de perceptie van de procedure. Hierbij horen ook items die peilen naar de manier waarop asielzoekers met hun situatie omgaan. Concreet gaat het in dit deel over items betreffende:

- Informatie over de procedure (items 1, 2 en 17)
- Gepercipieerde rechtvaardigheid van de procedure (items 26, 27, 31, 32, 33, 80, 85)
- Gepercipieerde willekeur in de procedure (items 28, 36, 83)
- Gepercipieerde relatieve deprivatie: het gevoel dat andere nationaliteiten meer kans hebben op een positieve beslissing dan andere (items 30, 37) (Walker, I. & Pettigrew, T. F. (1984). Relative deprivation theory: an overview and conceptual critique. *British journal of social psychology*, 23, 301-310.)
- De lengte van de procedure (9, 10, 13, 25, 29, 34, 44, 59, 81, 82)
- Gepercipieerde autonomie: in hoeverre heeft men het gevoel controle te hebben over zijn leven. (6, 7, 8, 15, 16, 21, 22, 23, 24)
- Verschillende coping strategieën (36 – 43, 50 – 55, 62 – 67); deze items werden aangepast overgenomen van Carver, Scheier, & Weintraub, 1989.
- Cultuurovername, cultuurbehoud en participatie aan de Belgische maatschappij (Berry et al., ...) (47, 48, 49, 57, 58, 60, 61)

2.2 De situatie in het thuisland

Het tweede thema dat in de enquête wordt behandeld, is de situatie in het thuisland van de asielzoeker. Gezien de moeilijkheid gestandaardiseerde vragen aan te bieden over een thema dat zulke interindividueel verschillende antwoorden kan ontlokken, wordt deze sectie bewust kort en erg algemeen gehouden. Er komen items voor betreffende:

- de reden voor het vertrek (68 – 70; 77, 88, 92)
- de gepercipieerde legitimiteit van de migratie: gezien de problemen in het thuisland moet België de respondent toestaan te blijven (73, 79, 86)
- de evoluties (economisch, politiek) in het thuisland (71, 72, 74, 87)

2.3 Toekomstperspectieven

Ten derde worden items ter overweging voorgelegd die te kaderen zijn binnen het toekomstperspectief van de respondent. Dit deel bevat items betreffende een mogelijke terugkeer of verlenging van het verblijf in België en wat dit respectievelijk zou betekenen voor de persoon in kwestie. Het betreft items over:

- de gepercipieerde outcome-expectancy: dit is de geschatte kans dat men uiteindelijk in België mag blijven. (3, 11, 12, 18)
- de gepercipieerde stabiliteit van de huidige situatie: zal de situatie waarin men zich bevindt snel veranderen of niet? (4, 20, 84) (ref ...)
- terugkeer naar het thuisland (75, 76, 78, 89, 90, 93)
- Wat zou terugkeer betekenen? (106, 107, 108, 110 – 113)
- blijven in België, en wat dat zou betekenen (94, 95, 100, 101)
- willen versus moeten blijven (97, 98, 99, 102, 104, 105)
- gepercipieerde permeabiliteit van België: dit is de mate waarin men de indruk heeft dat België bereid is asielzoekers op te nemen in de maatschappij (91, 96, 103, 109)

Deze indeling werd gemaakt op basis van de inhoud van de concepten, en vertelt niets over de plaatsing van de items binnen de gehele vragenlijst. Het is zo dat de verschillende items die bij een bepaald concept horen, in sommige gevallen gespreid worden over de gehele vragenlijst, zodat items die verschillende thema's behandelen elkaar afwisselen. We pretenderen evenmin dat deze indeling de enige mogelijke is. Sommige items kunnen ook bij een ander thema geplaatst worden, zoals bijvoorbeeld de items betreffende de gepercipieerde permeabiliteit, die ook bij het domein 'procedure en opvang' kunnen gerekend worden. We zullen deze indeling echter ook aanhouden in het verdere verloop van de tekst, om zoveel mogelijk het overzicht te bewaren. Voor een volledige versie van de enquête verwijzen we naar de bijlage.

3. De verwerking van de data

In eerste instantie worden de antwoorden op elk item afzonderlijk als variabele beschouwd. We vertrekken bij de analyse met andere woorden van de geobserveerde variabelen (de geobserveerde antwoorden per item). We veronderstellen nu dat de variabiliteit in antwoorden die per item geobserveerd wordt gedeeltelijk te wijten is aan een latente variabele, waarop verschillende respondenten een verschillende "waarde" hebben. Wanneer we spreken over latente variabele, doelen we op een niet rechtstreeks observeerbare houding, een mening, gevoel of een persoonlijkheidsaspect. We veronderstellen bijvoorbeeld dat de verschillende items betreffende de procedure niet allemaal peilen naar verschillende latente variabelen, maar dat ze tot op zekere hoogte een uiting zijn van één of enkele latente variabelen, en dat verschillende mensen een verschillende "waarde" hebben op deze latente variabelen. We gebruiken de principale componenten analyse (kortweg PCA) om deze latente variabelen op het spoor te komen. Deze techniek gaat op zoek naar componenten (latente variabelen) die aan de basis liggen van de geobserveerde antwoorden.

Mensen verschillen van elkaar in de mate waarin ze een bepaalde mening hebben, de mate waarin ze een bepaalde attitude aannemen of de mate waarin ze een bepaald gevoel hebben. Deze verschillen worden gereflecteerd in de manier waarop ze antwoorden op de stellingen in de enquête. We veronderstellen met andere woorden dat de verschillen in antwoorden op een bepaald item het resultaat zijn van verschillen op de latente variabele die aan de basis ligt van het antwoord op het item. Via het antwoord op dat item (dat bestaat uit een cijfer tussen één en vijf) en op andere items die een uiting zijn van dezelfde latente variabele, kan de mate waarin iemand een houding of een gevoel heeft of een persoonlijkheidsaspect vertoont, gekwantificeerd worden.

De principale componenten analyse (PCA) ordent de verschillende items in verschillende categorieën op zo'n manier dat items die in dezelfde categorie terecht komen een uiting zijn van dezelfde latente variabelen. Een categorie items die dezelfde latente variabele meten, wordt component genoemd, vandaar de naam 'principale componenten analyse'. In tweede instantie zal dan op de items van eenzelfde component een onderzoek naar interne consistentie gebeuren. Dit onderzoek bestaat erin dat we zullen nagaan in welke mate het hoog scoren op één van de items van een bepaalde component een hoge score op de andere impliceert: we verwachten immers dat items die dezelfde latente variabele meten, door eenzelfde respondent op gelijkaardige manier worden ingevuld. Wanneer de items die de latente variabele meten intern consistent blijken, zullen we spreken van een concept. De interne consistentie van een concept kunnen we beschouwen als een maat voor betrouwbaarheid van dat concept, en wordt uitgedrukt met de Griekse letter 'α' (i.e. Cronbach's alpha, een getal tussen nul en één: hoe groter α, hoe betrouwbaarder het concept).

De juiste aard van deze latente variabelen, of concepten, ligt niet a priori vast maar wordt bepaald op basis van de samenhang en variabiliteit van de afzonderlijke items. Het a priori aandeel blijft met andere woorden beperkt tot de selectie van items die men opneemt in het instrument; het is een empirische kwestie welke latente variabelen uiteindelijk worden gevonden. De interpretatie van de latente variabele wordt gestoeld op de items die, volgens de analyse, een manifeste uiting ervan zijn (die de latente variabele "meten"), en de informatie uit het kwalitatieve luik. Ook de "waarde" die iemand heeft op een bepaalde latente variabele wordt berekend op basis van zijn/haar antwoorden op deze items. Concreet nemen we hiervoor het gemiddelde van de items die een uiting zijn van dezelfde latente variabele. Zo krijgen alle respondenten voor elke latente variabele een waarde van één tot vijf toegewezen.

Wanneer we de verschillende latente variabelen hebben geïdentificeerd die verondersteld worden aan de basis te liggen van het antwoordpatroon van de respondenten, kunnen in tweede instantie de bijkomende, en inhoudelijk misschien interessantere, analyses uitgevoerd worden. Enerzijds kunnen we kijken naar gemiddelden van de latente variabelen, om na te gaan in hoeverre bepaalde meningen of attitudes voorkomen; anderzijds wordt het mogelijk te kijken hoe verschillende latente variabelen aan elkaar gerelateerd zijn.

Beschrijving van de steekproef

91 respondenten namen deel aan het onderzoek. We merken op dat er bij de deelnemers een zekere terughoudendheid heerste om persoonlijke gegevens weer te geven, hetgeen ons verplicht een onvolledige beschrijving te geven van onze steekproef.

11 respondenten (12.1 %) gaven niet aan of ze man dan wel vrouw zijn; van de overige 80 respondenten waren 17 vrouwen (18.7 %) en 63 mannen (69.2 %). 39.5 % van de respondenten was jonger dan 28, 75.6 % jonger dan 34; 5 respondenten gaven geen informatie over hun leeftijd.

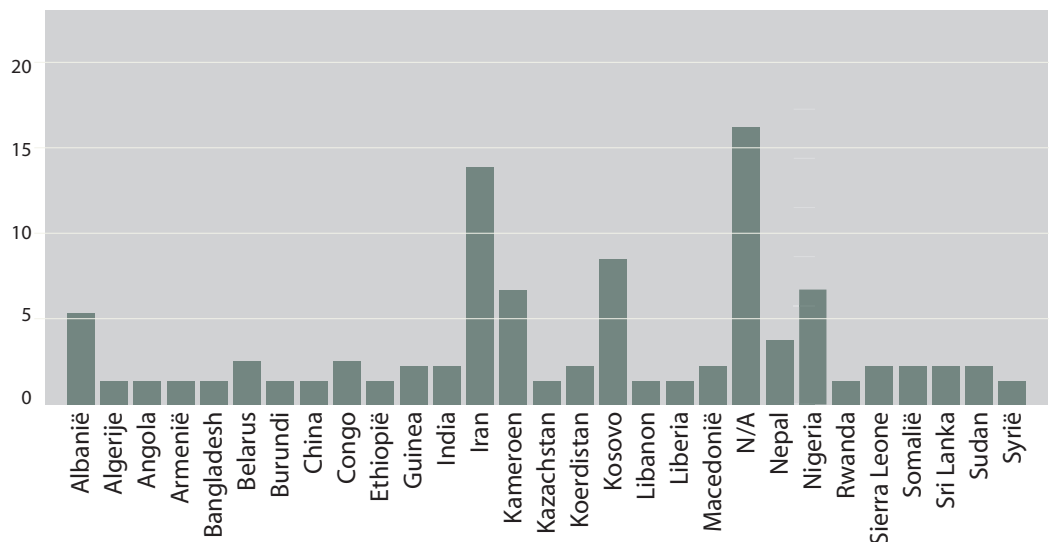
Het grootste deel van de deelnemers verbleef in de open centra te Kapellen, Broechem en Bevingen (samen 80 %). De overige 12 % verbleef in Rixensart (5.5 %) en Arendonk (6.5 %). De belangrijkste nationaliteiten waren Iran (15.4 %), Nigeria (7.7 %) en Kosovo (7.7 %). 16 deelnemers gaven niet aan tot welke nationaliteit ze behoren; figuur 5.1 geeft een exhaustief overzicht van de verschillende nationaliteiten. Om al deze verschillende nationaliteiten te kunnen bereiken werd de enquête in verschillende talen aangeboden: Russisch (8 ingevulde exemplaren), Albanees (21 ingevulde exemplaren), Perzisch (19 ingevulde exemplaren), Frans (17 ingevulde exemplaren) en Engels (26 ingevulde exemplaren).

De gemiddelde verblijfsduur van de respondenten bedraagt 16,366 maanden, met een minimum van 1 en een maximum van 72 maanden. 20 respondenten gaven niet aan hoe lang ze reeds in België verbleven.

Vooraleer we overgaan tot de weergave van de resultaten, is het gepast enkele opmerkingen en belangrijke observaties van onze kant weer te geven. Ten eerste is het duidelijk dat onze steekproef erg heterogeen is wat betreft nationaliteit, cultuur, leeftijd en verblijfsduur (cf. supra). Behalve deze gemeten variabelen stelden we vast dat ook het opleidingsniveau en de mate van testvertrouwdheid erg varieerden. Dit alles heeft een rechtstreekse, drukkende invloed op de betrouwbaarheid (in termen van interne consistentie) van de concepten die gedistilleerd worden, wat zich op zijn beurt laat gelden op niveau van correlaties tussen de verschillende concepten. Ook het gebruik van verschillende vertalingen, kan een gelijkaardige invloed uitoefenen.

Figuur 5.1. Een overzicht van de verschillende nationaliteiten in de steekproef.

N/A = niet aangegeven

In deze fase van de ontwikkeling van het instrument werd echter gekozen om zoveel mogelijk respondenten te bereiken, wat ons heeft verplicht tot het toelaten van deze drukkende invloeden. Het is belangrijk op te merken dat deze drukkende invloeden leiden tot een onderschatting van verbanden die in de populatie van asielzoekers voorkomen. Verder kan worden vermoed dat de concepten die als betrouwbaar uit de analyses komen, erg stabiel zijn, en dus ook in meer specifieke populaties kunnen gebruikt worden.

Een tweede observatie, die niet werd geanticipeerd, is dat de 5-punten schalen door heel wat respondenten werden gereduceerd tot 3-punten schalen, wat ook een drukkende werking heeft op de correlaties. Schaalpunten 2 en 4 werden door deze respondenten zelden of nooit gebruikt. Hoewel hier moet vermeld worden dat ook antwoordalternatief 'drie' vaak werd gebruikt, betekent dit mogelijk dat de items erg extreme antwoorden en reacties bij onze respondenten ontlokten. In dat geval zullen in verder onderzoek sommige items misschien aangepast moeten worden. Een andere mogelijkheid is dat er uitgebreidere informatie moet gegeven worden over de manier waarop de enquête dient te worden ingevuld. Zoals reeds werd aangegeven observeerden we bij de respondenten behoorlijke verschillen wat betreft opleidingsniveau (en bijgevolg testvertrouwdheid).

We willen tenslotte nogmaals opmerken dat deze factoren er enkel toe leiden dat de correlaties, de verbanden, die gevonden worden in dit onderzoek een onderschatting zijn van de werkelijke verbanden, en in die zin geen euvel vormen voor de bevindingen die we hier rapporteren. Wanneer we spreken over 'werkelijke verbanden', doelen we op de verbanden die in de gehele populatie aanwezig zijn, en die we op basis van deze steekproef proberen te schatten. Deze schattingen zullen eerder een onderschatting van de werkelijke verbanden zijn, omwille van de storende factoren die we hierboven beschreven.

Op zoek naar interpreteerbare concepten

In wat volgt, zal beschreven worden welke concepten we uit de verkregen data hebben kunnen distilleren. Het betreft hier een inductief proces, d.w.z. we vertrekken van de antwoorden op de verschillende items, en proberen de data te reduceren tot een aantal concepten die verscheidene items omvatten. We gebruiken hiervoor de methode die bij de bespreking van het instrument reeds kort werd toegelicht.

We moeten nog vermelden dat elk thema een verschillende analyse impliceert, en dat niet alle items in dezelfde analyse worden verwerkt. Zo zal er bijvoorbeeld op items die betrekking hebben op de onrechtvaardigheid en willekeur van de procedure een analyse uitgevoerd worden, daarna op items die verwijzen naar de lengte, enz... Op deze manier verkrijgen we per thema de belangrijkste en intern consistente concepten, die in verdere analyses gebruikt zullen worden. We gebruiken dezelfde indeling als bij de bespreking van het instrument, dus volgende thema's zullen één voor één aan bod komen: procedure en opvang, de situatie in het land van herkomst en de toekomstperspectieven.

We herinneren de lezer eraan dat wanneer we het hebben over een 'concept', we doelen op een perceptie, mening, een gevoel of houding waarvoor we een betrouwbare meting voor handen hebben.

1. Procedure en opvang

1.1. De rechtvaardigheid in de procedure

Een PCA op de betreffende items, 12 in totaal, leverde een twee componenten structuur op. Rekening houdende met de interne consistentie, een maat voor statistische betrouwbaarheid, en interpreteerbaarheid, bleven uiteindelijk 6 items over, waarvan 4 items de ene component en 2 items de tweede component meten.

Eén component bevat 2 items aangaande de willekeur in de procedure (28, 36) en 2 items over de perceptie dat asielzoekers die hun verhaal beter “verkopen” of zelfs liegen meer kans hebben op een positieve beslissing (27, 80). We noemen dit **concept de ‘perceptie van willekeur en onrechtvaardigheid’** ($\alpha = .76$). Hoe hoger de score op deze maat, hoe sterker de respondent in kwestie de perceptie van willekeur en onrechtvaardigheid heeft.

De tweede component bevat twee items die verwijzen naar een gevoel van relatieve groepsdeprivatie (30, 37), dit is het gevoel dat mensen van andere nationaliteit meer kans hebben om een positieve beslissing te krijgen dan mensen van de eigen nationaliteit. Wederom geeft een hoge score op deze maat een sterke perceptie van relatieve groepsdeprivatie aan. Dit concept wordt in wat volgt **‘relatieve deprivatie’** ($\alpha = .59$) genoemd

We geven ten slotte nog aan dat een vier componenten structuur de data beter verklaart. De verschillende componenten zijn dan echter erg oninterpreteerbaar, en we maken hier dus een expliciete keuze voor een inhoudelijk relevante, betekenisvolle componentenstructuur. We vermoeden echter wel dat binnen de beleving van de asielzoekers met betrekking tot de procedure nog andere relevante elementen spelen, die in dit onderzoek niet voldoende naar boven kwamen om mee op te nemen in verdere analyses.

1.2 Lengte van de procedure

Negen items verwijzen naar de lengte van de procedure en verschillende aspecten daarvan. Een PCA op deze items leverde een structuur op met vier componenten, die één-duidige interpretaties mogelijk maakte. We geven deze componenten met interpretatie weer:

1.2.1 De procedure als test:

Een eerste component bevat drie items die peilen naar de perceptie van de procedure als test (29, 34, 82): door lang in België te blijven, toont men aan dat men echte problemen heeft. Onlosmakelijk hiermee verbonden, althans in dit onderzoek, is de perceptie dat men via het verlengen van het verblijf in België de kans vergroot op een mogelijk permanent verblijf. Dit concept noemen we in het verdere verloop de ‘perceptie van de procedure als test’ ($\alpha = .69$). Een hoge score hierop betekent dat de respondent de procedure sterk als test beleeft.

Het is belangrijk op te merken dat dit concept enigszins ambigu blijft. Het omvat twee aspecten die op basis van onze data niet onderscheiden kunnen worden: enerzijds het aspect van de procedure als test in strikte zin – door lang te blijven “bewijst” de asielzoeker dat hij echte problemen heeft – anderzijds de perceptie dat als men lang in België blijft, men uiteindelijk wel mag blijven.

1.2.2 De procedure is te lang:

Deze component omvat twee erg directe items die verwijzen naar de lengte van de procedure (25, 35). Wie een hoge score heeft op deze component, heeft de mening dat de procedure te lang is. Naar dit concept zal in wat volgt verwezen worden als 'de procedure is te lang' ($\alpha = .53$)

1.2.3 Begrip voor de lengte:

Deze component bevat twee items die peilen naar het begrip dat de asielzoeker kan opbrengen voor de lengte van de procedure, in het licht van een correcte, rechtvaardige beslissing (9, 81). Asielzoekers die hier hoog op scoren hebben begrip voor de lengte, omdat die lengte nodig zou zijn om tot een correcte en rechtvaardige beslissing te komen. We noemen dit concept in wat volgt 'begrip voor de lengte' ($\alpha = .50$).

1.2.4 De procedure als strategie:

De laatste component verwijst naar het uitputten van alle mogelijkheden in de procedure om het verblijf in België te verlengen. De procedure wordt als het ware als strategie gebruikt om te kunnen blijven in België, aangezien men zolang de procedure loopt opvang geniet. Deze component bevat twee items (44, 59). Een hoge score op deze component betekent het sterk geneigd zijn tot deze houding. We verwijzen in wat volgt naar dit concept met 'procedure als strategie' ($\alpha = .58$).

1.3 Autonomie of controle

Met negen items werd nagegaan in welke mate asielzoekers het gevoel hebben controle te kunnen uitoefenen op hun situatie, gemeten. Een PCA op de negen items leverde een twee componenten structuur op. De eerste component bevat drie items die overwegend peilen naar controle over het alledaagse leven (15, 21, 22) ($\alpha = .75$). De tweede component bestaat uit drie items die naar de controle over de procedure verwijzen (16, 23, 24) ($\alpha = .77$).

We kozen ervoor om deze zes items die naar autonomie verwijzen onder één concept, dat we 'gepercipieerde autonomie' ($\alpha = .81$) noemen, te brengen. De redenen hiervoor hebben, behalve de interpreteerbaarheid, veelal te maken met de verhoging van de interne consistentie door het samennemen van de zes items; hier sterk bij aanleunend bleek de correlatie tussen beide componenten erg hoog ($r = 0,573$). Na recodering betekent een hoge score dat de respondent het gevoel heeft veel controle te hebben over zijn situatie.

1.4 Coping strategieën

Bij de analyse van de items die we aangepast overnamen uit een reeds bestaand, algemener, instrument aangaande coping-strategieën (Carver, Scheier, & Weintraub, 1989), werden drie componenten gedistilleerd, rekening houdende met betrouwbaarheid en interpreteerbaarheid. We geven een overzicht van de componenten met interpretatie:

1.4.1 Emoties ventileren ($\alpha = .65$):

Deze component bevat drie items die peilen naar de mate van emotionele stress die de asielzoeker ervaart, en de mate waarin hij/zij deze stress uit (41, 53, 65). Een hoge score wijst op het hebben van gevoelens van stress en de neiging om deze gevoelens te uiten.

1.4.2 Gelatenheid ($\alpha = .60$):

Deze component omvat vier items die verwijzen naar het gevoel dat men niet kan bereiken wat men wil, en dat men zich daarbij neerlegt (39, 51, 52, 63). Asielzoekers met een hoge score op deze component hebben het opgegeven hun doel te bereiken; zij aanvaardden dat hun situatie niet veranderd kan worden en leggen zich daarbij neer.

‘Gelatenheid’ in deze context roept een erg negatief gevoel op. Het is niet zozeer een instemmen met een bepaalde situatie, dan wel een zich gedwongen neerleggen bij de situatie. Men heeft het gevoel helemaal geen vat te hebben op de omstandigheden, het gevoel dat het onmogelijk is zelf zijn/haar doel te bereiken: daarom legt men zich neer bij de situatie.

1.4.3 Opzoeken van (emotionele en instrumentele) sociale steun ($\alpha = .77$):

Deze component wordt gemeten door zes items, die peilen naar de mate waarin asielzoekers zich naar hun omgeving richten om raad, informatie, begrip of medeleven te krijgen (42, 43, 54, 55, 66, 67). Een PCA op deze items resulteerde in een twee componenten structuur, die echter ambigue interpretaties opleverde. Zo kon er op basis van de indeling van de principale componenten analyse niet éénduidig gedifferentieerd worden tussen het opzoeken van emotionele steun (begrip en medeleven van iemand krijgen) en het opzoeken van instrumentele steun (raad of informatie vragen aan anderen). Om deze reden, en omwille van de hogere interne consistentie van het overkoepelende concept, werd gekozen voor de combinatie van beide in één concept gekozen. Een hoge score betekent dat de respondent in kwestie veel sociale steun opzoekt.

1.5 Acculturatie oriëntaties

Met de ‘acculturatie-items’ wilden we nagaan welke houding de asielzoekers aannemen ten opzichte van de Belgische cultuur (in termen van cultuurovername), ten opzichte van de Belgische maatschappij (in termen van participatie) en ten opzichte van hun eigen cultuur (in termen van cultuurbehoud). De items die hiervoor gebruikt werden zijn gebaseerd op het acculturatiemodel van Berry et al. (...) en Bourhis et al. (...). Op de tweede plaats werden twee items geconstrueerd om te meten in hoeverre het overnemen van de Belgische cultuur als bewuste strategie gebruikt wordt om een permanente verblijfsvergunning te krijgen en het verblijf in België gemakkelijker te maken.

Een PCA op de acculturatie-items leverde twee componenten op: één component omvat de items die peilen naar de mate waarin men het belangrijk vindt de eigen cultuur te behouden (49, 57). We noemen deze component in wat volgt ‘cultuurbehoud’ ($\alpha = .75$). De tweede component bevat de items die verwijzen naar de houding van cultuurovername (men vindt het belangrijk de Belgische cultuur over te nemen) gecombineerd met de items die verwijzen naar participatie aan de Belgische maatschappij (men vindt het belangrijk Belgische vrienden te hebben en deel te nemen aan het “Belgische leven”).

We noemen deze component in wat volgt ‘cultuurovername en participatie’ (46, 47, 58, 61) ($\alpha = .75$).

Het is interessant op te merken dat de twee items die verwijzen naar het overnemen van de Belgische cultuur als bewuste strategie (48, 60) geen onderscheiden component vormen wanneer ze in de analyse worden meegenomen. Dit wil zeggen dat in de beleving van de asielzoekers, althans binnen onze steekproef, weinig (of geen) onderscheid gemaakt wordt tussen cultuurovername als houding (men vindt het belangrijk) en als strategie (men gebruikt het). Om de klassieke acculturatiehoudingen (Berry, ... ; Bourhis, ...) te bewaren, werd ervoor gekozen om houding en strategie van elkaar gescheiden te houden. Dit betekent dat we nog een derde acculturatie-oriëntatie invoeren, hoewel niet helemaal ondersteund door de data, namelijk ‘cultuurovername als strategie’.

2. Situatie in het land van herkomst

Al de items binnen dit thema (behalve items die door te veel respondenten niet werden ingevuld) werden in één principale componenten analyse verwerkt. Dit leverde een drie componenten structuur op, die uiteindelijk tot twee interpreteerbare en intern consistente concepten leidde. De derde component bleek niet intern consistent en kon dus niet verder gebruikt worden.

2.1 Economische motivatie

Dit thema werd bevestigd met enerzijds erg directe items, waarbij de respondenten moesten aangeven om welke redenen ze hun thuisland verlaten hadden (politieke economische of persoonlijke); deze items werden echter door te weinig respondenten beantwoord om te kunnen gebruikt worden. Anderzijds vroegen we ook of bij het vertrekken de asielzoeker gemotiveerd was door de wil om elders een nieuw leven op te bouwen, en geld te verdienen. Twee van de drie items konden tot één concept gebracht worden, dat een meting kan genoemd worden van deze motivatie. We noemen dit concept verder ‘economische motivatie’ ($\alpha = .71$), hetgeen verwijst naar de motivering van de migratie: is de respondent vertrokken met de idee elders te werken en te wonen, kortom een nieuw leven op te bouwen? Een hoge score betekent dat de respondent deze motivering sterk aanhangt.

2.2 Gepercipieerde legitimiteit van de migratie

De drie items die peilden naar de mate waarin de respondent vindt dat hij/zij in België zou moeten aanvaard worden, gezien zijn/haar problemen in het thuisland, behoorden tot dezelfde component. Na de betrouwbaarheidsanalyse viel één item weg. Er blijven dus twee items over binnen het concept dat ‘gepercipieerde legitimiteit’ ($\alpha = .51$) zal genoemd worden.

Het concept verwijst naar de gegrondheid, volgens de asielzoeker zelf, van zijn verblijf in België en van zijn asielaanvraag: België moet hem/haar een permanent verblijf toestaan, gezien zijn/haar situatie in het thuisland. Een hoge score op dit concept komt overeen met een grote perceptie van legitimiteit.

2.3 Evolutie/verbetering van de situatie in het thuisland

De items die verwezen naar de mogelijkheid van de toekomstige verbetering van de situatie in het thuisland, werden onvoldoende intern consistent bevonden, en kunnen dus niet meegenomen worden in verdere analyses.

3. Toekomstperspectieven

3.1 Gepercipieerde stabiliteit van de huidige situatie

Drie items werden geconstrueerd om na te gaan in hoeverre asielzoekers hun situatie als stabiel of onveranderlijk percipiëren. Na het onderzoek naar interne consistentie bleven twee items over (20, 84). Een hoge score op deze maat geeft aan dat de respondent sterk het gevoel heeft dat de situatie waarin hij/zij zich bevindt niet zal veranderen in de toekomst, dat de huidige situatie “stabiel” is. We noemen dit concept ‘gepercipieerde stabiliteit’ ($\alpha = .62$).

3.2 Gepercipieerde outcome expectancy: de geschatte kans op een permanent verblijf

Deze perceptie wordt gemeten met drie items, met behoorlijke interne consistentie, en verwijst naar de gepercipieerde kans op een permanent verblijf in België (3, 11, 18). Asielzoekers die hier instemmend op antwoorden, geven aan dat ze de kans hoog inschatten dat ze uiteindelijk in België zullen mogen blijven. Zij denken met andere woorden dat ze een grote kans maken (uiteindelijk) een positieve beslissing te krijgen van de asielinstanties. We noemen dit concept ‘outcome expectancy’ ($\alpha = .63$).

3.3 Willen/moeten blijven in België: het verlangen in België te leven met verblijfsstatuut

De analyse van alle items met betrekking tot blijven in België leverde een twee componenten structuur op, waarvan uiteindelijk één component voldoende intern consistent was om opgenomen te worden in verdere analyses. Deze component bevat vijf items die verwijzen naar het willen of moeten blijven in België en het willen werken en wonen in België als Belgisch burger (95, 100, 101, 102, 105). Een hoge score betekent dat de respondent een sterke wens heeft in België te leven, wonen en werken. We noemen dit concept ‘willen blijven’ ($\alpha = .80$).

3.4 Denken aan terugkeer

Zes items werden opgesteld om na te gaan in hoeverre een respondent denkt aan terugkeer. Een principale componenten analyse resulteerde in een twee componentenstructuur. Per component kwamen er in verdere analyses enkele items bij die vanuit andere overwegingen werden opgesteld. Dit alles resulteerde uiteindelijk in twee betrouwbare en interpreteerbare concepten:

3.4.1 'Denken aan terugkeer' ($\alpha = .77$)

Dit concept wordt gemeten door vier items die verwijzen naar de mate waarin iemand nadenkt over terugkeren naar het land van herkomst (75, 76, 78, 93). Dit concept meet in hoeverre de respondent zegt aan terugkeer te denken tijdens zijn verblijf in België. Een hoge score betekent dat de respondent veel denkt over terugkeren.

3.4.2 Toekomstige terugkeer' ($\alpha = .78$)

Dit concept wordt gemeten door drie items die verwijzen naar de mate waarin een respondent de mogelijkheid van een terugkeer in de toekomst voor zichzelf open houdt (88, 89, 90). Het concept omvat ook de mogelijkheid van terugkeer in de zin van een bezoek aan het land van herkomst. Een hoge score betekent dat deze mogelijkheid effectief wordt opgehouden.

3.5 De representatie van mogelijke terugkeer

We stelden acht items op die toelaten na te gaan wat een mogelijke terugkeer naar het thuisland zou impliceren. Een PCA op de acht items leverde een twee componenten structuur op. De ene component omvat items die verwijzen naar de mislukking en de schaamte die men zou ervaren in geval van terugkeer (108, 112, 113). We noemen dit concept 'schaamte en falen' ($\alpha = .79$). Een hoge score betekent dat de respondent sterk het gevoel heeft dat hij mislukt is als hij zou terugkeren en zich daarvoor zou schamen ten opzichte van de mensen in het thuisland.

De tweede component omvat twee items die nagaan in hoeverre een mogelijke terugkeer naar het land van herkomst zou betekenen dat men helemaal opnieuw moet beginnen (110, 111). We noemen dit concept 'opnieuw beginnen' ($\alpha = .76$). Een hoge score betekent dat de respondent sterk het gevoel heeft dat hem niets meer rest in het thuisland en dat terugkeren gelijkstaat met opnieuw beginnen.

3.6 Gepercipieerde permeabiliteit

Vier items werden geconstrueerd om na te gaan of de asielzoekers het gevoel hebben dat België hen toelaat om deel te nemen aan de maatschappij. Na het onderzoek naar interne consistentie bleven twee items (91, 96) over, die ook dan nog niet erg intern consistent bleken. Toch wordt deze maat opgenomen, en in wat volgt 'gepercipieerde permeabiliteit' ($\alpha = .55$) genoemd. Een hoge score betekent dat de respondent het gevoel heeft dat België bereid is asielzoekers op te vangen in de maatschappij.

Beschrijving van concepten en relaties per domein

We bekijken nu elk domein afzonderlijk om een beter beeld te geven van de mate van instemming met de verschillende concepten die hierboven beschreven werden. Verder zullen we ook per domein de belangrijkste verbanden tussen concepten aangeven en interpreteren. Hiervoor zal het gemiddelde van de verschillende concepten (= de gemid-

delde instemming met een bepaald concept) gepresenteerd worden; de verbanden worden uitgedrukt in correlaties, meerbepaald Pearson's product-moment correlatie coëfficiënt.

We zullen de eerder gegeven structuur (Procedure en opvang, Situatie in het thuisland en Toekomstperspectieven) aanhouden, en de bespreking telkens beperken tot het domein waarover het gaat. In latere analyses zullen concepten van verschillende domeinen met elkaar in verband worden gebracht. Vooraleer we de drie domeinen bespreken, geven we eerst nog een beknopte toelichting bij de persoonlijke gegevens die werden opgevraagd.

1. Persoonlijke gegevens

Zoals reeds besproken in de beschrijving van het instrument, werden in de enquête, naast de aanbieder van verschillende uitspraken, ook persoonlijke gegevens opgevraagd. Het betreft volgende gegevens:

- Geslacht
- Nationaliteit
- Verblijfsduur

We beschreven de verdeling van deze variabelen in onze steekproef reeds in de 'beschrijving van de steekproef'. Toch moeten we nog enkele opmerkingen maken vooraleer we de analyses van de concepten beginnen.

Gezien de grote heterogeniteit wat nationaliteit betreft, konden we geen vergelijkingen maken tussen verschillende nationaliteiten. Deze vergelijkingen vergen immers dat er een voldoende aantal mensen per nationaliteit aan de enquête deelnemen. Aangezien onze steekproef voor de meeste nationaliteiten minder dan vijf respondenten bevatte (zie figuur 5.1), worden vergelijkingen dus onmogelijk. Een gelijkaardig probleem doet zich voor bij vergelijkingen tussen mannen en vrouwen: onze steekproef bevatte slechts 17 vrouwelijke respondenten, wat vergelijkingen tussen de geslachten erg moeilijk maakt.

Ten tweede werden in dit onderzoek geen (statistisch significante) correlaties gevonden met verblijfsduur. Dit maakt het onmogelijk om het denken aan terugkeer te situeren in het licht van de duur van het verblijf van asielzoekers. Het ontbreken van verbanden met verblijfsduur kan verschillende gronden hebben, waarvan we hier enkele aangeven. Eén mogelijkheid is dat houdingen, percepties en meningen die hierboven beschreven werden, stabiel zijn doorheen de tijd. Dit zou betekenen dat ze niet fundamenteel veranderen naarmate de verblijfsduur toeneemt; met andere woorden, de asielzoeker komt in België toe, en begint met een bepaalde instelling aan zijn/haar verblijf en deze instelling verandert niet met de tijd.

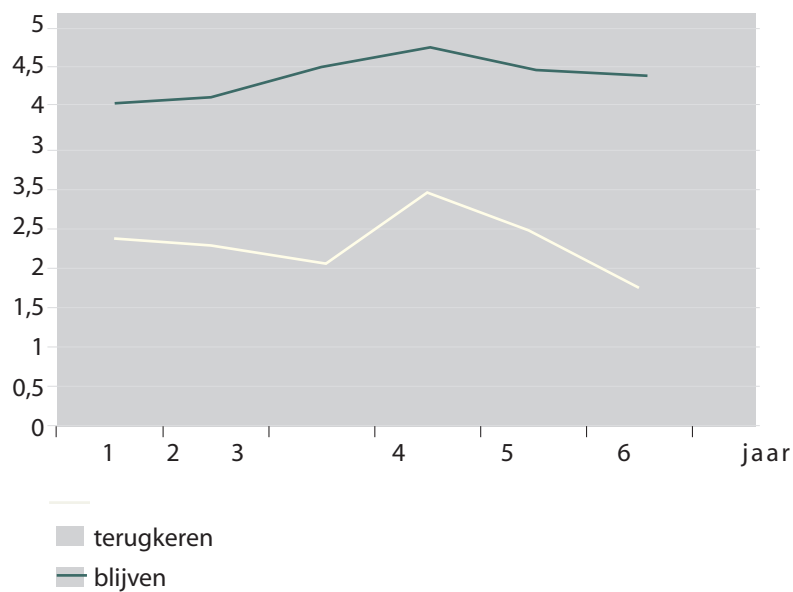
Een tweede mogelijkheid is dat de houding wél verandert, maar niet lineair gerelateerd is aan de verblijfsduur. Zo kan het denken aan terugkeer bijvoorbeeld gedurende het verblijf een aantal keer de kop opsteken, eventueel zelfs met alle besproken percepties en houdingen ten gevolge, maar opnieuw verdwijnen. Figuur 5.2 geeft de gemiddelden doorheen de tijd van 'denken aan terugkeer' en 'in België willen blijven' voor deze steekproef. Hier lijkt mogelijkheid twee meer steun te krijgen, maar dit slechts onder

sterk voorbehoud; we merken op dat er telkens maar twee respondenten zijn met een verblijfsduur van vier, vijf en zes jaar, hetgeen de schattingen voor de gemiddelden voor die verblijfsduren erg onbetrouwbaar maakt. Toch lijken er schommelingen te zijn in de houding ten opzichte van blijven en denken aan terugkeer. Wanneer we kijken naar een verblijfsduur van minder dan vier jaar, lijken onze respondenten lichtjes minder aan terugkeer te denken naarmate zij langer in België zijn, en lijkt de wens in België te blijven lichtjes toe te nemen naarmate men langer in België is en Deze verschillen zijn echter te klein om er conclusies mee te verbinden.

Een derde mogelijkheid bestaat erin dat onze gegevens betreffende verblijfsduur niet helemaal betrouwbaar zijn. Sommige van de asielzoekers hebben reeds een hele rondreis doorheen Europa afgelegd, met tussenstops in verschillende gastlanden, en de bemerking kan gemaakt worden of de vraag 'hoe lang verblijft u reeds in België' een goede operationalisering is in deze context. Ten slotte brengen we in herinnering dat de persoonlijke gegevens die werden gevraagd niet door iedereen volledig werden ingevuld (cf. supra): zo gaven 20 deelnemers niet aan hoe lang ze reeds in België waren. Dit resulteert in een beperktere dataset wanneer verblijfsduur mee in rekening wordt gebracht, hetgeen op zijn beurt de schatting van de werkelijke verbanden beïnvloedt (in de richting van onderschatting).

Figuur 5.2. De attitude versus blijven en denken aan terugkeer in functie van verblijfsduur.

2. Procedure en opvang

2.1 Percepties

We beginnen met een beschrijving van de wijze waarop asielzoekers uit onze steekproef de verschillende gemeten aspecten van de procedure en de opvang beleven. Tabel 5.1 geeft een overzicht van de gemiddelde score op de concepten.

Tabel 5.1 Gemiddelde instemming met percepties over de procedure en het verblijf.

	Gemiddelde instemming
Perceptie van willekeur en onrechtvaardigheid	3,500
Gepercipieerde relatieve deprivatie	3,335
De procedure als test	3,733
De procedure is te lang	4,000
Begrip voor de lengte	3,333
Procedure als verblijfsstrategie	3,528
Gepercipieerde autonomie	1,979

Uit deze tabel kunnen we afleiden dat de percepties van de procedure, zoals ze uit de analyse van de kwalitatieve dataverzameling duidelijk werden, erg sterk leven onder asielzoekers. De procedure wordt inderdaad als eerder willekeurig en onrechtvaardig beschouwd, en hebben asielzoekers gemiddeld genomen het gevoel dat mensen van hun nationaliteit minder kans hebben op een positieve beslissing van de asielinstanties dan mensen met een andere nationaliteit. Dit laatste is in mindere mate het geval, hetgeen er misschien op wijst dat dit gevoel niet bij alle nationaliteiten aanwezig is. Zoals reeds opgemerkt, kunnen we echter geen verschillen tussen nationaliteiten toetsen.

De procedure wordt tevens duidelijk als te lang ervaren. Tegelijkertijd, en misschien contradictorisch, is het gemiddelde op 'procedure als verblijfsstrategie' relatief hoog. De procedure mag dan wel als lang ervaren worden, zolang men in België kan blijven, vindt men dit niet erg. Meer nog, asielzoekers zullen gemiddeld genomen ervoor opteren om alle mogelijkheden in de procedure te gebruiken die hen toelaten hun verblijf te verlengen.

Daarbovenop bestaat de perceptie dat net de lengte van het verblijf een doorslaggevende factor kan zijn in de afloop: het gemiddelde op 'procedure als test' toont dat onder asielzoekers de mening bestaat dat men door lang te blijven bewijst een "echte" asielzoeker te zijn, echte problemen te hebben. Daarmee onlosmakelijk verbonden (cf. supra) is de mening dat als men lang in België kan blijven, de kans op een permanent verblijfsstatuut vergroot. Ook hebben asielzoekers begrip voor de lengte van de procedure omdat dit noodzakelijk zou zijn om tot een correcte beslissing te komen.

Uit het gemiddelde op 'gepercipieerde autonomie' kunnen we afleiden dat asielzoekers over het algemeen een gebrek aan controle over hun leven ervaren. Ze bevinden zich in een situatie waarin ze duidelijk voelen dat ze hun leven niet in eigen handen hebben, enerzijds in termen van het alledaagse leven, anderzijds met betrekking tot de procedure. Ze hebben hun leven niet in eigen handen, zolang ze in de procedure zitten; zolang er geen definitieve beslissing van de asielinstanties komt, kunnen ze geen controle uitoefenen op hun toekomst, aangezien die toekomst in grote mate afhankelijk is van die uitspraak. Maar ook in het meer dagdagelijkse leven ondervinden ze een gebrek aan controle: andere mensen beslissen wat ze kunnen en niet kunnen doen.

Behalve deze gemiddeldes, kunnen we nu ook nagaan hoe deze verschillende percepties onderling gerelateerd zijn. Tabel 5.2 geeft de correlatiematrix weer. We merken meteen dat de perceptie van willekeur en onrechtvaardigheid sterk correleert met de gepercipieerde relatieve deprivatie. Hoe sterker men de procedure ziet als willekeurig en onrechtvaardig, hoe sterker men ook instemt met de stelling dat asielzoekers die landgenoten zijn, minder kans maken op een positieve beslissing. We kunnen dus algemeen stellen dat asielzoekers de procedure als eerder onrechtvaardig in brede zin beleven, en dat dit gevoel zich uit in twee distincte, maar sterk gerelateerde opvattingen: enerzijds in de idee dat de procedure een loterij is en dat mensen die hun verhaal beter verkopen meer kans hebben op een positieve beslissing; anderzijds in de opvatting dat mensen met wie men de nationaliteit deelt, achtergesteld worden ten opzichte van mensen met een andere nationaliteit. De mening dat de procedure te lang is, vertoont eveneens een positieve correlatie met de perceptie van willekeur en onrechtvaardigheid. We kunnen stellen dat ook deze mening een uiting is van een globaal negatief gevoel dat de asielzoeker heeft ten aanzien van de procedure waarin hij zich bevindt.

Tabel 5.2 Correlatiematrix van percepties over procedure en opvang.

	Willekeur en onrechtvaardigheid	Relatieve deprivatie	Procedure als test	Procedure is te lang	Begrip voor de lengte	Procedure als verblijfsstrategie	Gepercipieerde autonomie
Willekeur en onrechtvaardigheid	1						
Relatieve deprivatie	0,545**	1					
Procedure als test	0,089	0,111	1				
Procedure is te lang	0,259*	0,090	0,156	1			
Begrip voor de lengte	-0,096	-0,081	0,156	0,099	1		
Procedure als verblijfsstrategie	-0,103	-0,028	0,239*	0,110	0,198	1	
Gepercipieerde autonomie	-0,174	-0,031	-0,062	-0,436**	-0,163	-0,036	1

* = significant op .05 niveau
 ** = significant op .01 niveau

Een tweede verband dat meteen in het oog springt, is de negatieve correlatie tussen het gevoel controle te hebben over zijn/haar leven (gepercipieerde autonomie) en de mening dat de procedure te lang is. We merken dat naarmate asielzoekers er meer mee instemmen dat ze de procedure te lang vinden, zij ook sterker aangeven dat ze geen controle hebben over hun dagdagelijkse leven en het verloop van die procedure.

De lange procedure, als belevingsvariabele, heeft met andere woorden een weerslag op een gevoel van machteloosheid en gebrek aan controle.

Ten slotte zien we dat de 'procedure als test' positief samenhangt met de 'procedure

als verblijfsstrategie'. Dit betekent dat asielzoekers die de procedure als test bezien, en denken dat de kans op een permanent verblijfsstatuut verhoogt naarmate ze langer in België zijn, alle mogelijkheden in de procedure zullen uitputten om hun verblijf te verlengen. Dit is een erg begrijpelijke, strategische keuze voor de asielzoeker. We kunnen voorzichtig besluiten dat het gebruiken van alle mogelijkheden in de procedure, en dus het verlengen van het verblijf, gedeeltelijk voortkomt uit de perceptie dat juist de lengte van het verblijf an sich een argument kan worden om een permanent verblijfsstatuut te verkrijgen.

Samengevat geeft deze analyse een schets van de paradoxale beleving van de asielprocedure. Enerzijds lokt de procedure veel beklag uit: asielzoekers ervaren de procedure als te lang, ze vinden de procedure onrechtvaardig en willekeurig, en ze denken dat mensen van de eigen nationaliteit worden achtergesteld ten opzichte van mensen van andere nationaliteiten. Gezien de onderlinge verbanden tussen deze belevingen, vermoeden we dat een globaal negatief beeld van de procedure aan de basis ligt van deze uitingen. We zien dat asielzoekers de procedure als willekeurig en onrechtvaardig beschouwen en dat deze opvatting deels gefundeerd wordt op het gevoel van relatieve deprivatie en deels op de lengte van de procedure.

Anderzijds blijven asielzoekers tegelijkertijd wel in de procedure; meer nog, vanuit de perceptie dat een lang verblijf in België hun kansen op een permanent verblijfsstatuut verhoogt, gebruiken zij elke mogelijkheid die de procedure biedt om langer te kunnen blijven. We vermoeden dat de dynamiek van het kansspel, zoals die werd beschreven in het kwalitatieve luik, vooral binnen deze opvatting gesitueerd moet worden: het uitputten van alle mogelijkheden die de procedure biedt om het verblijf te verlengen, is een gevolg van de perceptie dat de procedure een test is en dat men door lang te blijven meer kans maakt op een permanent verblijf. Met andere woorden lijkt de opvatting te bestaan dat de aanhouder wint, of nog: als men lang blijft moet het ooit wel lukken.

Zoals we later nog uitvoeriger zullen bespreken, houdt het globaal negatief gevoel over het verblijf en de procedure geen enkel verband met het al dan niet willen blijven in België of denken aan terugkeer. De procedure an sich is de basis voor beklag, terwijl de procedure in het licht van een dominante verblijfsgerichte oriëntatie gezien wordt als een mogelijkheid om het verblijf te verlengen.

We geven ook nog mee dat de observatie van deze verbanden, die inhoudelijk zinvol zijn, een indicatie is dat onze respondenten de enquêtes ernstig hebben ingevuld. Het vinden van zinvolle, interpreteerbare relaties tussen concepten geeft ook aan dat de concepten valide zijn. We kunnen dus voorlopig stellen dat een kwantitatieve methodologie zinvol kan zijn in de context van onderzoek naar vrijwillige terugkeer bij asielzoekers.

2.2 Manieren van omgaan met de procedure en het verblijf in België

Een tweede verzameling metingen die in dit deel besproken wordt, betreft de verschillende copingstrategieën die de asielzoekers hanteren. De centrale vraag hier is: hoe gaat de asielzoeker om met het verblijf in België en welke houdingen neemt hij aan ten opzichte van de Belgische cultuur? We moeten opmerken dat de metingen van de concepten die we op basis van de geconstrueerde items hebben gedistilleerd het gamma van

mogelijke reacties niet exhaustief omvatten. Wel werden enkele belangrijke houdingen teruggevonden, die de moeite waard zijn om even nauwkeuriger te bekijken. Tabel 5.3 geeft een overzicht van de gemiddelde instemming met de verschillende houdingen.

Tabel 5.3 Gemiddelde instemming met coping strategieën en acculturatie-oriëntaties.

	Gemiddelde instemming
Sociale steun	3,626
Gelatenheid	2,794
Emoties ventileren	3,663
Cultuurbehoud	3,478
Cultuurovername en participatie	4,556
Cultuurovername als strategie	4,022

Tabel 5.3 toont dat er een sterke instemming is met cultuurovername, zowel de houding als de strategie. Dit geeft aan dat asielzoekers doorgaans erg bereid zijn de Belgische cultuur over te nemen, en dat ze het belangrijk vinden om aan onze maatschappij deel te nemen. We kunnen dus stellen dat asielzoekers een erg positieve houding hebben ten aanzien van de Belgische cultuur en maatschappij (Snauwaert et al., 1999; Vanbeselaere et al. 2003). Dit betekent niet dat zij bereid zijn hun eigen cultuur op te geven. We zien een relatief sterke instemming met cultuurbehoud: gemiddeld genomen zijn asielzoekers niet bereid hun cultuur op te geven wanneer ze in België zijn. Dit is niet incompatibel: in het acculturatiemodel van Berry et al. (??) zijn beide componenten onafhankelijk en is het zo dat de meest positieve houding, gericht zijn op integratie, zowel het overnemen van de dominante cultuur (dit is de cultuur van het gastland) als het behouden van de eigen cultuur omvat.

Wat de copingstrategieën betreft, lijken asielzoekers vooral in te stemmen met ‘het ventileren van emoties’ en ‘het zoeken van sociale steun’. Dit betekent dat asielzoekers hun situatie emotioneel zwaar en stresserend vinden, en dit ook laten blijken. Verder zullen ze geneigd zijn beroep te doen op anderen, vermoedelijk lotgenoten, voor steun, zij het instrumenteel (raad of informatie vragen), dan wel emotioneel (begrip en medeleven krijgen van anderen). Uit de gemiddelde instemming met ‘gelatenheid’ leiden we af dat asielzoekers deze houding gemiddeld genomen niet aannemen.

We bekijken nu de belangrijkste relaties tussen deze houdingen. Tabel 5.4 geeft een overzicht. Ook hier wordt meteen duidelijk dat er een heel erg sterk verband is tussen cultuurovername en participatie als houding en cultuurovername als strategie, zoals reeds eerder werd aangegeven. Beide concepten zijn klaarblijkelijk moeilijk te differentiëren binnen de beleving van de asielzoeker. Deze bevindingen lijken aan te geven dat de positieve houding die asielzoekers aannemen ten opzichte van de Belgische cultuur en maatschappij vrij sterk samenhangt met het strategische aspect van deze positieve houding. Aangezien de asielzoekers zich in een zekere afhankelijkheidsrelatie ten opzichte van België bevinden, lijkt ons dit niet echt verrassend: het is vanuit dit standpunt niet aangewezen een negatieve houding aan te nemen ten opzichte van de cultuur en de maatschappij. Het onderscheid tussen deze houding an sich en de houding als strategie wordt tot op zekere hoogte irrelevant. Dit betekent allerminst dat de positieve houding

ten opzichte van onze maatschappij enkel vanuit strategische overwegingen aangenomen wordt: strategie en oprechtheid sluiten elkaar niet uit.

Tabel 5.4 Correlatiematrix van de verschillende gemeten houdingen en strategieën.

	Sociale steun	Gelatenheid	Emoties ventileren	Cultuurbehoud	Cultuurovername/participatie	Cultuurovername-me als strategie
Sociale steun	1,000					
Gelatenheid	-0,005	1,000				
Emoties ventileren	0,469**	0,288*	1,000			
Cultuurbehoud	0,258*	0,073	0,150	1,000		
Cultuurovername/participatie	0,189	-0,009	0,133	0,257*	1,000	
Cultuurovername als strategie	0,264	-0,070	0,098	0,251*	0,687**	1,000

* = significant op .05 niveau

** = significant op .01 niveau

Een tweede belangrijk verband is de positieve correlatie tussen ‘gelatenheid’ en het ‘ventileren van emoties’. Hoe meer de asielzoekers zich overgeven aan het gevoel dat ze hun doel niet kunnen bereiken en zich bij die situatie neerleggen, hoe meer zij gevoelens van stress ervaren, en deze ook tonen. ‘Gelatenheid’ is hier allerm minst als een aangename houding te zien (waarbij houding niet als gewilde houding moet geïnterpreteerd worden). Zoals ook uit de interpretatie van ‘gelatenheid’ bleek (cf. supra), lijkt het ons op een erg pessimistische en emotioneel zware mentale toestand van de asielzoeker te wijzen. Hierbij moet wel opgemerkt worden dat deze houding in onze steekproef niet dominant aanwezig was. Met andere woorden: de asielzoekers hebben gemiddeld eerder de opvatting dat ze hun doel wél zullen bereiken.

Het opzoeken van sociale steun houdt duidelijk verband met deze emotioneel zware stress-situatie. Asielzoekers die aangeven erg gestresseerd te zijn, zullen ook meer beroep doen op hun omgeving: ze zullen op zoek gaan naar mensen die hen kunnen steunen doorheen de emotioneel zware periode. Uit de kwalitatieve analyse bleek dat deze sociale steun vooral zal worden gezocht binnen de opvangstructuur, bij lotgenoten. Het verband tussen het opzoeken van sociale steun en cultuurbehoud geeft mogelijk nog een extra nuancering weer: asielzoekers zullen vooral steun zoeken bij mensen van hun eigen cultuur, met dezelfde gewoontes.

Uit deze resultaten kunnen we afleiden dat de asielzoekers die in de open centra verblijven, hun situatie als erg stresserend ervaren. Hoewel ze globaal eerder denken dat ze hun uiteindelijke doel, een permanent verblijf in België, wél zullen bereiken, merken we toch dat wanneer dit vertrouwen taant, de asielzoekers nog meer emotionele stress zullen ervaren. Als reactie hierop zullen zij bij hun omgeving te rade gaan voor emotionele maar ook instrumentele steun. De asielzoekers zullen proberen hun emotionele stress te

verlichten door er met lotgenoten over te praten, maar ook om raad of informatie te krijgen die nuttig is om de opvangstructuur sneller te kunnen verlaten. De sociale steun zal vermoedelijk gezocht worden bij mensen met dezelfde nationaliteit, of bij uitbreiding, met dezelfde cultuur. Dit is niet onbegrijpelijk, aangezien het gemakkelijker is om over emotioneel zware en beladen thema's te praten met mensen die dezelfde taal spreken en meer voeling hebben met de eigen culturele leefwereld.

Het is interessant op te merken dat het terugvallen op de eigen groep, mensen met dezelfde nationaliteit of cultuur, en daarbij het belang dat men hecht aan het behouden van de eigen cultuur, niet tegengesteld is aan een positieve houding ten opzichte van de Belgische cultuur. Méér nog, binnen de beleving van de asielzoekers zijn de houding van cultuurovername en cultuurbehoud opvallend compatibel, getuige de positieve correlatie tussen beide concepten. Waar sommige andere acculturatie-visies suggereren dat deze houdingen tegengesteld zijn, kunnen we stellen dat asielzoekers in de open centra deze tegenstelling niet als dusdanig beleven: het terugvallen op de eigen groep leidt er niet toe dat ze zich afsluiten van de Belgische maatschappij en cultuur, integendeel.

3. Situatie in het land van herkomst

Uit de eerdere analyses bleek dat slechts twee concepten uit de items over dit thema konden gedistilleerd worden, 'economische motivatie' en 'gepercipieerde legitimiteit'. We geven de gemiddelde instemming met deze maten in tabel 5.5.

Tabel 5.5
Gemiddelde instemming

	Gemiddelde instemming
Gepercipieerde legitimiteit	4,753
Economische motivatie	2,423

Uit de gemiddelde instemming met gepercipieerde legitimiteit van de migratie blijkt dat gemiddeld genomen asielzoekers de mening zijn toegedaan dat ze, gezien hun problemen in het thuisland, zouden moeten toegelaten worden in België. Dit kan geplaatst worden binnen de context die geschetst werd in de kwalitatieve analyse. De asielzoekers bevinden zich in een situatie waarin het zorgvuldig opgebouwde levensverhaal een grote rol speelt. Hoewel 'gepercipieerde legitimiteit' een erg abstracte maat is, lijkt het toch een indicatie te zijn van dit levensverhaal. Eén van de mogelijkheden om de opvangstructuur te verlaten is net het hebben van grote problemen, die de asielaanvraag rechtvaardigen. Zonder een uitspraak te kunnen of willen doen over de oprechtheid van deze antwoordtendens, is het begrijpelijk dat onze respondenten gemiddeld erg hoog scoren op deze maat. In dezelfde lijn ligt immers de gemiddelde instemming met 'economische motivatie'. Asielzoekers stemmen gemiddeld niet in met een economisch motief voor hun migratie. Deze reden volstaat niet om als vluchteling aanvaard te worden en we verwachten dan ook dat asielzoekers niet snel zullen instemmen met deze reden, al dan niet op basis van strategische overwegingen.

Beide concepten vertonen geen correlatie. Dit betekent dat vertrekken om elders een nieuw leven op te bouwen in de beleving van onze respondenten niet impliceert

dat ze geen reden hebben om aanvaard te worden als vluchteling. Met andere woorden: het in meer of mindere mate aandragen van economische motieven om de migratie te verantwoorden wordt door asielzoekers niet verbonden met het al dan niet recht hebben op een permanent verblijfsstatuut in België. Hierbij moet wel worden opgemerkt dat, zoals reeds aangegeven, er gemiddeld niet wordt ingestemd met ‘migratiemotivatie’ (het gemiddelde ligt onder het schaal midden), en wel met ‘legitimiteit van de migratie’. We kunnen dus stellen dat asielzoekers doorgaans minder zullen instemmen met economische motieven die geen recht geven op een vluchtelingenstatuut, en dat deze motieven in hun beleving bovendien geen verband houden met de mate waarin ze vinden dat ze recht hebben op dergelijk statuut.

4. Toekomstperspectieven

Tenslotte bekijken we de concepten die we haalden uit de items van het laatste thema, zijnde de toekomstperspectieven van asielzoekers. Deze items werden gereduceerd tot acht maten, waarvan in tabel 5.6 de gemiddeldes worden gegeven. Twee gemiddeldes springen meteen in het oog: het gemiddelde van ‘blijven’ en dat van ‘denken aan terugkeer’. We merken dat asielzoekers willen blijven in België; ze willen hier werken en leven als Belgische burgers. Ook de nuance van het moeten blijven zit in dit concept (cf. supra). Zoals we later zullen zien, maar hier ook reeds duidelijk wordt, is het willen/moeten blijven in België de dominante focus van de asielzoekers. Dit wordt nog duidelijker wanneer we het gemiddelde van ‘denken aan terugkeer’ bekijken, dat erg laag is: gemiddeld genomen denken asielzoekers zelden aan terugkeer. Beide gemiddeldes samen wijzen erop dat vooral ‘blijven’ de asielzoeker bezighoudt en op instemming kan rekenen, terwijl er weinig ruimte lijkt te zijn voor denken aan terugkeer.

Een tweede interessante observatie is het gemiddelde van ‘toekomstige terugkeer’. Wanneer de items over terugkeer anders geformuleerd worden, in de zin van terugkeer in de toekomst, eventueel in het kader van een bezoek, of uiteindelijk wel terugkeren naar het land van herkomst, is er gemiddeld genomen onder asielzoekers meer instemming. Dit wil zeggen dat deze manier van denken over terugkeer niet helemaal uit den boze is, zoals dat wel veel meer het geval lijkt te zijn bij ‘denken aan terugkeer’ in strikte zin. Hoewel de wens in België te blijven zeer sterk aanwezig is, lijken asielzoekers de mogelijkheid van een toekomstige terugkeer toch niet uit te sluiten.

Tabel 5.6
Gemiddeldes op de concepten m.b.t.
toekomstperspectieven.

	Gemiddelde instemming
Gepercipieerde stabiliteit	3,210
Outcome expectancy	3,554
Het verlangen om te blijven	4,239
Denken aan terugkeer	2,270
Toekomstige terugkeer	3,187
Opnieuw beginnen	3,388
Falen en schaamte	2,981
Gepercipieerde permeabiliteit	3,528

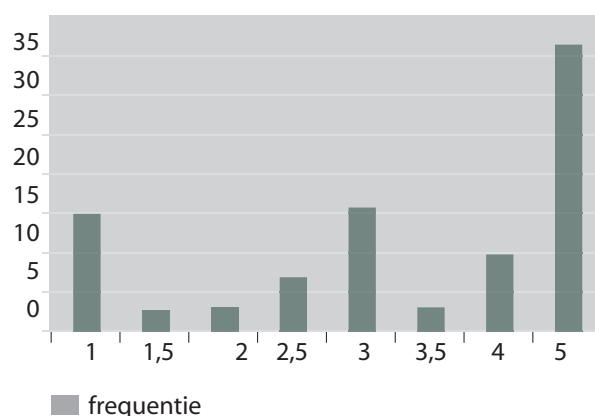
Het gemiddelde van ‘outcome expectancy’ wijst erop dat globaal genomen asielzoekers lichtjes optimistisch zijn ten opzichte van de afloop van hun procedure. Ze schatten hun kans om uiteindelijk in België te mogen blijven eerder positief in. Gezien de aard van deze items lijkt het ons wel informatief aan te geven dat, hoewel het gemiddelde boven het schaal midden ligt, het toch ook onzekerheid betreft. We komen hier later op terug, maar kunnen nu al aangeven dat we voor de meerderheid van de respondenten een score van drie of meer observeren.

Een gelijkaardige onzekerheid observeren we bij ‘gepercipieerde stabiliteit’ van de situatie. Hoewel ook hier het gemiddelde weer net boven het schaal midden ligt, kunnen we stellen dat asielzoekers gemiddeld genomen niet echt weten of de situatie waarin ze zich bevinden al dan niet nog lange tijd zal aanslepen. Het grootste deel van onze respondenten bevindt zich bij ‘gepercipieerde stabiliteit’ eveneens rechts van het schaal midden, dus kunnen we algemeen stellen dat de asielzoekers eerder denken dat hun situatie niet zal veranderen in de nabije toekomst.

Wat het concept ‘opnieuw beginnen’ betreft, observeren we dat onze respondenten gemiddeld genomen instemmen met de stelling dat er hen niets meer rest in het thuisland en dat een terugkeer naar hun thuisland zou betekenen dat ze volledig opnieuw moeten beginnen. De gemiddelde score ligt maar net boven het schaal midden, maar er moet opgemerkt worden dat 45 respondenten in meer of mindere mate aangeeft dat terugkeren naar hun thuisland gelijk staat met opnieuw beginnen, waarvan 32 (!) de maximum score haalt (zie figuur 5.3). Dit betekent dat meer dan de helft van onze respondenten aangeeft dat er hen niets rest in het thuisland, en dat terugkeren gelijk staat met opnieuw beginnen, waarvan ongeveer één derde zich erg sterk vindt in deze uitspraken. We merken dus op dat het gevoel opnieuw te moeten beginnen in het thuisland wel degelijk sterk aanwezig is, althans bij een deel van onze respondenten.

Ook bij ‘schaamte en falen’ zijn deze verschillen terug te vinden. Hoewel het gemiddelde maar net onder het schaal midden ligt, zijn de meeste scores geobserveerd op het minimum en het maximum. 29 respondenten hebben een score van vier of meer. We kunnen dus stellen dat heel wat respondenten zich sterk herkennen in het gevoel van schaamte en falen, het gevoel dat een terugkeer zou betekenen dat ze mislukkelingen zijn, dat al hun investeringen voor niets geweest zijn. Anderen herkennen zich echter helemaal niet in dit gevoel: 29 respondenten hebben een score van 2 of minder. Zowel voor ‘schaamte en falen’ als voor ‘opnieuw beginnen’ zijn de frequentieverdelingen allesbehalve normaal verdeeld en vele respondenten extreme scores halen. Het wordt dan ook interessanter om deze begrippen te bekijken in de context van de samenhang met andere concepten.

Figuur 5.3.
Frequentie van voorkomen van scores op ‘opnieuw beginnen’.

We bekijken ten slotte de belangrijkste correlaties tussen de verschillende concepten die we tot het domein van toekomstperspectieven rekenden. Tabel 5.7 geeft een overzicht. Uit deze resultaten blijkt dat ‘denken aan terugkeer’ in strikte zin een fors negatieve correlatie vertoont met ‘blijven’. Zoals verder nog uitvoeriger zal besproken worden, kunnen we afleiden dat de respondenten die een erg verblijfsgerichte houding aannemen niet, of minder, aan terugkeer denken dan respondenten die minder verblijfsgericht zijn. Het willen of moeten in België blijven impliceert als het ware dat denken aan terugkeer uit den boze is.

Tabel 5.7
Correlatiematrix van de concepten
aangaande toekomstperspectieven

	Gepercipi-eerde stabiliteit	Outcome expectancy	Blijven	Denken aan terugkeer	Toekomstige terugkeer	Opnieuw beginnen	Falen en schaamte	Permeabiliteit
Gepercipi-eerde stabiliteit	1,000							
Outcome expectancy	-0,194	1,000						
Blijven	0,061	0,047	1,000					
Denken aan terugkeer	0,043	-0,035	-0,461**	1,000				
Toekomstige terugkeer	-0,046	-0,045	-0,152	0,379**	1,000			
Opnieuw beginnen	-0,005	0,109	0,185	-0,041	-0,074	1,000		
Falen en schaamte	0,060	0,002	0,307**	-0,117	-0,131	0,449**	1,000	
Permeabiliteit	-0,085	0,146	0,109	-0,012	-0,212*	-0,029	0,087	1,00

* = significant op .05 niveau

** = significant op .01 niveau

We merken eveneens een positieve correlatie tussen ‘blijven’ en ‘falen en schaamte’. Het gevoel dat men in geval van terugkeer in zijn migratie is mislukt, en het gevoel van schaamte dat daarbij hoort, lijkt een argument te zijn om te “kiezen” voor een houding die gericht is op verblijf. Ook ‘opnieuw beginnen’ vertoont een lichte (maar niet significante) correlatie met ‘blijven’. Aangezien dit verband net geen significantie bereikt, kunnen we enkel voorzichtig stellen dat ook het gevoel dat men niets meer heeft in het thuisland en dat een eventuele terugkeer gelijk staat met opnieuw beginnen, kan geplaatst worden binnen de dominante verblijfsgerichte houding.

We wijzen op het verband tussen ‘opnieuw beginnen’ en ‘falen en schaamte’. Het gevoel dat men in het thuisland niets meer heeft, en opnieuw zou moeten beginnen houdt met andere woorden sterk verband met het gevoel van mislukking van de migratie en schaamte ten opzichte van de mensen in het thuisland. Wanneer we in het achterhoofd houden dat het gevoel van mislukking van de migratie, en de bijhorende schaamte, door asielzoekers als argument kan gezien worden om te blijven, wekken deze gegevens de volgende indruk: het gevoel opnieuw te moeten beginnen in het thuisland wordt enkel een argument om in België te blijven in het licht van

een onafgerond migratieproject. Wanneer een mogelijke terugkeer gelijkstaat met het mislukken van de migratie, zullen asielzoekers sterk het gevoel hebben dat ze hun leven in het thuisland helemaal opnieuw moeten beginnen. Volgens deze hypothese zal het gevoel opnieuw te moeten beginnen in het thuisland véél minder voorkomen wanneer een asielzoeker niet meer in België wil blijven, met andere woorden, wanneer een terugkeer niet betekent dat zijn migratie mislukt is.

Wat ‘denken aan terugkeer’ in strikte zin betreft, observeren we een relatief sterk verband met ‘toekomstige terugkeer’. We vermoeden dat deze correlatie het gevolg is van het sterk gerelateerd zijn van de items die de concepten meten. Beide concepten omvatten items die het hebben over terugkeer, en het is dus niet echt verrassend dat de concepten een correlatie vertonen. Hoe meer de respondenten denken aan terugkeer in strikte zin, hoe meer zij ook de mogelijkheid van een toekomstige terugkeer openhouden. Hierbij moet in het achterhoofd gehouden worden dat ‘denken aan terugkeer’ in strikte zin veel minder op instemming kan rekenen dan de mogelijkheid van een toekomstige terugkeer. Zoals we later zullen zien, zal blijken dat beide concepten een heel erg verschillende positie bekleden binnen de beleving van respondenten; concreet zullen we laten zien dat ‘denken aan terugkeer’ in strikte zin vooral als tegengesteld aan een verblijfsgerichte houding wordt ervaren, terwijl de mogelijkheid van een toekomstige terugkeer geen verband houdt met deze houding (cf. tabel 5.7: ‘toekomstige terugkeer’ vertoont geen significante correlatie met ‘blijven’).

De resultaten binnen dit domein leiden ons tot enkele belangrijke conclusies. Het is duidelijk dat onze respondenten een sterk verlangen uitdrukten om in België te blijven en dat dit verlangen lijnrecht ingaat tegen ‘denken aan terugkeer’. We kunnen stellen dat asielzoekers niet aan terugkeer denken vanuit een héél erg sterk verlangen om in België te leven, werken en wonen. Een sterke grond voor het verlangen in België te blijven, binnen het domein van toekomstperspectieven, lijkt ons te zijn dat een mogelijke terugkeer het onderbreken van een migratieproject impliceert, een onderbreking die mogelijk als mislukking van het project wordt gezien. De gevoelens van schaamte en mislukking van de migratie die gepaard gaan met het onderbreken van het migratieproject schijnen op hun beurt sterk in de hand te werken dat men het gevoel heeft dat men in het thuisland niets meer heeft en opnieuw moet beginnen. We werpen dan ook de hypothese op dat vooral het herbeginnen in het land van herkomst na een mislukte onderneming, namelijk de migratie naar België, een sterke voedingsbodem vormt die het verlangen in België te blijven aanwakkert, en zo onrechtstreeks het denken aan terugkeer fnuikt. Opnieuw beginnen in het land van herkomst na een mislukking in België lijkt uitgesloten.

De procedure: een bron van hoop of wanhoop?

Tot nu toe hebben we in de analyses telkens per domein – respectievelijk de procedure en opvang, hoe daarmee wordt omgegaan, de situatie in het thuisland en de toekomstperspectieven – bekeken met welke opvattingen, meningen, houdingen of percepties onze respondenten sterk instemden, en hoe deze verschillende concepten per domein

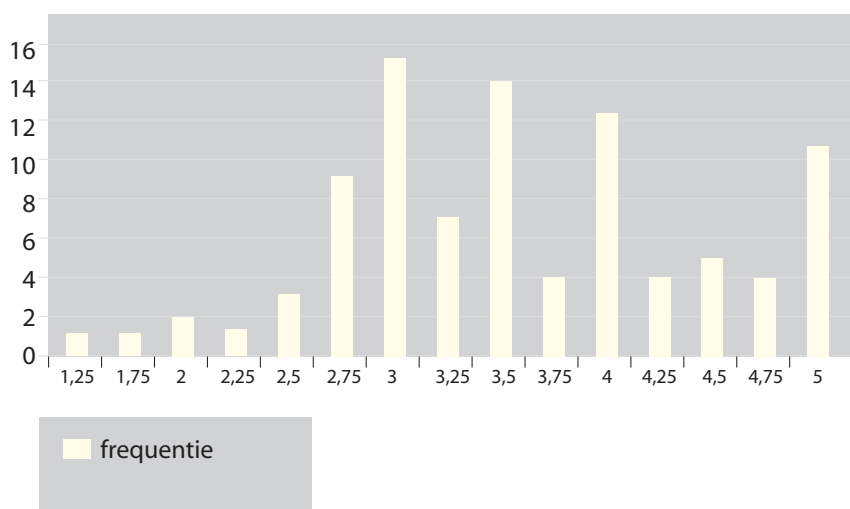
verband houden. Vanaf nu zullen we verschillende concepten uit deze domeinen combineren om een beter inzicht te krijgen in mogelijke motivaties van de asielzoekers om al dan niet terug te keren: welke betekenisvolle correlaties vinden we tussen concepten van verschillende domeinen, en hoe kunnen die verbanden een beeld schetsen van de beleving van asielzoekers inzake vrijwillige terugkeer? We moeten opmerken dat de correlatiematrixen die we van nu af aan tonen een selectie van concepten bevatten die in de eerste plaats een correlatie vertonen – we laten met andere woorden de niet significante verbanden grotendeels achterwege. Een tweede criterium voor de selectie is interpreteerbaarheid van de verbanden die we presenteren.

In deze analyse bekijken we de percepties van de procedure in het licht van de hoop op het verkrijgen van een permanent verblijfsstatuut in België. De centrale vraag is: welke houdingen, toekomstperspectieven en strategieën vertonen een verband met de manier waarop asielzoekers de procedure beleven, en hoe ze hun kansen op een permanent verblijf in België schatten. We zullen tonen dat de procedure in de beleving van de asielzoekers twee duidelijk onderscheiden kanten heeft. Enerzijds merken we dat de procedure de asielzoekers erg moedeloos maakt. Anderzijds, en onafhankelijk hiervan, geeft de procedure, en de duur van het verblijf in België, de asielzoeker hoop om ooit een permanent verblijfsstatuut te krijgen.

1. De procedure is een weg naar moedeloosheid...

Zoals reeds eerder beschreven, zijn onze respondenten gemiddeld eerder optimistisch ten aanzien van het verkrijgen van een permanent verblijfsstatuut in België. Figuur 5.4 geeft een beter beeld van de manier waarop onze respondenten hun kansen op een permanent verblijf in België inschatten.

Figuur 5.4. Frequentie van voorkomen van de verschillende scores op 'outcome expectancy'.

Aan de hand van deze figuur wordt duidelijk dat het grootste deel van onze respondenten een score rechts van het schaal midden 'drie' hebben. Ook is meteen duidelijk dat veel respondenten rondom het "onzekerheidspunt" antwoorden – met andere woorden,

de meeste respondenten vertonen een score die erg dicht bij drie ligt. Dit wijst erop dat de scores van de respondenten vooral variëren tussen drie en vijf, met andere woorden: van onzekerheid tot sterk optimisme. Samengevat kunnen we dus stellen: pessimisme aangaande de uitkomst van de asielprocedure komt weinig voor. De meeste asielzoekers zijn ofwel onzeker over de uitkomst van de procedure, en of ze uiteindelijk in België zullen mogen blijven of niet, ofwel eerder optimistisch tot zeer optimistisch. Bij het verdere verloop van deze uiteenzetting is het belangrijk in het achterhoofd te houden dat de scores van onze respondenten op de maat ‘outcome expectancy’ vooral variëren van onzeker tot sterk optimistisch.

We bekijken nu de belangrijkste verbanden die ‘outcome expectancy’ vertoont met andere concepten uit de andere domeinen. Tabel 5.8 geeft de correlatiematrix van alle concepten die verband houden met ‘outcome expectancy’. Uit deze tabel wordt onmiddellijk duidelijk dat het globale negatieve gevoel dat asielzoekers hebben over de procedure – de procedure is willekeurig en onrechtvaardig en het gevoel van relatieve deprivatie – maakt dat zij hun kansen op een permanent verblijfsstatuut kleiner zullen inschatten. Twee aspecten van deze globale negatieve indruk over de procedure, de perceptie van willekeur en onrechtvaardigheid en het gevoel van relatieve deprivatie, vertonen een erg sterke negatieve correlatie met ‘outcome expectancy’. Dit betekent dat naarmate asielzoekers de procedure meer als willekeurig en onrechtvaardig beschouwen, zij meer onzeker worden over hun kansen op een permanent verblijf in België. Ook wanneer zij meer het gevoel hebben dat hun eigen nationaliteit minder kans heeft op een positieve beslissing van de asielinstanties dan andere nationaliteiten, zullen zij onzekerder worden.

Tabel 5.8. Correlatiematrix van ‘outcome expectancy’.

	Outcome expectancy	gelatenheid	Willekeur en onrechtvaardigheid	Relatieve deprivatie	Gepercipieerde autonomie
Outcome expectancy	1,000				
gelatenheid	-0,573**	1,000			
Willekeur en onrechtvaardigheid	-0,429**	0,406**	1,000		
Relatieve deprivatie	-0,335**	0,415**	0,545**	1,000	
Gepercipieerde autonomie	0,213*	-0,205	-0,174	-0,031	1,000

* = significant op .05 niveau

** = significant op .01 niveau

Het derde aspect van de globaal negatieve indruk van de procedure, de lengte van de procedure, lijkt op een subtielere manier een invloed te hebben op de ‘outcome expectancy’. Zoals in de beschrijving van de verschillende domeinen reeds aan bod is gekomen, hield de perceptie van de procedure als zijnde te lang verband met het gevoel van

controleverlies (gepercipieerde autonomie) over het dagdagelijkse leven en de procedure. Wanneer asielzoekers de procedure als te lang ervaren, impliceert dit een gevoel van controleverlies. Uit de correlatie van ‘outcome expectancy’ met ‘gepercipieerde autonomie’ blijkt nu net dat wanneer asielzoekers sterker het gevoel hebben dat ze controle hebben over hun leven en de procedure, zij hun kansen op een permanent verblijf optimistischer inschatten. Wanneer de procedure dus als te lang wordt beleefd, zal dit via het verlies aan controle dat de asielzoeker hierdoor ervaart, ook tot meer onzekerheid over de uitkomst van de procedure leiden.

We kunnen dus samengevat stellen dat asielzoekers die een globaal negatief beeld hebben van de procedure onzekerder zijn over het verkrijgen van een permanent verblijfsstatuut in België. Waar we op basis van de kwalitatieve analyse konden verwachten dat het aspect van gepercipieerde willekeur in de procedure net een grond was voor de dynamiek van het kansspel en dus voor hoop, lijken deze resultaten dit tegen te spreken, en zelfs het tegendeel aan te tonen. We moeten wel opmerken dat het aspect van willekeur in de procedure, wanneer het expliciet wordt bevestigd zoals dat gebeurde in deze enquête (zie items 28 en 36), ingebed is in een globaal negatief beeld van de procedure dat asielzoekers hebben. Willekeur, zoals in deze enquête bevestigd, is in de beleving van onze respondenten met andere woorden een aspect van onrechtvaardigheid, behorend tot een globaal negatief gevoel van onrechtvaardigheid van de procedure. Kortom: willekeur lijkt in deze enquête niet de connotatie van een kans op succes te impliceren, maar enkel een uiting te zijn van het klagen over de procedure.

Wanneer we tabel 5.8 bekijken, merken we dat ‘gelatenheid’ sterk verband houdt met de perceptie van willekeur en onrechtvaardigheid in de procedure, de gepercipieerde relatieve groepsdeprivatie en ‘outcome expectancy’. Deze correlaties wijzen erop dat ‘gelatenheid’, een erg negatieve, ongewilde houding, een belangrijke rol speelt in de verbinding van het globaal negatief gevoel over de procedure met de geschatte kans op een permanent verblijfsstatuut. De term ‘gelatenheid’ duidt op het aanvaarden van de situatie: de asielzoeker heeft het gevoel dat hij zijn doel niet kan bereiken, en legt zich daarbij neer. Het doel lijkt hier te zijn: een permanent verblijfsstatuut te verkrijgen. Wanneer echter asielzoekers de procedure, een belangrijk middel om dat doel te bereiken, als willekeurig en onrechtvaardig beschouwen, lijken zij meer onzeker te zijn over de realisatie van dat doel (het negatieve verband van gepercipieerde willekeur en onrechtvaardigheid met ‘outcome expectancy’). Ook zal de asielzoeker denken dat hij zijn doel niet kan bereiken, en zelf weinig inspanningen leveren om het doel wel te bereiken: hij/zij legt zich neer bij de situatie (het positieve verband van gepercipieerde willekeur en onrechtvaardigheid met ‘gelatenheid’).

Dit alles geeft een schets van hoe de perceptie van de procedure als willekeurig en onrechtvaardig de asielzoeker erg moedeloos kan maken. Deze perceptie leidt immers mede tot een grotere onzekerheid over de toekomst: de asielzoeker wordt pessimistischer over de kansen die hij/zij heeft op een permanent verblijf in België. Het gevolg hiervan is dat de asielzoeker in een houding van aanvaarding gaat vervallen, en dit vanuit het standpunt dat hij de situatie niet kan veranderen, dat hij zijn doel, een permanent verblijf in België, niet kan bereiken via de procedure, die hij immers willekeurig en onrechtvaardig vindt. Deze aanvaarding lijkt ons geen gewilde houding, maar een passieve manier van het omgaan met de ontoereikendheid van de procedure om een permanent verblijfs-

statuut te verkrijgen.

Nog twee andere concepten, die niet terug te vinden zijn in tabel 5.8, geven deze schets meer kleur: we observeren dat ‘gelatenheid’ positief correleert met de perceptie dat de situatie stabiel is, en niet snel zal veranderen ($r = .338$); ook observeren we dat ‘gelatenheid’ positief correleert met het ‘ventileren van emoties’ ($r = .288$). We kunnen stellen dat de houding van ‘gelatenheid’ emotionele stress en frustratie met zich meebrengt: men lijkt immers het doel dat vooropgesteld was niet te kunnen bereiken. Zoals reeds eerder werd besproken, geeft deze emotionele stress en frustratie aan dat ‘gelatenheid’ geen positieve houding is. Het is niet zozeer een instemmen met de situatie dan wel een gedwongen aanvaarden dat men zijn doel wellicht niet kan bereiken. Het is een gevoel van machteloosheid, de asielzoeker bevindt zich in een procedure die hem willekeurig en onrechtvaardig voorkomt, maar tegelijkertijd is het een belangrijke manier om een verblijfsstatuut te kunnen verkrijgen. De procedure als dusdanig geeft weinig hoop om dat doel te bereiken, maar daarover heeft de asielzoeker geen controle en hij legt zich neer bij de moeilijkheid om zijn doel te bereiken. We vermoeden dat dit aspect van ‘gelatenheid’ tot stress en frustratie leidt.

De correlatie tussen ‘gelatenheid’ en ‘gepercipieerde stabiliteit van de situatie’ voegt nog een nuancering toe: hoe meer de asielzoeker het gevoel van machteloosheid heeft en zich neerlegt bij de situatie, des te meer denkt hij dat deze situatie niet snel zal veranderen. Hierin ligt een belangrijk aspect van de moedeloosheid: aangeven dat de situatie waarin men zich bevindt nog lang zal aanslepen, lijkt te impliceren dat men geen actie zal ondernemen om deze situatie te verlaten. De mogelijkheid van ‘vrijwillige terugkeer’, wat in concreto het verlaten van de uitzichtloze situatie betekent, wordt met andere woorden niet overwogen binnen de passieve houding van gelatenheid. Extra steun voor deze implicatie is nog te vinden in het ontbreken van een verband tussen ‘gelatenheid’ en ‘denken aan terugkeer’.

Samengevat verbonden we in deze analyse een bepaalde perceptie van de procedure met een toekomstperspectief en een manier waarop de asielzoeker met zijn situatie omgaat. We stellen dat het doel van de asielzoekers in de procedure het verkrijgen van een permanent verblijfsstatuut is. We hebben gezien dat asielzoekers die een globaal negatief beeld van die procedure hebben, een grotere onzekerheid betreffende het bereiken van dat doel uitdrukken: zij schatten hun kansen om uiteindelijk in België te mogen blijven onzekerder in. De asielzoeker heeft hierdoor het gevoel dat hij zijn doel niet kan bereiken en legt zich daarbij neer. Dit is de moedeloze houding van iemand die het middel om zijn doel te bereiken, ontoereikend acht, en de situatie aanvaardt, ondanks de frustratie die deze situatie ontlokt.

Waar we kunnen verwachten dat deze moedeloosheid, de gelatenheid, een voedingsbodem zou kunnen zijn voor denken aan terugkeer, blijkt dit niet zo. Integendeel, de asielzoeker verwacht vanuit deze houding dat de situatie waarin hij zich bevindt nog erg lang zal aanslepen. Wanneer asielzoekers de procedure als willekeurig en onrechtvaardig beschouwen nemen ze een houding aan van aanvaarding van die “stabiele” situatie, die als stress inducerend wordt beleefd, maar dit brengt hen er niet toe te denken aan terugkeer. Hoewel een globaal negatieve perceptie van de procedure dus een gevoel van moedeloosheid en emotionele stress uitlokt, lijkt ook binnen deze passieve houding het verlangen in België te blijven de overhand te halen.

2. ... of is er toch nog hoop?

De analyse geeft tot nu toe aan dat de procedure de asielzoekers enkel in uitzichtloze situatie brengt, waarin het vooropgestelde doel moeilijk te bereiken lijkt. Het globaal negatief gevoel over de procedure, dat sterk leeft bij onze respondenten, lijkt enkel tot moedeloosheid, en zeker niet tot hoop te leiden. Er bestaat echter nog een tweede perceptie aangaande de procedure, waarmee onze respondenten ook sterk instemden. Uit de beschrijving van het domein 'procedure en opvang' bleek dat onze respondenten de procedure ook sterk als test beleven, en dit onafhankelijk van het globale negatieve gevoel.

Met de uitdrukking 'procedure als test' doelen we op volgende, sterk verspreide, mening: "Door lang in deze situatie (in België) te blijven, toon ik aan dat mijn problemen echt zijn." Een tweede aspect is de mening dat hoe langer men in België blijft, hoe groter de kans is dat men uiteindelijk permanent in België zal mogen blijven. In de principale componenten analyse op de procedure-items kwam deze component duidelijk naar voren, en het is aan verder onderzoek om te kijken of beide aspecten kunnen gescheiden worden. Wel kan worden gezegd dat deze mening sterk leeft tussen asielzoekers (cf. supra: gemiddelde = 3,733). Tabel 5.9 geeft een overzicht van de belangrijkste en sterkste verbanden van deze perceptie met andere concepten.

Tabel 5.9. Correlatiematrix voor de perceptie van de procedure als test

	Procedure is een test	Procedure als strategie	Legitimiteit van de migratie	Willen blijven in België	Denken aan terugkeer	Cultuurover-name
Procedure is een test	1,000					
Procedure als strategie	0,239*	1,000				
Legitimiteit van de migratie	0,307**	0,025	1,000			
Willen blijven in België	0,431**	0,461**	0,230*	1,000		
Denken aan terugkeer	-0,245*	-0,238*	-0,281**	-0,461**	1,000	
Cultuurover-name	0,380**	0,406**	0,209*	0,478**	-0,388**	1,000

* = significant op .05 niveau

** = significant op .01 niveau

We hebben reeds opgemerkt dat er twee aspecten gecombineerd worden in het concept 'de procedure is een test': Het ene aspect omvat de perceptie dat men, als men maar lang genoeg in België kan blijven, uiteindelijk toegelaten wordt om hier definitief te blijven. Het tweede aspect verwijst naar de perceptie dat de duur van de procedure een test is, die de "echte" asielzoekers moet scheiden van de "onechte". We vermoeden dat het eerste aspect grotendeels aan de basis ligt van de correlatie met 'procedure als strategie'. Er is immers een rechtstreekse band tussen dit aspect en de strategie om alle mogelijkheden

in de procedure uit te putten om het verblijf te verlengen: de kans om uiteindelijk permanent in België te blijven wordt namelijk groot (althans binnen de perceptie van de asielzoekers) wanneer men lang in België kan blijven. Deze strategie past overigens perfect in het licht van het dominante verlangen om in België te blijven. Zowel op korte termijn – men kan in België blijven zolang men in de procedure blijft – als op lange termijn – de kans op een permanent verblijfsstatuut vergroot naarmate men langer in België blijft – blijkt de strategie om alle opties in de procedure te gebruiken om het verblijf te verlengen de goede optie.

Het verband met gepercipieerde legitimiteit van de migratie richt zich tot het andere aspect, namelijk de overtuiging dat de duur van de procedure een test is: door lang te blijven denken de asielzoekers aan te tonen dat hun problemen echt zijn, anders zouden ze niet zo lang blijven. Het verband geeft aan dat asielzoekers die vinden dat ze een permanent verblijfsstatuut zouden moeten krijgen, gezien hun problemen in het thuisland, sterker de mening hebben dat de duur van de procedure een test is. De asielzoekers die vinden dat België hen moet aanvaarden, proberen met andere woorden door hun lang verblijf te bewijzen dat ze “echte” problemen hebben (anders zouden ze niet zo lang blijven), en dus bijgevolg wel moeten aanvaard worden.

We merken op dat de perceptie van de procedure als test, en de gerelateerde strategieën sterk samenhangen met het verlangen om in België te blijven. Verdere analyses geven dan ook aan dat het verband tussen het beschouwen van de procedure als test en het uitputten van alle mogelijke strategieën om het verblijf in België te verlengen in sterke mate gemedieerd wordt door dat verlangen in België te blijven (de correlatie tussen de perceptie en de strategie, gecontroleerd voor het verlangen in België te blijven bedraagt 0,045). Dit betekent dat asielzoekers die sterk deze perceptie van de procedure aanhangen niet rechtstreeks zullen terugvallen op de mogelijkheden die de procedure biedt om het verblijf te verlengen. Ze zullen dit enkel doen als ze een sterk verlangen hebben om in België te blijven en er te leven en werken als Belgische burgers. Dit is erg logisch: ook al heeft men de indruk dat het verlengen van het verblijf in België de kans vergroot op een permanent verblijf, de enige reden om alle mogelijkheden in de procedure uit te putten en zo het verblijf concreet te verlengen, is het verlangen om uiteindelijk in België te kunnen blijven.

We observeren ook een sterk verband tussen cultuurovername en de perceptie van de procedure als test. Asielzoekers lijken niet alleen via de duur van de procedure, maar ook via een positieve houding ten opzichte van onze cultuur en maatschappij, hun verlangen in België te blijven om te zetten in een permanent verblijfsstatuut. Ook het overnemen van de Belgische cultuur en de participatie aan onze maatschappij, lijkt één van de strategieën die de hoop om hier ooit te mogen blijven, te vergroten.

Deze manier van de procedure te benaderen, met alle gerelateerde strategieën en attitudes ten gevolge, houdt in tegenstelling met de perceptie van de procedure als onrechtvaardig wél verband, maar dan wel negatief, met ‘denken aan terugkeer’. De perceptie waarover sprake lijkt een proces in gang te zetten waarbinnen denken aan terugkeer niet mogelijk is en waarbinnen enkel het verlengen van het verblijf en het smeden van banden met België op de voorgrond staat. Dit blijkt eveneens uit het sterke verband met het gevoel dat men wil/moet in België blijven, dat men hier wil werken en leven als Belgisch burger. Binnen deze benadering van de procedure wordt niet gedacht over terugkeren,

met andere woorden, er wordt niet gedacht om het proces te doorbreken. Zoals nog zal blijken, weerspiegelt dit geheel van percepties en strategieën een dominante oriëntatie op blijven.

Dit alles in acht genomen, lijkt de perceptie dat de duur van de procedure een test is de voedingsbodem te zijn voor de hoop op een permanent verblijfsstatuut. In het licht van het verlangen om in België te blijven, vergroot deze perceptie van de procedure via de verschillende strategieën die er rechtstreeks aan gekoppeld worden, deze hoop. Misschien kan de hoop hier best als volgt getypeerd worden: “De aanhouder wint.” Daarbij gaat het hier om een eerder actieve houding; de asielzoekers zullen alles in het werk stellen om hun procedure en daarmee hun verblijf in België te verlengen

3. Conclusie

Wanneer we de voorgestelde percepties van de procedure bekijken, kunnen we stellen dat de procedure die gezien wordt als onrechtvaardig eerder aan de grond ligt van een negatief proces van moedeloosheid, dat een meer onzeker toekomstperspectief impliceert, enerzijds wat betreft het verkrijgen van een permanent verblijfsstatuut, anderzijds wat betreft de stabiliteit van de situatie waarin men zich bevindt: men denkt nog lang in dezelfde situatie te moeten zitten, zonder een echte sterke hoop op een goede afloop. Dit proces wordt getypeerd door moedeloosheid: de asielzoekers die deze perceptie van de procedure sterk hebben, vervallen in een moedeloze houding waarin zij zich niet in staat zien hun doel te bereiken, omdat het middel om het doel te bereiken hen willekeurig en onrechtvaardig voorkomen.

Waar in de kwalitatieve analyse de dynamiek van het kanspel, die ontstaat uit de perceptie van willekeur van de procedure, werd aangehaald als “argument” voor asielzoekers om te blijven procederen en hun verblijf te verlengen, geeft de kwantitatieve analyse eerder aan dat deze perceptie de asielzoekers weinig hoop geeft. De gepercipieerde willekeur en onrechtvaardigheid lijkt eerder een grotere onzekerheid betreffende het nut van de procedure om zijn doel te bereiken, tot gevolg te hebben. Deze aspecten van de procedure zijn uitingen van een globaal negatief gevoel over de procedure, dat eveneens geconstitueerd wordt door het gevoel dat de procedure te lang is en dat mensen van de eigen nationaliteit minder kans hebben op een permanent verblijfsstatuut dan mensen met een andere nationaliteit.

De perceptie van de procedure als test, in uitgebreide zin, dus gecombineerd met de perceptie dat een lang verblijf in België de kans op een permanent, legaal verblijf vergroot, leidt daarentegen tot een aantal strategieën, die binnen de oriëntatie op blijven gesitueerd kunnen worden. Deze strategieën worden enkel aangewend als men een verlangen in België te blijven heeft, maar zij zouden geen zin hebben moest deze perceptie van de procedure geen hoop in zich dragen. Op basis van onze resultaten ligt deze hoop dus niet zozeer in “De procedure is een loterij, dus ik kan ook winnen”, maar eerder in “De aanhouder wint, dus als ik blijf, win ik wel eens”.

We moeten nog opmerken dat deze bevindingen lijken aan te geven dat de procedure en de belangrijkste percepties die erover bestaan, niet rechtstreeks lijken in te werken op ‘het denken aan terugkeer’, dat we in deze analyses, gezien de centrale positie van

terugkeer in de onderzoeksvraag, steeds zullen betrekken. Meer nog, het blijkt dat de meest dominante perceptie net het tegenovergestelde bewerkstelligt. Deze perceptie van de procedure als test, gecombineerd met het verlangen in België te blijven, leidt tot een aantal strategieën en percepties die allen ertoe leiden dat de asielzoekers zullen blijven. Wanneer men de procedure op deze manier bekijkt, is blijven zowieso de beste optie: op korte termijn kan men in België blijven, op langere termijn vergroot men de kans op een permanent verblijfsstatuut. Ook de andere kant van de procedure, het globaal negatieve gevoel dat eerder werd beschreven, lijkt in het licht te staan van een passieve houding die gericht is op blijven. Hoewel dit negatieve gevoel over de procedure uitdraait in een erg moedeloze en uitzichtloze houding, krijgen we toch de indruk dat deze houding ook binnen de context van in België blijven gezien moet worden.

Terugkeren of blijven: een analyse

We starten deze analyse aan de hand van twee centrale concepten, meerbepaald het verlangen om in België te blijven en het denken aan terugkeren naar het thuisland. Deze twee concepten sluiten dicht aan bij de oorspronkelijke vraag, namelijk waarom asielzoekers al dan niet vrijwillig terugkeren. In de analyse zullen we proberen om deze begrippen een plaats te geven binnen een veld van relaties en verbanden tussen verschillende concepten die gemeten werden. Zoals in de vorige analyse, zullen we ons niet beperken tot bepaalde domeinen.

Een korte opmerking is hier op zijn plaats: de concepten en bijhorende maten die hier worden gebruikt, bieden geen zekerheid over het gedrag dat uiteindelijk gesteld wordt. We bedoelen hiermee dat het verlangen in België te blijven geen éénduidige, één-op-één band heeft met het effectief, manifeste blijven. Zo kan iemand terugkeren wanneer hij/zij net heeft vernomen dat een familielid in het thuisland ernstig ziek is, maar kan hij/zij terzelfdertijd erg graag in België willen blijven. Het omgekeerde geldt hier ook: iemand die aangeeft veel na te denken over terugkeer zal niet met 100 procent zekerheid ook terugkeren. Wel verwachten we dat er een band bestaat, in welke mate dan ook, tussen het concept en het gedrag. De minimale veronderstelling die we maken is devolgende: iemand die aangeeft erg graag in België te willen blijven zal met grotere waarschijnlijkheid langer in België blijven dan iemand die aangeeft niet graag in België te willen blijven. In dezelfde zin zullen we verwachten dat iemand die vaak denkt aan terugkeer, of eventueel aangeeft te willen terugkeren, een grotere kans heeft om uiteindelijk ooit effectief terug te keren.

1. Blijven in België of denken aan terugkeer?

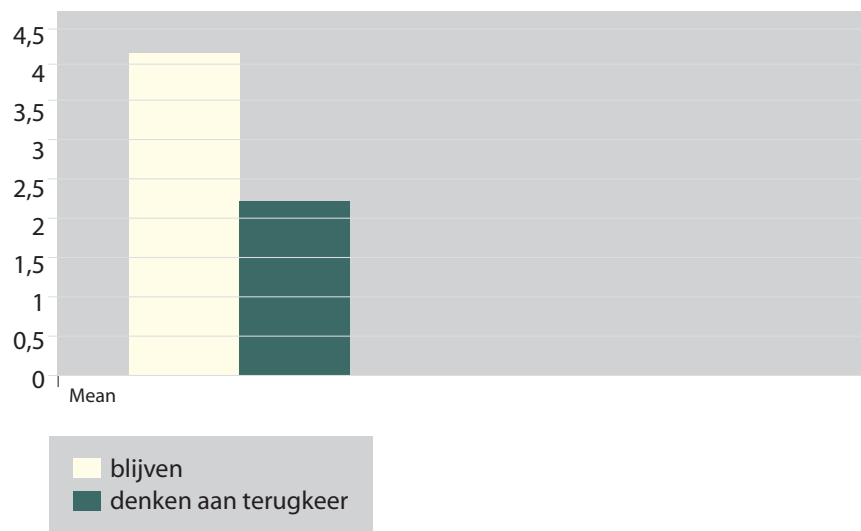
Wanneer we de gemiddelden bekijken (figuur 5.5), valt meteen op dat de gemiddelde score op 'het verlangen in België te blijven' beduidend hoger ligt dan het geval is bij

‘denken aan terugkeer’. We herinneren eraan dat het “schaalmidden” op het cijfer ‘drie’ ligt, het neutrale punt dat werd gedefinieerd als ‘niet eens, maar ook niet oneens’. Een score onder drie kan dus worden geïnterpreteerd als ‘eerder niet’ en een score boven drie als ‘eerder wel’. Dit betekent dat gemiddeld gezien onze respondenten een verlangen in België te blijven weergeven en dat ze eerder niet nadenken over of willen terugkeren naar hun thuisland.

Deze bevinding verrast allerm minst als we eerder besproken gegevens in acht nemen: in de interviews merkten we duidelijk dat ‘terugkeer’ een thema is dat moeilijk ter sprake wordt gebracht en allerm minst populair is. Verder bleek uit de analyse van de REAB-databank dat een minderheid van de asielzoekers in België gebruik maakt van het programma (ongeveer één op twaalf, dit is 8,5 %). Wanneer we hierbij in het achterhoofd houden dat de meerderheid van de terugkeerders niet vanuit de open centra komt, maar zich aanmeldt via de REAB-partners, en onze steekproef uitsluitend bewoners van open centra bevatte, lijken we te kunnen concluderen dat terugkeer geen actueel of populair thema is voor de asielzoekers in open centra. In België willen/moeten blijven is het voor hen het dominante discours en, bij uitbreiding, incompatibel met denken aan terugkeer, zoals af te lezen is uit het negatief verband tussen beide concepten ($r = -.461$). Dit betekent dat respondenten die sterk instemmen met het verlangen in België te blijven, weinig of niet denken aan terugkeer naar hun thuisland. Kortom: wanneer asielzoekers willen blijven in België, denken zij weinig of niet aan terugkeer.

Op basis van de gemiddelden is dus de belangrijkste conclusie: asielzoekers in de opvangcentra willen in België blijven. Nadenken over terugkeer gebeurt veel minder en enkel wanneer een asielzoeker een minder sterk verlangen heeft om in België te blijven

Figuur 5.5. Vergelijking van de gemiddeldes van ‘denken aan terugkeer’ en ‘blijven in België’.

2. De dynamiek van het blijven

Het wordt nu interessant om de samenhang te onderzoeken van de twee concepten – ‘in België willen blijven’ en ‘denken aan terugkeer’ – met de andere concepten die in de vragenlijst terugkwamen. Zo krijgen we een beter beeld in welke dynamiek, en binnen welk netwerk van concepten beide begrippen zich situeren. We onderstrepen dat correlaties enkel wijzen op een lineaire samenhang tussen variabelen en geen uitspraak doen over causale relaties.

Tabel 5.10 geeft een overzicht van de correlaties van zowel ‘In België willen blijven’ als ‘denken aan terugkeer’ met andere concepten. Om de tabel overzichtelijk te houden geven we enkel de concepten die ofwel een correlatie met ‘Blijven’ vertonen ofwel gecorreleerd zijn met ‘denken aan terugkeer’. We zullen eerst deze bevindingen vergelijken met de eerdere bevindingen uit het kwalitatieve luik, waarna we dieper ingaan op de dynamiek die lijkt te ontstaan rondom het verlangen in België te blijven.

Tabel 5.10. Het correlatiepatroon van ‘willen blijven’ en ‘denken aan terugkeer’.

	In België willen blijven	Denken aan terugkeer
Legitimiteit van de migratie	.230*	-.281**
Opnieuw beginnen	.185	----
Procedure is een test	.431**	-.245*
Begrip voor de lengte van de procedure	.223*	----
Procedure als strategie	.461**	-.245*
Cultuurovername/participatie	.478**	-.388**
(instrumentele) sociale steun opzoeken	.251*	----
Schaamte en falen	.307**	----
Emoties ventileren	----	.248*
Cultuurovername als strategie	.521**	-.239*
Denken aan terugkeer	-.461**	1
Thuisland terugzien/bezoeken	----	.379**

* = significant op .05 niveau
** = significant op .01 niveau

2. Analogieën met de bevindingen uit het kwalitatieve luik

Deze gegevens (zie tabel 5.10) bevestigen tot op zekere hoogte wat reeds in het kwalitatieve luik van dit onderzoek werd aangegeven. Daar stelden we dat asielzoekers algemeen een viertal gronden aanhalen voor het gevoel niet te kunnen of willen terugkeren naar het land van herkomst. We geven een kort overzicht waarin we deze bevindingen uit het kwalitatieve luik koppelen aan de resultaten van het kwantitatieve luik.

Ten eerste geven sommige asielzoekers de duur van hun procedure aan als bewijs voor de gegrondheid van hun asielaanvraag. De lange asielprocedure wordt niet enkel als een bewijs van hun “echtheid” wordt gepercipieerd, maar geeft hen tevens, naar hun eigen mening, het “recht” om in België te blijven. Wanneer we tabel 5.10 bekijken zien we dat de perceptie van de procedure als test een positieve correlatie vertoont met ‘willen blijven’ en een negatieve correlatie met ‘denken aan terugkeer’. Deze bevinding wijst dus in dezelfde

richting. De perceptie dat de duur van de procedure een test is, situeert zich met andere woorden in de dominante oriëntatie op blijven. We herinneren eraan dat de perceptie van de procedure als test enerzijds verband houdt met de gepercipieerde legitimiteit van de migratie en anderzijds met het uitputten van alle mogelijkheden in de procedure om het verblijf in België te verlengen. Het beschouwen van de duur van de procedure als test om te tonen dat de asielaanvraag gegrond is, toont zich in het verband met gepercipieerde legitimiteit. Dat de lange asielprocedure volgens hen het “recht” geeft om in België te blijven, kunnen we afleiden uit het verband van dezelfde perceptie met het uitputten van alle mogelijkheden in de procedure: hoe meer onze respondenten denken dat ze door lang in België te blijven meer kans hebben op een permanent verblijfsstatuut – of misschien meer “recht” hebben? – hoe meer ze alle proceduremogelijkheden zullen aanboren.

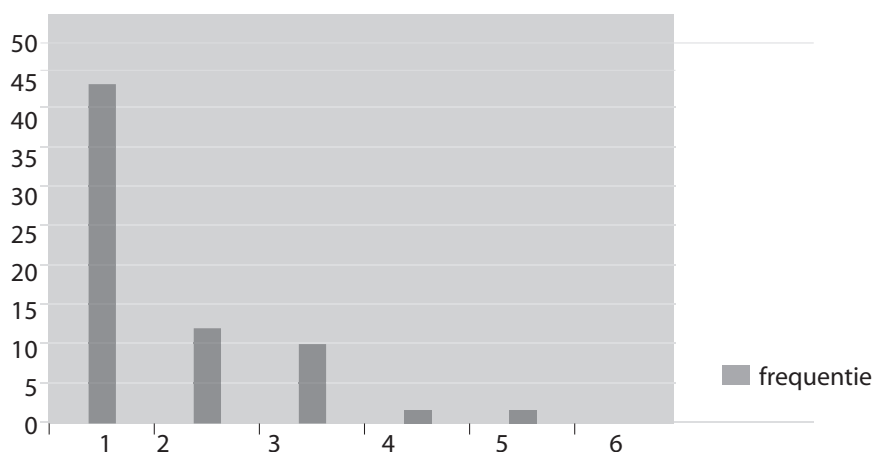
Ten tweede merken we dat asielzoekers hun verblijf in België ook rechtvaardigen op basis van de conventie van Genève, met andere woorden op de gegrondheid van hun asielaanvraag. Tabel 5.10 toont dat ook deze grond, meer bepaald de gepercipieerde legitimiteit van de migratie, zich binnen de dominante oriëntatie op blijven situeert. ‘Gepercipieerde legitimiteit’ is een abstractere maat, maar kan in de context van de asielprocedure geïnterpreteerd worden als ‘legitiem met betrekking tot de conventie van Genève’.

Ook integratie als grond om in België te blijven, in de kwalitatieve fase beschreven in de context van een regularisatieaanvraag, komt in onze bevindingen naar voor als een houding die sterk samenhangt met het verlangen in België te blijven. Asielzoekers die een sterk verlangen hebben in België te blijven, zullen een sterk positieve houding aannemen ten opzichte van het overnemen van de Belgische cultuur en participatie aan onze maatschappij. Deze houding wordt, zoals eerder aangegeven, gedeeltelijk vanuit strategische overwegingen aangenomen. Hieruit blijkt dat asielzoekers integratie, of althans cultuurovername en participatie, sterk koppelen aan het gericht zijn op blijven.

Moeilijker ligt het met de vervreemding van het land van herkomst, het gevoel van de asielzoekers dat terugkeren gelijk is aan opnieuw beginnen omdat hen niets rest in het thuisland. Hiervoor hebben we wél een maat, die wel een correlatie in de juiste richting vertoont met in België willen blijven, maar de correlatie is te zwak om statistisch significantie te bereiken ($r = 0,185$). We moeten hierbij opmerken dat dit niet meteen problematisch hoeft te zijn. In de kwalitatieve analyse werd immers gesteld dat dit gevoel bij asielzoekers pas opkomt na enkele jaren in België (of elders dan in thuisland) verbleven te hebben. Wanneer we de gemiddelde verblijfsduur van onze steekproef bekijken (om en bij 16 maanden), is het mogelijk dat voor een groot deel van onze steekproef het gevoel opnieuw te moeten beginnen in geval van terugkeer irrelevant is binnen de context ‘blijven of terugkeren’. Zij zijn nog niet lang genoeg in België om zich te herkennen in dit gevoel. Dit wordt nog duidelijker in de frequentieverdeling van verblijfsduur (figuur 5.6).

Uit figuur 5.6 wordt meteen duidelijk dat ongeveer de helft van onze steekproef maximum 12 maanden in België was op het ogenblik van de afname. Dit is mogelijk een verklaring voor het gebrek aan verband, aangezien voor de helft van de steekproef dit gevoel niet bestaat, of toch niet omwille van de lengte van het verblijf buiten de grenzen van het thuisland.

Figuur 5.6. Het aantal asielzoekers in functie van de verblijfsduur (per jaar).

We moeten wel opmerken dat het gevoel opnieuw te moeten beginnen in het land van herkomst onrechtstreeks wél een grond vormt om in België te blijven. Zoals we reeds stelden in de beschrijving van het domein ‘toekomstperspectieven’, lijkt het gevoel van opnieuw te moeten beginnen wel een argument om in België te blijven wanneer een mogelijke terugkeer zou betekenen dat het migratieproject mislukt is. De gevoelens van mislukking en schaamte die daarmee gepaard gaan vertonen een wél verband met het verlangen in België te blijven. Asielzoekers die aangeven dat terugkeren gelijkstaat met het opnieuw beginnen in het land van herkomst, en dat deze terugkeer een mislukking van hun migratie zou betekenen, beschouwen dit wel als een grond om in België te willen blijven. Kortom: we krijgen de indruk dat opnieuw beginnen in het land van herkomst uitgesloten indien een mogelijke terugkeer het mislukken van het migratieproject impliceert.

2.2 de dynamiek van het blijven

Wanneer we het correlatiepatroon van ‘in België willen blijven’ nauwkeuriger bekijken (zie tabel 5.10), merken we dat er vooral positieve verbanden gevonden werden. We zien duidelijk dat de procedure die hoop geeft aan de asielzoekers, zoals eerder beschreven uitgaande van de perceptie van de procedure als test, een sterke component is binnen het verlangen in België te blijven. Er worden sterke verbanden gevonden met de procedure als test (mensen die hier lang blijven, bewijzen dat ze “echt” zijn of lang blijven vergroot de kans op een permanent verblijfsstatuut), en de procedure als strategie (i.e. alle mogelijkheden in de procedure gebruiken als manier om het verblijf te verlengen). Dit schept een enigszins consistent beeld van de asielzoeker die in België wil blijven en daarvoor strategieën gebruikt die voortspruiten uit een hoopgevende perceptie van de procedure strategieën, zoals die eerder beschreven werd.

Ook worden sterke verbanden gevonden met de houding die de asielzoekers aannemen ten opzichte van onze cultuur en maatschappij. Asielzoekers met een sterk verlangen in België te blijven, zijn zeer bereid onze cultuur over te nemen en deel te nemen aan onze maatschappij. Zoals reeds gezegd kunnen we ook deze houding zien als een uiting van de hoop op een permanent verblijfsstatuut. Ook via de weg van cultuurovername en participatie willen asielzoekers hun verlangen in België te blijven, concretiseren.

‘Denken aan terugkeer’ kunnen we best aan het andere einde van de dimensie situeren. In tegenstelling tot de wens in België te blijven, correleert deze variabele enkel negatief met andere variabelen, en wel bijna uitsluitend met de concepten die positief correleerden met die wens. Eenzelfde “typeschets” kan hier gemaakt worden, maar dan omgekeerd. De asielzoekers die denken aan terugkeer (of alleszins méér denken aan terugkeer, gezien dit helemaal niet de “norm” is, cf. supra) hebben een minder instemmende houding ten opzichte van cultuurovername, dat ze eveneens minder als strategie bekijken. Ook lijken ze de procedure minder te percipiëren als een hoopgevend medium inzake het verkrijgen van een permanent verblijfsstatuut. Hiermee samenhangend zullen ze ook minder geneigd zijn te geloven in de gegrondheid van hun asielaanvraag. Verder zijn zij ook minder geneigd alle mogelijkheden van de procedure uit te putten om hun verblijf in België te verlengen.

Wanneer we dit alles in ogenschouw nemen, ontstaat er een interessant beeld dat de concepten waarmee we de analyse begonnen, aan elkaar bindt. Het lijkt alsof het denken aan terugkeer antoniem is van willen blijven: hoe meer men denkt aan terugkeer, hoe minder men geneigd is deel te nemen aan de dynamiek die zich situeert rondom de fixatie op blijven. Deze mensen “passen” niet in het dominante discours, de dominante dynamiek waarin blijven zich bevindt. Meer nog, ze lijken zich er expliciet aan te onttrekken. Denken aan terugkeer impliceert niet enkel het verlaten van de fixatie op blijven, met al de strategieën en houdingen die daarmee samenhangen, het wordt geconstitueerd door het zich expliciet onttrekken aan deze dominante houding die binnen de asielcentra lijkt te bestaan. Deze houding bestaat erin dat alles in het werk wordt gesteld om, vanuit het gevoel in België te moeten/willen blijven, het verblijf te verlengen. Uit de gemiddeldes die in de beschrijving van de drie domeinen werden gegeven, blijkt dat met de meeste concepten binnen deze dynamiek sterk wordt ingestemd, hetgeen aangeeft dat het hier inderdaad gaat om een dominante dynamiek, waarbinnen allerminst plaats is voor het denken aan terugkeer.

Dat het hier gaat om een dominant discours van blijven, in de zin dat de meeste asielzoekers gericht zijn op blijven en we dus kunnen spreken over een dominante groepsdynamiek, blijkt ook uit subtielere correlaties die we observeren. Zo merken we dat ‘denken aan terugkeer’ verband houdt met het ‘ventileren van emoties’. Dit betekent dat asielzoekers die denken aan terugkeer sterke gevoelens van stress en emotionele onrust ervaren. Toch gaan onze respondenten niet op zoek naar sociale steun wanneer ze meer denken aan terugkeer. Het is dan ook een opvallend contrast dat binnen het gericht zijn op blijven, de asielzoekers wél op zoek gaan naar sociale steun. Wanneer we stellen dat sociale steun vooral bij lotgenoten gevonden wordt, ligt een mogelijke verklaring voor de hand: binnen het dominante discours van de focus op blijven gaan onze respondenten bij lotgenoten te rade. Wanneer asielzoekers denken aan terugkeer, verlaten ze echter het discours dat gevoerd wordt in de grootste groep asielzoekers. Met andere woorden: wanneer asielzoekers denken aan terugkeer kunnen of willen ze niet op zoek gaan naar sociale steun bij lotgenoten, aangezien deze lotgenoten doorgaans deelnemen aan een dynamiek die het denken aan terugkeer niet toelaat, en dus weinig begrip zullen uiten voor deze gedachten.

Aangezien het hier om een belevingsonderzoek gaat – we zoeken naar wat in de beleving van asielzoekers van belang is met betrekking tot al dan niet terugkeren – kun-

nen we met de nodige voorzichtigheid stellen dat binnen deze beleving het denken aan terugkeer – en misschien bij uitbreiding het overwegen terug te keren? – vooral gerelateerd is met het doorbreken van de dynamiek van blijven, en dus ook het verlaten van de dominante groepsdynamiek impliceert.

3. Een tweede modus van denken over terugkeer?

Zoals ook in het kwalitatieve luik werd besproken, betekent terugkeer voor asielzoekers niet steeds definitieve terugkeer naar het thuisland. Soms wordt terugkeer ook gezien als tijdelijk, bijvoorbeeld in het kader van een bezoek, of wordt terugkeer als optie in de toekomst gezien. Zoals reeds bij de beschrijving van de concepten aangegeven werd, vinden we in de kwantitatieve data dezelfde differentiatie. Naast ‘denken aan terugkeer’ werd nog een tweede, sterk gerelateerd, concept gedistilleerd, namelijk de mogelijkheid van terugkeer en/of bezoek van het thuisland in de toekomst. Wanneer we de gemiddelde score op dit concept bekijken (gemiddelde = 3,187), wordt meteen duidelijk dat het denken over terugkeer in de toekomst of toekomstig bezoek van het thuisland op meer instemming van de asielzoekers kan rekenen dan dit het geval was voor ‘denken aan terugkeer’ in strikte zin (gemiddelde = 2,207). Het wordt nu interessant na te gaan of deze manier van denken over terugkeer in de beleving van de asielzoekers met dezelfde dan wel andere houdingen, percepties en verlangens samenhangt. Tabel 5.11 geeft het correlatiepatroon van dit concept weer. Wederom worden enkel de statistisch significante verbanden getoond

Tabel 5.11 toont dat deze modaliteit van denken over terugkeer met andere percepties en houdingen samenhangt dan het ‘denken over terugkeer’. Vooral belangrijk lijkt ons de afwezigheid van de wens in België te blijven, en de hele dynamiek die we hierboven schetsten. Terugkeer in de betekenis van bezoek, of toekomstige terugkeer, lijkt te ontsnappen aan de dimensie die geschetst werd door enerzijds de wens in België te blijven en anderzijds ‘denken aan terugkeer’ in de strikte zin.

Tabel 5.11. Het correlatiepatroon van ‘terugkeer als mogelijkheid in de toekomst of toekomstig bezoek van het thuisland’

	Terugkeer/Bezoek in de toekomst
Instrumentele sociale steun opzoeken	.234*
Gepercipieerde permeabiliteit	-.212*
Cultuurbehoud	.374**
Denken aan terugkeer	.379**

* = significant op .05 niveau

** = significant op .01 niveau

We kunnen op basis van de gegevens voorzichtig stellen dat deze manier van denken over terugkeer een “veiliger” manier is voor de asielzoeker en niet incompatibel is met de (dominante) focus op het willen blijven. ‘Denken aan terugkeer’ in strikte zin lijkt ons dan ook meer gesitueerd te zijn in de dynamiek van hoop en wanhoop zoals die in de kwalitatieve fase besproken werd. Het ontspruit o.i. aan een gevoel van wanhoop

of teleurstelling: de wens in België te willen blijven en bijhorende attitudes, worden verlaten. Het bezoeken van het thuisland of eventuele terugkeer in de toekomst is meer rationeel. Het is een mogelijkheid die steeds kan opgehouden worden binnen een toekomstperspectief, zonder dat het open houden van deze mogelijkheid gegrond is in wanhoop in het heden. Interessant in deze context is het verband met cultuurbehoud ($r = .374$). Het belang dat men hecht aan het behouden van de eigen cultuur lijkt ons een meer positieve houding dan de meer weigerachtige (en in die zin meer “negatieve”) houding ten aanzien van het overnemen van de Belgische cultuur die voorkomt bij asielzoekers die denken aan terugkeer in strikte zin, vanuit de wanhoop gedreven. Terugkeer als optie in de toekomst hangt vooral samen met een soort (culturele) relatie met het thuisland die men niet wil opgeven, terwijl een asielzoeker die denkt aan terugkeer in strikte zin vooral weigerachtig staat ten opzichte van het onderhouden van de culturele relatie met het gastland.

Het is interessant op te merken dat de mogelijkheid van een toekomstige terugkeer een verband vertoont met het opzoeken van sociale steun. Dit geeft de indruk dat deze manier van denken over terugkeer wél op begrip kan rekenen bij lotgenoten. In het licht van het voorgaande kunnen we dus voorzichtig stellen dat asielzoekers die de mogelijkheid van een toekomstige terugkeer open houden, zich niet onttrekken aan de dominante groepsdynamiek die gesitueerd is rondom het verlangen in België te blijven.

Ten slotte observeren we ook een negatieve correlatie tussen de mogelijkheid van een toekomstige terugkeer en gepercipieerde permeabiliteit. Dit betekent dat asielzoekers die de indruk hebben dat België erg bereid is om asielzoekers op te nemen in de samenleving, ook de mogelijkheid van een toekomstige terugkeer meer zullen uitsluiten. Met andere woorden: men denkt meer aan een terugkeer in de toekomst naarmate men er meer van overtuigd is dat België niet openstaat voor het opnemen van asielzoekers. In deze context wordt het ook begrijpelijker dat men een sterkere band met het thuisland wil behouden – de correlatie tussen ‘toekomstige terugkeer’ en cultuurbehoud – en dat men sociale steun opzoekt bij cultuurgenoten – de correlatie met ‘sociale steun opzoeken’ en eerdere bemerkingen die hierbij gemaakt werden.

Op basis van deze bevindingen, stellen we dat binnen de beleving van de asielzoeker twee modi van denken over terugkeer voorkomen. Enerzijds is er de modus die in de beleving tegengesteld is aan de dominante houding van het blijven, en die in onze enquête op weinig instemming kan rekenen van de respondenten. De tweede modus betreft het denken aan terugkeer als toekomstige mogelijkheid, in dit onderzoek onlosmakelijk verbonden met terugkeer in termen van bezoek. Onze respondenten stonden gemiddeld minder weigerachtig tegenover deze beleving van denken over terugkeer, die niet incompatibel lijkt te zijn met de dominante houding van blijven. Deze twee modi van denken aan terugkeer lijken een verschillende focus te hebben (althans wat acculturatie betreft): in het ene geval – denken aan een toekomstige terugkeer – hecht men belang aan het onderhouden van de relatie met het thuisland, in het andere geval – denken aan terugkeer in strikte zin, in het heden – wil men de relatie met het gastland “doorknippen”.

De vraag wordt nu: wat betekent deze tweede modus van denken aan terugkeer – een toekomstige terugkeer – voor de asielzoekers? Zoals reeds aangegeven vermoeden we dat het gaat om een veiligere, rationelere manier van omgaan met een potentiële terugkeer.

In deze zin gaat het louter om een mogelijkheid die de asielzoekers niet kunnen uitsluiten, en waarmee ze sneller zullen instemmen. Het wordt echter interessant te speculeren over de betekenis van “toekomst” in deze context. In het licht van de kwalitatieve analyse, kunnen we de hypothese formuleren dat het hier gaat om “toekomstig” in de zin dat de asielzoekers een terugkeer overwegen wanneer ze een permanent verblijfsstatuut gekregen hebben, of hun migratieproject voltooid hebben. Dit zou betekenen dat asielzoekers alles op alles zetten om binnen de Belgische asielstructuren hun migratieproject te voltooien, en dat daarna de mogelijkheid van terugkeer pas overwogen wordt. In deze context kunnen we opmerken dat het gevoel van opnieuw te moeten beginnen in het land van herkomst als grond om in België te blijven, in sterke mate afhankelijk is van de mate waarin de asielzoekers het gevoel hebben dat ze mislukt zijn en zich daarvoor schamen. Deze mislukking kan misschien best geïnterpreteerd worden in het kader van het project dat zij aanvatten wanneer ze migreren.

Ten slotte onderstrepen we dat de mogelijkheid van een toekomstige terugkeer ook de connotatie van tijdelijke terugkeer in zich draagt. Doorheen heel deze uiteenzetting moet dus in het achterhoofd gehouden worden dat deze modus van denken over terugkeer niet noodzakelijk een definitieve terugkeer betreft.

4. Conclusie

Uit de analyses omtrent de attitude van asielzoekers jegens terugkeer naar het thuisland en blijven in België kunnen we enkele belangrijke besluiten trekken. Ten eerste zijn asielzoekers in de open centra en de procedure vooral gericht op blijven. Rondom dit verlangen om in België te blijven situeert zich een geheel van percepties en bijhorende strategieën die we best kunnen kaderen in de dynamiek van de hoop op een permanent verblijfsstatuut. Het komt erop neer dat asielzoekers vanuit dit verlangen in België te blijven, het verblijf in België zolang mogelijk proberen te rekken, hetgeen zowel op korte termijn als op lange termijn tegemoet komt aan dit verlangen. Op korte termijn verblijft men in België, op lange termijn behoudt men de hoop op een permanent verblijfsstatuut in België. Deze hoop manifesteert zich ook sterk in de positieve houding die de asielzoekers aannemen ten opzichte van onze cultuur en maatschappij.

Het denken aan terugkeer in strikte zin past niet binnen dit dominante gevoel. We hebben getoond dat deze modus van denken aan terugkeer op weinig instemming kan rekenen bij asielzoekers en tegengesteld lijkt te zijn aan heel de dynamiek die zich vormt rond de dominante houding, willen blijven. Asielzoekers die denken aan terugkeren breken expliciet met alle percepties, strategieën en houdingen die zich situeren rondom de dominante dynamiek van het verlangen te blijven. Deze dynamiek is eveneens een groepsdynamiek waaraan de meeste asielzoekers deelnemen. Denken aan terugkeer betekent niet alleen dat men de hoop op een permanent verblijfsstatuut opgeeft, vanuit een slinkend verlangen om in België te blijven, maar ook het breken met een dynamiek waaraan de meerderheid van de asielzoekers deelneemt. Kortom: denken aan terugkeer kan onder asielzoekers op weinig begrip rekenen.

Dit alles betekent niet dat denken aan terugkeer helemaal onmogelijk is onder asielzoekers. De analyses wijzen immers uit dat er nog een tweede modus van denken aan terugkeer bestaat: de mogelijkheid van een toekomstige terugkeer. Deze modus van den-

ken aan terugkeer kan op heel wat meer instemming rekenen en onttrekt zich volledig aan de tegenstelling die vervat zit in het verlangen in België te blijven versus het ‘denken aan terugkeer’ in strikte zin. Binnen onze enquête is het behouden van de eigen cultuur het belangrijkste correlaat van de mogelijkheid van een toekomstige terugkeer. We vermoeden dat de mogelijkheid van een toekomstige terugkeer te maken heeft met het vervolmaken van een migratieproject. Zolang een terugkeer betekent dat de migratie mislukt is, wat dat ook mag inhouden, zullen asielzoekers algemeen geneigd zijn te blijven. Binnen deze context kan echter wel nagedacht worden over een terugkeer in de toekomst, wanneer men zijn vooropgesteld doel bereikt heeft.

Conclusies

Ter afronding geven we nog een overzicht van de belangrijkste bevindingen met betrekking tot zowel het formele aspect van het instrument als de inhoudelijke bevindingen die hier werden gepresenteerd.

1 Het instrument

Het instrument zoals het hier werd voorgesteld kan best in het licht van twee vragen beoordeeld worden. De eerste vraag is of de gemeten concepten betrouwbaar zijn. De tweede vraag betreft de validiteit van de gemeten concepten. We gaan op beide vragen even dieper in.

De vraag naar betrouwbaarheid is de vraag naar interne consistentie van de gemeten concepten. We kunnen stellen dat de interne consistentie toeneemt naarmate alle items die verwijzen naar een bepaalde latente variabele hetzelfde lijken te meten. Om dit te bereiken moeten de items voor alle respondenten dezelfde betekenis hebben, zodat respondenten die op één van de items een hoge score hebben ook een hoge score op de andere items hebben. Wat de interne consistentie voor de concepten die hier werden voorgesteld betreft, moeten we opmerken dat enkele factoren een drukkende werking hebben gehad. Vooral de heterogeniteit van onze steekproef, het werken met verschillende vertalingen en de reductie van de vijf punten schaal naar een drie punten schaal – een heel aantal respondenten gebruikten schaalpunten twee en vier niet – hebben ertoe geleid dat de betrouwbaarheid van sommige concepten eerder laag was. Sommige concepten werden dan ook uit de verdere analyses geweerd. Ondanks de drukkende werking bleken andere concepten erg betrouwbaar. We kunnen dus concluderen dat het instrument zoals het hier werd voorgesteld een heel aantal betrouwbare concepten heeft opgeleverd, en dit ondanks de drukkende werking van enkele – al dan niet geanticipeerde – factoren. Toch kan in verder onderzoek een poging ondernomen worden om de betrouwbaarheid te vergroten.

De vraag naar validiteit is een meer inhoudelijke vraag: kunnen we stellen dat onze metingen meten wat we beogen te meten? De vraag richt zich met andere woorden op de inhoudelijke relatie tussen de meting (de operationalisering) en de interpretatie (de

latente variabele). De beste manier om hierop te antwoorden, is door te verwijzen naar de zinnige, interpreteerbare verbanden die we tussen de verschillende concepten observeerden. Deze verbanden zouden niet gevonden worden, of we zouden verbanden vinden die oninterpreteerbaar zijn, indien onze maten niet valide zouden zijn. Doorheen deze presentatie hebben we kunnen aantonen dat de verbanden die we observeerden interpreteerbaar waren, en zinnig zowel op basis van hun inhoudelijke relatie met elkaar als in het licht van de bevindingen uit het kwalitatieve luik. Dit betekent ook meteen dat onze respondenten de enquêtes aandachtig hebben ingevuld, en niet zo maar ad random cijfertjes aanduiden.

Uit dit alles kunnen we concluderen dat een kwantitatieve methodologie, in dit geval in de vorm van een enquête, mogelijk is binnen de context van vrijwillige terugkeer bij asielzoekers in België. Hoewel het instrument nog enige verbeteringen nodig heeft, vooral wat betreft betrouwbaarheid, werden in deze eerste testfase reeds inhoudelijke bevindingen gedaan, die een interessante aanvulling op en bevestiging van de bevindingen uit het kwalitatieve luik kunnen bieden.

2 Inhoudelijke bevindingen

Wanneer we de de procedure en de opvang bekijken, zoals asielzoekers die percipiëren en beleven, wordt duidelijk dat de beleving ervan erg ambigu is. Enerzijds hebben asielzoekers een erg negatief beeld – de procedure is onrechtvaardig en willekeurig, ze is te lang en mensen van de eigen nationaliteit hebben meer kans op een positieve beslissing van de asielinstanties dan mensen met een andere nationaliteit. Deze negatieve beleving leidt ertoe dat de asielzoekers moedeloos worden. Ze voelen zich een speelbal van een procedure die hen onrechtvaardig en te lang voorkomt, en die dus weinig kans geeft op een permanent verblijfsstatuut. Hoewel de asielzoekers gemiddeld genomen eerder optimistisch zijn betreffende het bereiken van hun doel – een permanent verblijfsstatuut – hebben we gezien dat vooral deze negatieve beleving van de procedure dit optimisme drukt, waardoor ze vervallen in een eerder moedeloze houding die getekend wordt door een gebrek aan controle over hun situatie en emotionele stress. Zij hebben er minder vertrouwen in dat ze hun doel kunnen bereiken, en lijken zich daarbij neer te leggen. De procedure, een belangrijk middel om het doel te bereiken, komt hen immers als onrechtvaardig en willekeurig voor.

De procedure heeft echter in de beleving van de asielzoekers nog een ander aspect, dat onafhankelijk van het eerste, en hoopgevend lijkt te zijn. Vanuit de perceptie dat de duur van de procedure een test is, ontstaan een aantal mogelijke strategieën die best te passen zijn binnen het verlangen dat zeer sterk aanwezig is om in België te blijven. De perceptie van duur van de procedure die de “echte” asielzoekers scheidt van de “onechte” leidt ertoe dat asielzoekers een sterke legitimiteit toekennen aan hun migratie, een indicatie van het zorgvuldig opgebouwd levensverhaal en vluchtverhaal dat hen recht geeft op een permanent verblijf in België. De perceptie dat een lang verblijf in België de kansen op een permanent verblijfsstatuut doet toenemen, maakt dat de asielzoekers alle mogelijkheden in de procedure zullen uitputten om het verblijf te verlengen. Zo wordt tegemoet gekomen aan het verlangen in België te blijven, zowel op korte als langere termijn. De procedure geeft hen dus steeds hoop om hun doel te bereiken. Ook lijkt

integratie, en een positieve houding ten opzichte van het overnemen van de Belgische cultuur een belangrijke strategie om het verlangen in België te blijven, te concretiseren.

Deze percepties en strategieën situeren zich in een dominante oriëntatie op blijven, die verband houdt met de hoopgevende percepties van de procedure en de daaruitvolgende strategieën, alsook met een positieve houding ten opzichte van de Belgische cultuur. We kunnen stellen dat binnen deze oriëntatie, het verlangen in België te blijven, de asielzoekers algemeen enkele gronden aangeven om hun verblijf te rechtvaardigen. Ten eerste zijn ze er sterk van overtuigd dat ze het recht hebben in België te blijven, gezien de problemen die ze in hun thuisland hebben. Een tweede grond ligt volgens ons in het afwerken van een migratieproject. De schaamte en het falen die zouden gepaard gaan met het mislukken van dit project (in geval van een terugkeer) zijn een grond om in België te blijven. Een derde grond is de hoop die voortkomt uit de procedure, vanuit de perceptie dat de duur van de procedure een test is, en de kansen op een permanent verblijfsstatuut vergroten naarmate men erin slaagt langer te blijven. Ten slotte lijkt ook de positieve houding ten opzichte van onze cultuur, en de bereidheid om inspanningen te doen om deze cultuur over te nemen, een grond te zijn.

Binnen deze dominante dynamiek van het blijven is er geen plaats voor denken aan terugkeer. Meer nog, uit onze resultaten blijkt dat asielzoekers die denken aan terugkeer expliciet uit de dominante dynamiek van blijven stappen. Zij zullen evenmin op zoek gaan naar steun bij hun lotgenoten, net omdat ze de dominante groepsdynamiek verlaten. We kunnen dan ook stellen dat asielzoekers in het algemeen niet aan terugkeer denken – denken aan terugkeer in de strikte zin, dus overwegen terug te keren, kan op weinig instemming rekenen bij de asielzoekers in de open centra.

Dit betekent niet dat denken aan terugkeer zonder meer wordt uitgesloten. Onze resultaten geven immers aan dat er een tweede modus van denken aan terugkeer is, die op heel wat meer instemming kan rekenen bij asielzoekers. Het gaat hier om denken aan terugkeer in de toekomst, al dan niet in de vorm van een bezoek. Het gaat hier dus niet om denken aan terugkeer in de strikte zin, het antoniem van het verlangen in België te blijven, maar om denken aan een toekomstige terugkeer. Deze modus van denken aan terugkeer is niet incompatibel met een verblijfsgerichte houding, en houdt vooral verband met de houding die men aanneemt ten aanzien van de eigen cultuur. Hoe positiever deze houding, hoe meer de mogelijkheid van een toekomstige terugkeer wordt opgehouden.

We vermoeden dat toekomstige terugkeer betekent: wanneer het migratieproject voltooid is, bestaat de mogelijkheid van terugkeer. Met andere woorden, de mogelijkheid van terugkeren naar het thuisland wordt enkel opgehouden tegen de achtergrond van een migratieproject in België. Dit betekent dat 'vrijwillige terugkeer' zoals geconcretiseerd in het REAB-programma en voorgesteld in de open centra op weinig interesse kan rekenen van de asielzoekers. Deze mensen zijn immers gericht op een verblijf en een toekomst in België.

Besluiten en beleidssuggesties

In wat volgt zullen we trachten de belangrijkste bevindingen en aandachtspunten die in het onderzoek naar boven kwamen, te hernemen. We beginnen met een overzicht van de meest robuuste bevindingen in zowel het kwalitatieve als kwantitatieve luik. Daarna zullen we een overzicht geven van de belangrijkste bevindingen en aandachtspunten, in het licht van mogelijke beleidssuggesties.

Robuuste bevindingen en suggesties voor verder onderzoek

In beide luiken van het onderzoek werd duidelijk dat de doelgroep die we bevroegen naar hun bereidheid tot een eventuele vrijwillige terugkeer, vooral gericht is op een verblijf in België en actueel niet bezig is met de mogelijkheid van vrijwillige terugkeer. Wanneer het thema ‘vrijwillige terugkeer’ aan de orde wordt gesteld, zullen asielzoekers vooral gronden om niet terug te keren aanhalen. Asielzoekers vinden doorgaans dat ze het recht hebben om in België te blijven, op basis van de Conventie van Genève. Zonder uitspraak te doen over de oprechtheid van deze claim, kunnen we wel stellen dat het vluchtverhaal van de asielzoekers, en de situatie in het thuisland in hun eigen ogen minstens als een belangrijk element moet kunnen gelden om via de procedure een permanent verblijfsstatuut in België te kunnen bekomen. Wanneer deze claim wordt afgewezen omdat de asielzoekers een negatieve beslissing krijgen van de asielinstanties, zal dit vooral een invloed hebben op hun perceptie van de procedure, eerder dan op de perceptie van de gegrondheid van hun asielaanvraag. De asielzoekers zullen grijpen naar een gamma van andere mogelijke strategieën die hen een andere grond geven om in België te mogen blijven, en die binnen hun beleving steeds de hoop laten bestaan dat ze vroeg of laat hun doel toch zullen bereiken.

Een belangrijk verschilpunt tussen beide luiken van dit onderzoek – het kwantitatieve en het kwalitatieve – is de wijze waarop deze hoop onder woorden wordt gebracht. Waar in de kwalitatieve fase de metafoer van het kansspel wordt gebruikt, is er in de kwantitatieve fase vooral sprake van de duur van de procedure en van het verblijf als een test: hoe langer men blijft, hoe groter de kans wordt dat men ooit definitief zal mogen blijven. Ondanks de verschillende verwoording, vertonen beide wijzen van benaderen sterke gelijkenissen.

Een belangrijke bevinding, die nauw samenhangt met het voorgaande, is de perceptie van de procedure als onrechtvaardig, te lang, ontransparant en willekeurig. Zowel in het kwalitatieve als in het kwantitatieve luik komt deze, erg negatieve, perceptie van de procedure tot uitdrukking. Volgens de kwalitatieve bevindingen leidt de perceptie van willekeur in de procedure er niet alleen toe dat de asielzoekers zich onrechtvaardig behandeld voelen, maar paradoxalerwijs biedt deze perceptie de asielzoekers ook hoop: willekeur kan ook betekenen dat men uiteindelijk toch zal worden erkend als vluchte-

ling. De kwantitatieve bevindingen laten daarentegen zien dat deze perceptie van de procedure als lang, ontransparant en willekeurig, eerder leidt naar moedeloosheid en gelatenheid. We vermoeden dat een mogelijke verklaring voor dit verschil in de percepties minstens gedeeltelijk verband houdt met het feit dat het kwantitatief instrument items bevat die expliciet verwijzen naar willekeur in de procedure terwijl in het kwalitatief deel van het onderzoek de vragen naar de beleving van de procedure in meer algemene termen waren gesteld. Deze expliciet aangeboden items betreffende willekeur in de procedure in het kwantitatief instrument worden door de respondenten dan verbonden met hun algemeen discours van klagen over de procedure.

Een derde belangrijke bevinding die uit beide luiken naar voor kwam, betreft de mogelijkheid van een toekomstige terugkeer. Toekomstig betekent dan: wanneer het migratieproject voltooid is, d.i. nadat eerst een gestabiliseerd verblijf in België is verzekerd. We kunnen stellen dat de asielzoekers die instemmen met een toekomstige terugkeer, d.i. een terugkeer naar het land van herkomst onder de vorm van een bezoek of zelfs voor een wat langere periode maar pas nadat ze een wettelijke basis hebben verworven om desgewenst legaal terug naar België te komen, duidelijk niet afwijzend staan ten opzichte van elke vorm van vrijwillige terugkeer: de mogelijkheid van een toekomstige terugkeer moet volgens ons dus gezien worden tegen de achtergrond van het doel dat ze in België willen bereiken. Hoewel we deze conclusie enkel met de nodige voorzichtigheid kunnen trekken, lijkt deze invalshoek vruchtbare perspectieven bieden voor verder onderzoek naar vrijwillige terugkeer.

We moeten er ook nog op wijzen dat enkele bevindingen die in de kwalitatieve fase werden bekomen, door een gebrek aan betrouwbare concepten niet bevestigd konden worden in de kwantitatieve fase. Verdere ontwikkeling van het kwantitatieve instrument kan hieraan tegemoetkomen. Ten eerste kon in de kwantitatieve fase geen uitspraak gedaan worden over de relatie van asielzoekers tot sociaal assistenten. Deze relatie wordt in de kwalitatieve fase geschetst als wantrouwig. Sociaal assistenten worden niet geheel vertrouwd door de asielzoekers, aangezien zij federale ambtenaren zijn en ook als dusdanig worden gepercipieerd. Het zou interessant zijn om deze bevinding verder op te nemen in een vervolgonderzoek van het kwantitatieve type, om zo de invloed van dit wantrouwen nauwkeuriger te kunnen bekijken. Ook werd in de kwantitatieve fase weinig aandacht geschonken aan de sociale netwerken die asielzoekers onderhouden, en hoe deze netwerken hun verblijf in België beïnvloeden. Ten slotte zijn ook enkele toekomstperspectieven niet aan bod gekomen in de kwantitatieve fase. De belangrijkste hiervan is het leven in de illegaliteit. Het implementeren van deze elementen in een vervolgonderzoek dat zou worden opgezet met een kwantitatief instrument zou de mogelijkheid geven om via zo'n instrument een nog vollediger en nauwkeuriger beeld te schetsen van de leefwereld van asielzoekers.

Tot slot nog een algemene methodologische opmerking in verband met het kwantitatieve luik. De vragenlijst werd ingevuld door een zéér heterogeen samengestelde steekproef van respondenten: 28 nationaliteiten waren vertegenwoordigd en de vragenlijst werd in 5 verschillende talen aangeboden. Deze manier van werken heeft als nadeel dat het moeilijker wordt om statistisch betrouwbare indices voor de verschillende concepten te construeren. Bovendien zullen ook de verbanden tussen die verschillende concepten hierdoor worden gedrukt. Dit is ongetwijfeld een van de belangrijkste redenen waarom

een aantal concepten uiteindelijk niet in de statistische analyse konden worden opgenomen alhoewel het kwalitatieve luik aangaf dat ze in de beleving van de asielzoekers een rol spelen. Ondanks deze manifeste nadelen hebben we er bewust voor gekozen om toch met zo'n heterogene steekproef te werken. De aangehaalde redenen impliceren immers dat de resultaten die we bekomen hebben, zowel bij de constructie van de meetinstrumenten als bij het bepalen van samenhangen tussen de gemeten begrippen, wel degelijk erg betrouwbaar zijn omdat ze hoogstwaarschijnlijk een onderschatting zijn van de reëel bestaande samenhangen. Dit laat ons dan ook toe om de vastgestelde verbanden daadwerkelijk als belangrijk te beschouwen, en dit voor de groep asielzoekers in zijn geheel. Het betekent echter ook dat de afwezigheid van een aantal verwachte verbanden met de nodige omzichtigheid moet worden geïnterpreteerd. Het is inderdaad mogelijk dat die verbanden er in de realiteit niet zijn maar het is evenzeer mogelijk dat de afwezigheid van een aantal verbanden een gevolg is van de zeer grote heterogeniteit van onze steekproef. Welke interpretatie de meest plausibele is, zal uit kwantitatief vervolgonderzoek met meer homogene steekproeven moeten blijken.

Belangrijkste bevindingen met relevantie voor het beleid

De belangrijkste bevindingen zijn onderverdeeld in bevindingen betreffende de procedure en de opvang en bevindingen met betrekking tot vrijwillige terugkeer. In de eerste reeks bevindingen zochten we naar suggesties die het 'humaniseren van het verblijf in België' mee kunnen helpen verwezenlijken. De tweede reeks bevindingen kunnen nuttig zijn in het kader van terugkeer- en verwijderingsbeleid.

1 Humanisering van het verblijf

Wat de bevindingen betreffende procedure en opvang betreft, schreven we reeds dat uit het onderzoek blijkt dat asielzoekers een negatief beeld hebben van de asielprocedure. De procedure wordt beschouwd als erg ondoorzichtig, willekeurig en onrechtvaardig. Einddoel is het verkrijgen van een permanent verblijfsstatuut. De procedure is maar één van de mogelijke wegen om aan dit doel tegemoet te komen, rechtstreeks of onrechtstreeks. Tijdens de procedure en de opvang in België maken asielzoekers gebruik van een waaier van andere strategieën die volgens hen tot het bereiken van hun doel kunnen bijdragen. De belangrijkste hiervan zijn het huwelijk, de bereidheid tot integratie in de Belgische maatschappij en de mogelijkheid tot regularisatie (artikel 9.3 van de vreemdelingen wet). Deze strategieën, en de hoop om ooit definitief in België te kunnen blijven die erdoor gevoed wordt, kunnen als ongewenste effecten van de asielprocedure worden gezien. Ze worden bovendien mede gevoed door een gamma mythes en verhalen die leven onder de asielzoekers. Mogelijke pistes om iets aan deze situatie te veranderen, kunnen geplaatst worden onder de overkoepelende term 'humaniseren van het verblijf in België', en kunnen tot twee belangrijke pijlers gereduceerd worden.

1.1 Een éénduidigere procedure

Een eerste belangrijke pijler in deze is dat de asielprocedure duidelijker en éénduidiger moet zijn. De waaier aan mogelijkheden die de procedure ontransparant en onduidelijk maken, geeft de asielzoekers een sterke motivatie om elke mogelijkheid uit te putten en is een voedingsbodem voor de welhaast tomeloze mythen en verhalen die bestaan. Deze mythen en verhalen en het uitputten van elke mogelijkheid die de asielprocedure biedt, leiden tot een oneigenlijk gebruik van de rechtsmiddelen binnen de asielprocedure. De asielaanvraag zelf verdwijnt uit de focus. De procedure wordt aldus herleid tot één van de mogelijke wegen naar de realisatie van het uiteindelijk doel, m.n. een permanent verblijf in België. Zonder uitspraak te willen of kunnen doen over het recht dat asielzoekers hebben op dit verblijf, kunnen we wél stellen dat de asielprocedure op deze manier haar doel als concretisering van datgene waar België zich in het kader van de Conventie van Genève toe heeft verbonden, voorbijschiet. De asielprocedure zoals zij nu bestaat, is een migratieregulator geworden, waarmee asielzoekers – of misschien beter, migranten – hun verblijf kunnen verlengen zonder focus op de asielaanvraag, maar met de achterliggende bedoeling om op die wijze – vroeg of laat – aan een permanent verblijf in België te komen.

1.2 Een betere communicatie over de procedure: een juridische dienst, naast de sociale assistent

Een tweede pijler betreft de informatie die asielzoekers krijgen over de procedure. Zoals we reeds schreven is uit het kwalitatieve onderzoeksluik gebleken dat asielzoekers niet 100% vertrouwen stellen in de sociale assistenten die hen te woord staan in de centra; ze zien hen als federale ambtenaren bij wie ze niet met al hun vragen terecht kunnen. Meer bepaald, de vragen die verband houden met de procedure en de alternatieve mogelijkheden om in België een verblijfstitel te verwerven, worden bij voorkeur niet aan de sociaal assistent voorgelegd. Het gevolg is dat asielzoekers voor verblijfsvragen hun heil zoeken bij andere, vaak minder betrouwbare informatiebronnen. Ze hebben bovendien geen controle over deze informatie. Ook mythes en allerlei anekdotes - ook de meest ongelooftwaardige - die de ronde doen, worden als bruikbare data gezien.

Ons voorstel zou daarom zijn om de opdracht van sociale assistenten die instaan voor het onthaal van asielzoekers en de logistiek in de centra duidelijk te scheiden van de verantwoordelijkheid om aan asielzoekers correcte informatie te verlenen over hun rechten en plichten in België. Aldus kan de sociaal assistent een vertrouwenspersoon voor de asielzoekers blijven, conform zijn/haar professionele deontologie. Daarnaast zou elke asielzoeker zich tot een juridische adviseur moeten kunnen wenden, voor alle vragen die hij of zij heeft met betrekking tot zijn verblijf in België, zijn rechten in het algemeen, en indien hij of zij dat zou wensen ook over de mogelijkheden om naar het thuisland terug te keren. Zo'n dienst hoeft dan niet meteen gepercipieerd te worden als een consultatiedienst voor kandidaat-terugkeerders, maar zou een algemene juridische balie zijn, die op regelmatige tijdstippen in de centra aanwezig is, om - kosteloos - juridische informatie te geven. Kandidaat-terugkeerders die nu niet terecht kunnen of willen bij de sociaal assistenten met vragen over retour, zouden bij zo'n balie wél terecht kunnen. De sociaal assistent, die het in de meeste gevallen lastig heeft met de opdracht informatie te verstrekken over retour en retourprogramma's, zou voortaan niet meer met deze delicate aangelegenheid zijn belast.

2 Het terugkeerbeleid

Wat vrijwillige terugkeer betreft, hebben we aangetoond dat voor de meeste asielzoekers die in de open centra verblijven, er voorlopig in hun beleving nog geen plaats is voor denken aan vrijwillige terugkeer. De belangrijkste gronden die de asielzoekers aanhalen als motief waarom ze, naar het hen voorkomt, voorlopig nog niet kunnen of willen terugkeren, zijn:

- de duur van hun verblijf in België
- de Conventie van Genève, met andere woorden de legitimiteit van hun claim
- hun verbondenheid met de Belgische maatschappij
- vervreemding van het land van herkomst
- de situatie hier in België is beter dan de situatie in hun thuisland.

Een opvallende bevinding uit dit onderzoek is dat er in de open centra een dominante sociale dynamiek bestaat waar veruit de meeste asielzoekers zelf in meegaan. Deze dynamiek is er een die gericht is op in België blijven, met andere woorden een dynamiek die de asielzoekers ervan weerhoudt om aan terugkeer te denken. Vrijwillige terugkeer is tegen deze achtergrond en sfeer dan ook meer dan louter een persoonlijke keuze. Het betekent het verlaten van deze sociale dynamiek en impliceert zo een “verraad” ten opzichte van de “collega-asielzoekers”. In deze context, met name bij de asielzoekers die in de procedure zitten, lijkt het REAB-programma weinig succes te hebben. Hier zou een betere informatie en communicatie omtrent vrijwillige terugkeer eveneens kunnen helpen om het REAB-programma een positievere reputatie te geven. Dit impliceert wederom een splitsing van de verschillende rollen die de sociaal assistenten moeten aannemen. ‘Vrijwillige terugkeer’ mag niet enkel als optie na een negatieve beslissing van de asielinstanties gepresenteerd worden, maar als optie an sich, die steeds mogelijk is. Deze optie moet gecommuniceerd kunnen worden, binnen een vertrouwelijke context tussen asielzoekers en sociaal assistenten.

De piste van de ‘vrijwillige terugkeer’ als een voortdurend aanwezige optie, en niet slechts als een ulti-mum remedium, zou ook inhoudelijk kunnen worden uitgewerkt: de verschillende vormingspakketten die aan asielzoekers worden aangeboden tijdens hun verblijf in de centra zouden bij voorkeur nuttige kennis moeten aanreiken, die zij ook in het thuisland te gelde kunnen maken, zoals verschillen-de artisanale en/of elektronische technieken, EHBO-pakketten, elementaire boekhou-ding, enz., allemaal types kennis die nuttig kunnen zijn in het vooruitzicht van een eventuele terugkeer naar het thuisland en het (her)opstarten aldaar van een economische activiteit. Zolang geen zekerheid kan worden gegeven over een toekomst in België werken de studie van de Nederlandse en/of Franse taal evenals het aanbieden van inburgeringspakket-ten bij asielzoe-kers de (logische) verwachting in de hand dat dergelijke kennis hen voorbereidt op een toekomst in België. Zich exclusief concentreren op kennisover-dracht die relevant is voor deelname aan het maatschap-pelijk verkeer in België, zet asielzoekers op het verkeerde been. Het aanbieden van kennispakket-ten die wél nuttig kunnen zijn in het perspectief van een mogelijke terugkeer naar het land van herkomst, zou asielzoekers in de moge-lijkheid stellen, niet alleen om hier geen tijd te verliezen zolang de procedure loopt, maar

het zou het hen bovendien gemakkelijker kunnen maken om de stap te zetten naar een vrijwillige terugkeer. Al dan niet mits verdere begeleiding van die terugkeer, met professionele omkadering.

Een slotbemerking

Hoewel de humanisering van het verblijf in België ongetwijfeld een positieve invloed kan hebben op het leefklimaat van de asielzoekers die in de onthaalstructuren leven en dit tijdens de gehele duur van de procedure, moet zo'n betrachting steeds tegen de achtergrond gezien worden van een dominant verlangen van asielzoekers om in België een toekomst uit te bouwen. De uiteindelijke motivatie van vele asielzoekers voor het uitputten van alle mogelijkheden van de procedure en daarbuiten om een permanent verblijfsstatuut te verkrijgen, is uiteindelijk gegrond in een gevoel niet te kunnen of willen terugkeren, in vele gevallen omwille van een gebrek aan toekomstperspectieven in het land van herkomst. Ook elke analyse van vrijwillige terugkeer moet tegen deze achtergrond gevoerd worden. Migratiestop en aanmoediging om op vrijwillige basis terug te keren staan haaks op de realiteit en de aspiraties van de asielzoekers die we in het kader van dit onderzoek hebben bevestigd. Die groep van asielzoekers in België is erop gebrand hier te blijven, en vrijwillige terugkeer is in deze context voor hen (nog) niet aan de orde. Alle mogelijkheden die de asielprocedure biedt op een permanent verblijfsstatuut worden dan ook ingezet in de hoop ondanks alles in België te kunnen blijven. Het dominante verlangen om het migratieproject te voltooien, weerhoudt de asielzoekers ervan om te denken aan terugkeer.

Vrijwillige terugkeer krijgt duidelijk geen plaats binnen de beleving van de asielzoekers zolang de procedure loopt. Vrijwillige terugkeer wordt pas als een mogelijkheid in overweging genomen wanneer het migratieproject voltooid is, wanneer de verblijfs-situatie hier in België geregulariseerd is, en wanneer de mogelijkheid om hier terug te komen daarmee is verzekerd en veilig gesteld.

Zoals uit de kwalitatieve analyse duidelijk werd, was voor de meeste mensen die we spraken de migratie naar België een "blinde sprong". Zij weten niet wat ze moeten verwachten bij aankomst in België, en vaak weten ze bij aankomst zelfs niet dat ze in België terecht gekomen zijn. Meestal wordt een asielaanvraag ingediend bij de Dienst Vreemdelingenzaken, zonder kennis van de procedure. Hierbij moet opgemerkt worden dat het indienen van de asielaanvraag voor deze migranten meestal de enige mogelijkheid is om hier te blijven, behalve een illegaal verblijf, hetgeen zonder de nodige netwerken niet voor de hand ligt. Zoals reeds gezegd krijgt de asielprocedure op deze manier het statuut van migratieregulator, eerder dan een concretisering te zijn van de Conventie van Genève. Meer nog, de hypothese kan worden vooruitgeschoven dat de procedure, en alle mogelijkheden die zij biedt, naderhand meer en meer de vorm van het migratieproject bepaalt. Van zodra de asielzoekers in België in de procedure stappen, zijn zij bezig met hun toekomst in België, en voorlopig minder met (het gebrek aan) toekomstperspectieven in het land van herkomst. De asielprocedure geeft hen hoop, al dan niet rechtstreeks, om überhaupt een toekomst te hebben in België. Binnen dit kader worden alle mogelijke strategieën aangewend om dit doel, namelijk een toekomst in België, te bereiken.

Binnen deze context blijkt vrijwillige terugkeer - zoals voorgesteld in het REAB-programma - erg onpopulair onder de asielzoekers. Zij hebben enkel oog voor het zolang mogelijk blijven in België, in het licht van het bekomen van een uiteindelijk permanent

verblijfsstatuut. Wanneer echter de vraag naar vrijwillige terugkeer in het kader van een migratieproject wordt geplaatst, als de mogelijkheid van een terugkeer na de voltooiing van het migratieproject, is er minder weerstand voor het thema. Concreet kan dit betekenen dat asielzoekers vrijwillige terugkeer wel als een reële optie zien maar enkel wanneer zij een vast ankerpunt, een permanent verblijfsstatuut in België, bekomen hebben. Hoewel betere informatie en communicatie over de asielprocedure en het thema 'vrijwillige terugkeer' ook een rol kunnen spelen in de beslissing om al dan niet vrijwillig terug te keren, lijkt het ons essentieel om de bevinding dat de asielzoekers in eerste instantie gericht zijn op blijven en niet op terugkeren, steeds centraal te blijven stellen in elke analyse die men opzet omtrent deze thematiek.

De data die binnen het kader van dit onderzoek zijn verzameld brengen een complexe realiteit aan de oppervlakte: asielzoekers worden gedreven door een verlangen om de eigen toekomst te verbeteren. De vraag van een eventuele vrijwillige terugkeer was, op het moment dat we hen hebben ontmoet, niet de vraag die hen bezighield. Vrijwillige terugkeer is slechts een optie in geval van overmacht (familiale problemen thuis) of totale uitzichtloosheid van de situatie in België. Het kan mogelijk terug een optie worden, maar dan slechts nadat het verblijf in België is gestabiliseerd. Men is bereid mee te stappen in formules van circulaire migratie, men gaat daarentegen niet mee met oplossingen die als enig perspectief de retour naar het thuisland hebben te bieden. Aldus bekeken is retour zonder mogelijkheid van terugkeer naar België voor de asielzoekers die we hebben ontmoet en bevraagd niet de piste waaraan zij, op vrijwillige basis, zouden bereid zijn hun medewerking te verlenen. Het komt voor hen neer op een verwijdering.

Welke mogelijkheden bieden zich binnen het kader van het huidige beleid (migratiestop, getemperd door de asielprocedure, door gezinshereniging, en bij uitzondering ook door economische noodzaak en/of humanitaire redenen) om asielzoekers, op vrijwillige basis, te doen meewerken aan retourprogramma's? Op basis van de bevindingen van dit onderzoek zijn de volgende pistes te overwegen:

- radicaal inkorten van de asielprocedure (beperken van het aantal rechtsmiddelen);
- correcte juridische informatie verzekeren, zowel over de asielprocedure, maar ook over rechten en plichten van asielzoekers in het algemeen. Mythes en ongeloofwaardige verhalen geven valse hoop. De dienst van zo'n juridische balie loskoppelen van de dienstverlening door sociale assistenten verbonden aan de centra;
- kennispakketten aangeboden aan asielzoekers: prioriteit geven aan kennisvormen die nuttig kunnen zijn in het perspectief van een eventuele retour;
- evalueren van de terugkeermodellen die zijn opgezet m.m.v. CIRE: werken zo'n model ook in het geval van terugkeer naar armere landen, in Afrika bijvoorbeeld?;
- contactmogelijkheden voorzien tussen asielzoekers en mensen die inmiddels zijn teruggekeerd, daarover geen spijt hebben, en ook bereid zijn te getuigen (via debatten, a.h.v. documentaires, enz.). Zo'n contacten kunnen een drempelverlagend effect hebben voor kandidaat-terugkeerders;
- exploreren van mogelijkheden om retourbeleid te koppelen aan ontwikkelingsbeleid.

Deze voorstellen zijn evenwel geen wondermiddel. Het restrictief migratiebeleid dat sinds begin de jaren zeventig van kracht is heeft niet kunnen verhinderen dat de druk op de landsgrenzen sindsdien met de jaren is blijven toenemen. De discrepanties tussen rijke en arme economieën in de wereld zijn de dieperliggende oorzaak van migratiebewegingen naar het Westen. België ontsnapt niet aan die dynamiek. Tegen de achtergrond van die realiteit maakt “vrijwillige retour” als structureel antwoord op de realiteit van de migratiedruk weinig kans, hoogstens kan het als een vorm van sociale hulp worden gezien en opgezet. Het is in dat perspectief dat de hogergenoemde voorstellen moeten worden begrepen. Meer kan van “vrijwillige retour” ook niet worden verwacht, asielzoekers ervaren retour in de eerste plaats als een fiasco. Men kan hoogstens ervoor zorgen dat dit beeld wordt bijgesteld. Maar dat vergt meer. Het veronderstelt op zijn beurt dat, naast retour, ook begeleiding wordt gegeven aan kandidaat-terugkeerders zodat zij de retour niet als een eindpunt in hun leven, maar als een nieuw begin kunnen zien. Retourbeleid wordt in dat geval best gekoppeld aan ontwikkelingsbeleid.

Vervolgonderzoek is ongetwijfeld wenselijk, niet alleen om de relatie tussen asiel- en integratiebeleid scherper te stellen, maar ook om de concrete mogelijkheden van een koppeling van retourbeleid aan ontwikkelingsbeleid verder te exploreren.

Referenties

- Al-Ali, N., Black, R. & Koser, K. (2001). *Refugees and transnationalism: the experience of Bosnians and Eritreans in Europe*. *Journal of Ethnic and migration studies*, 27(4), 615-634.
- Arb, U. (2001) *Return and reintegration: the Swiss experience in Kosovo Refugee*. *Survey Quarterly*, 20(2), 135-140.
- Bloch, A. & Atfield, G. (2002). *The professional capacity of Nationals from the Somali region in Britain*. **Report for Refugee action and IOM.**
- Burnotte S., De Bisschop S. en G. Knockaert. (2004). *Opvang van asielzoekers in lokale opvanginitiatieven. Een kwalitatief en kwantitatief onderzoek naar de LOI's*. Dienst Kwaliteitszorg. Fedasil.
- Carver, C. S., Scheier, M. F., & Weintraub, J. K. (1989). *Assessing coping strategies: A theoretically based approach*. *Journal of Personality and Social Psychology*, 56, 267-283.
- Busy J. en Forget B. (2002). *Enquête exploratoire sur l'assistance psychosociale thérapeutique des demandeurs d'asile*. Fedasil.
- Eltink, L. (1999). *Knelpunten in de uitvoering van het Nederlands terugkeerbeleid*. In Winter, H. B., Kamminga, A. & Herweijer, M. (eds.) **Een grens gesteld: een eerste evaluatie van het Nederlands terugkeerbeleid**, 21-27.
- Faist, T. (1999). *The crucial meso-level*. In Hammar, T., Brochmann, G., Tamas, K. and Faist, T. (eds.) **International Migration, Immobility and Development**, Berg, Oxford/New York, 187-217.
- Fedasil. (2003). *Het leven zoals het is: asielcentra*.
- Fisher, P. A. and Martin, R. (1999) *Should I stay or Should I go?* In Hammar, T., Brochmann, G. Tamas, K. and Faist, T. (eds) **International Migration, Immobility and Development**, Berg, Oxford/New York, 49-90.
- Ghanem T. (2003). *When Forced Migrants return "home": The Psychosocial Difficulties Returnees Encounter in the Reintegration Process*. University of Oxford. International Development Centre.
- King, R. (2000). *Generalizations from the history of return migration*. In Gosh, B. (ed.) **Return Migration: journey of hope or despair?** IOM/UNHCR, Switzerland, 1-18.
- Knudsen J. C. (1995). *When trust is on trial. Negotiating refugee narratives*. In Daniel E. Valentine, J.C. Knudsen (eds.) **Mistrusting refugees**. California University Press. 13-35.
- Koser, K. (1998). *Information and repatriation*. *Journal of Refugee studies*, 10(1), 1-19.
- Koser, K. (1998). *Social networks and the asylum cycle: the case of Iranian asylumseekers in the Netherlands*. **International Migration Review**, 31(3), 591-612.
- Koser K. en Pinkerton Ch. (2004). *The social networks of asylum seekers and the dissemination of information about countries of asylum*. Migration Research Unit. University College London. Home Office.
- Lazarus R.S. en Folkman S. (1984). *Stress, appraisal and coping*. Springer. New York.
- Malmberg, G. (1997) *Time and Space in International Migration. Multidisciplinary perspectives*. In Hammar, T., Brochmann, G., Tamas, K. and Faist, T. (eds.) **International Migration, Immobility and Development**, Berg, Oxford/New York, 21-48.
- Manuh, T. (2002). *Return to Ghana: a differentiated process*. In Koser, K. (ed.) **New African diasporas**. Routledge, London, 140-159.
- Morrison, J. (2000). *External evaluation of the voluntary return project for refugees in the United Kingdom*. London: refugee action.

Muus, P. and Muller, P. (1999) *Beeldvorming onder (uitgeprocedeerde) asielzoekers en vluchtelingen over terugkeer- en remigratie(beleid)*. In opdracht van het WODC, Ministerie van Justitie. ERCOMER, Universiteit Utrecht. AWSB Research paper 99/01. AWSB, Utrecht.

Opdebeeck S. en Van Audenhove Ch. (2003). *Asielbeleid: gevolgen voor leven en welzijn van de asielzoeker*. Lucas, Caritas Internationaal Hulpbetoon. Leuven.

Reichnert, C. von (2002) *Returning and New Montana Migrants: Socio-Economic and Motivational Differences, Growth and Change*, 33 (Winter 2002), 133-151.

Rosenblatt P.C. (2003). *Interviewing at the Border of Fact and Fiction*. In Gubruim J. F. and Holstein J. A. (eds.), *Postmodern Interviewing*. Sage Publications. Thousand Oaks.

Simmons, A. (2000). *Introduction: what are the conditions for succesful refugee return*. *Refuge* (2000), 19(3), 1-2.

Somers E. en Neuckens D. (2004). *De asielprocedure en het sociaal statuut van asielzoekers en erkende vluchtelingen. Juridische wegwijzer*. Vlaams Minderhedencentrum.

Toren, N. (1976). *Return to Zion: characteristics and motivations of returning migrants*. *Social Forces*, 54(3), 546-558.

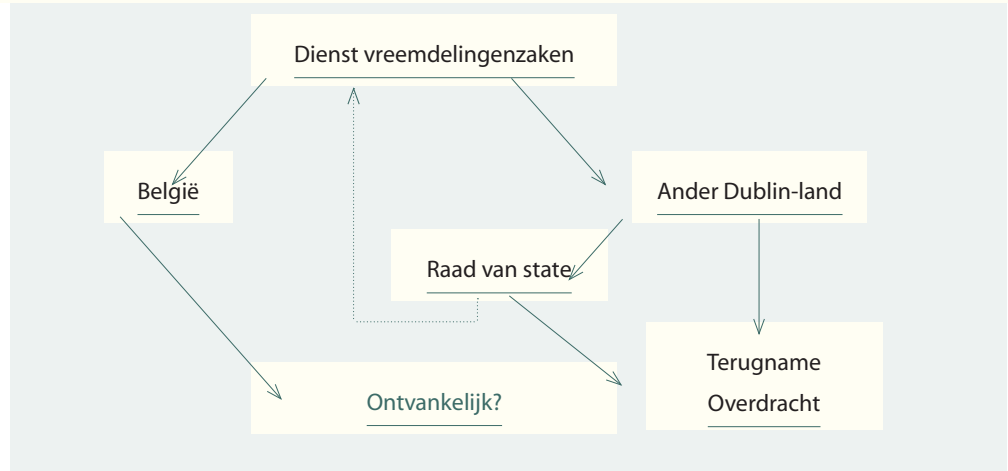
Van Andel, J. (1999). *De mogelijkheden en de beperkingen van een gefaciliteerde terugkeer*. In Winter, H. B., Kamminga, A. & Herweijer, M. (eds.) *Een grens gesteld: een eerste evaluatie van het Nederlands terugkeerbeleid*, 69-77.

Vlaams Minderheden Centrum. (2004). *Hoe dien ik een aanvraag artikel 9 lid 3 in?* December.

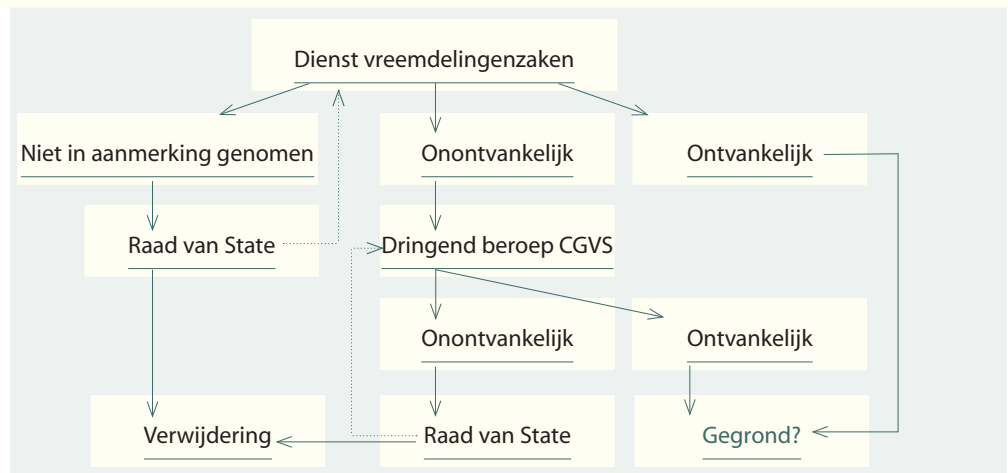
http://europa.eu.int/comm/enlargement/report_2003/index.htm

Bijlage A: de asielprocedure

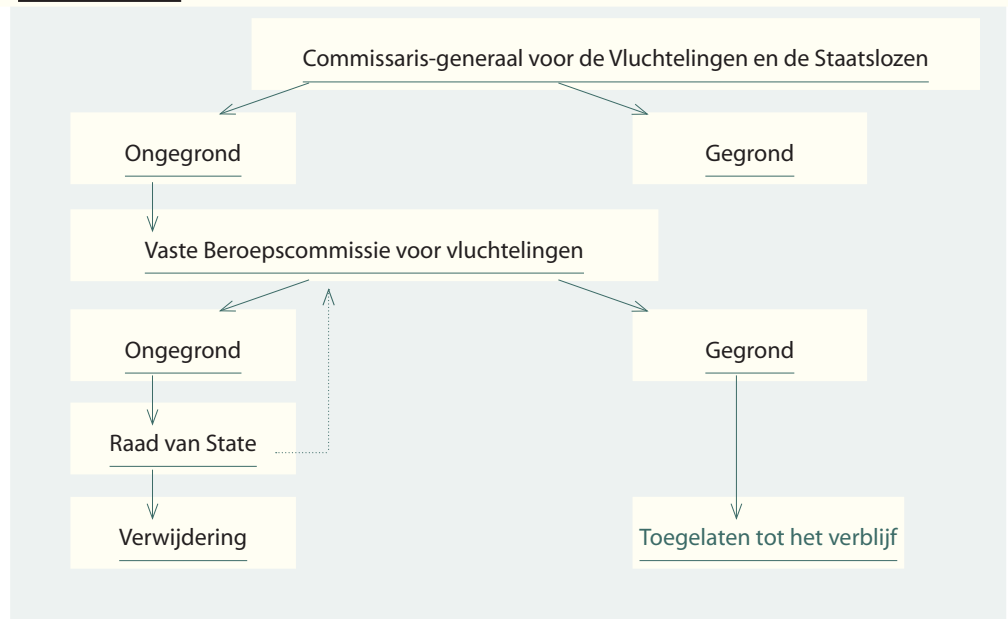
AANVRAAG

ONTVANKELIJKHEID

GEGRONDHEID

Bijlage B: Vragenlijsten van de kwalitatieve fase

1. Asielzoekers in de open centra en de LOI's

Vertrek

Hoe was u situatie in het land van herkomst?

Wat was voor u het moment waarop u besloot te vertrekken? Wat gaf de doorslag?

Bent u alleen vertrokken of met familie/ vrienden?

Op het ogenblik dat u uw land van herkomst verliet, dacht u uw land ooit nog terug te zien?

Reis

Kunt u vertellen hoe u naar België bent gereisd?

Wou u naar België komen?

Aankomst

Wat gebeurde er toen u in België aankwam?

Wist u wat u te wachten stond?

Verblijf

Hoe ervaart u het leven in de open centra?

Wordt u goed ingelicht over de procedure?

Hoe is uw relatie met de sociaal assistenten?

Hoe zou u de relatie met de andere asielzoekers in het opvangcentrum/LOI beschrijven?

Wat ging er in u om toen u uw eerste/tweede negatief kreeg?

Hebt u mensen uit het centrum onder dwang zien vertrekken? Wat deed dit u?

Hebt u nog veel contact met familie/vrienden in uw land van herkomst? Hoe ervaart u het contact?

Hebt u contact met de Belgische samenleving? Welke aard?

Permanente fase

Hoe ziet u de toekomst?

Hoe ziet u uw kansen?

Kent u IOM? Wat is uw mening over deze organisatie en hun werking?

Zou u vrijwillige terugkeer overwegen?

Welke voorwaarden zouden voor u moeten voldaan zijn vooraleer u vrijwillige terugkeer zou overwegen?

2 Vragenlijst sociale assistenten

Kunt u me iets meer vertellen over de band tussen de sociale assistent en de asielzoeker? Hoe creëert u een vertrouwensrelatie? Lukt dit?

Zijn de asielzoekers volgens u voorbereid op een dergelijke procedure?

Ontmoedigt een dergelijke procedure hen?

Hoe gaan de asielzoekers om met hun eerste of tweede negatief? Verschil tussen beide?

Hoe schat een asielzoeker zijn kansen in? Zijn ze goed op de hoogte? Zien ze hun situatie onder ogen?

Hoe ziet een asielzoeker zijn toekomst?

Hoe vaak halen jullie REAB aan?

Zien de asielzoekers het als een reële optie?

Wie vraagt ernaar? Onder welke omstandigheden?

Waarom is er volgens u zo weinig interesse in vrijwillige terugkeer?

Als we ervan uitgaan dat er een psychologische barrière moet worden overwonnen vooraleer men aan terugkeer durft te denken, zoals één van de sociale assistenten ons zei, wat zouden volgens u relevante factoren kunnen zijn?

3 Vragenlijst kandidaat terugkeerders

Vertrek

Hoe was u situatie in het land van herkomst?

Wat was voor u het moment waarop u besloot te vertrekken? Wat gaf de doorslag?

Hebt u nog veel contact met familie/vrienden in uw land?

Toen u vertrok, dacht u dan dat u misschien nog zou terugkeren?

Reis

Kunt u vertellen hoe u naar België bent gereisd?

Wou u naar België komen? Hebt u zelf voor België gekozen?

Aankomst

Wat gebeurde er toen u in België aankwam?

Wist u wat u te wachten stond?

Hebt u sinds uw aankomst in België nog contact met mensen in uw land van herkomst?

Verblijf

Waar stond u in de procedure? Hoe staat u tegenover de asielprocedure in België?

Hoe hebt u uw verblijf in België ervaren?

Was dit uw eerste verblijfsplaats?

Wat vindt u van de hulpverlening die u hier in België genoot?

Hebt u veel contacten in België? Hoe leerde u die mensen kennen?

Hebt u vaak nagedacht over de mogelijkheid in de illegaliteit te overleven mocht de situatie zich voordoen?

Wordt er vaak aan zwart werk gedaan?

Vertrek

Wanneer hebt u beslist terug te keren? Waarom?

Speelde u al lang met het idee terug te keren naar uw land van herkomst? (wat was dan de druppel?)

Wat vindt u van de aanpak van IOM? Wordt u voldoende begeleid?

Had u eigenlijk nog meer eisen? Wat vindt of zou u belangrijk vinden in uw land van herkomst?

Kent u mensen die voor u zijn teruggekeerd? Hebben zij een invloed gehad op uw beslissing?

Hoe ziet u uw toekomst?

(Denkt u dat uw terugkeer permanent zal zijn?)